PHILONIS JUDAEI

OPERA OMNIA.

TEXTUS EDITUS

AD FIDEM OPTIMARUM EDITIONUM.

[cura C. E. Richter]

VOL. VIII.

CONTINENS LIBB. DE PROVIDENTIA DUOS, LIB. DE ANIMALIBUS, EORUMQUE LIBRORUM INDICES AB AUCHÉRO CONFECTOS: TUM INDICES OMNIUM PHILONIANORUM OPERUM QUUM RERUM TUM LOCORUM.

LIPSIAE
SUMTIBUS E. B. SCHWICKERTI.
1830.

BIBLIOTHECA SACRA

PATRUM ECCLESIAE GRAECORUM.

PARS II.

PHILONIS JUDAEI

OPERUM OMNIUM

TOM. VIII.

LIPSIAE
SUMTIBUS E. B. SCHWICKERTI.
1830.

PHILONIS IUDAEI

DE PROVIDENTIA

LIBRI TRES EX ARMENIA LINGUA
AB AUCHERO CONVERSI.

ARGUMENTUM

P. A. VII

PRAEFIXUM LIBRIS PHILONIS DE PROVIDENTIA

IN CODICE ARMENIO.*)

§. 1. „Magnae sapientiae vir Philo Israëlita fuit, sed non constat, ex qua duodecim tribuum; si quidem dispersae non semel fuerant a captivantibus. Nam etsi Cyri, Darii et Artaxerxis tempore revertissent sub Zorobabel, Esdra et Nehemia, regnante tamen Antiocho Maccabaeorum aetate, iterum dispersae sunt partim in Libyam atque Alexandriam Aegypti, partim in alias regiones, utcumque tulit sors. Hinc confusae sunt atque permixtae genealogiae, domus quoque possessionesque acquisitae in regionibus, in quas captivae ductae fuerant. Quod ex ipso Actorum libro constat, ubi legimus Hebraeos bene multos ascendisse Hierosolymas festis diebus imminentibus ex Parthia, Media, Elamitide, Mesopotamia, Phrygia, Pamphylia aliisque proximis locis et remotis; eos vero qui cum Stephano contendebant seque legis aemulatores venditabant, ex Alexandria magna ex parte fuisse. Ex

*) De his libris conferantur quae diximus in praefatione vol. VI. p. 247 seq. Codices tres habuit Aucherus quorum primum, quem esse dictum Cod. A. retulimus, his in libris fere ubique sequutus est, nisi forte apertis vitiis erat inquinatus. *Ed. Lips.*

horum numero etiam hic Philo fuisse creditur *): etenim per ea tempora praefectus erat civitatis Alexandriae et legatus Romam missus ad Caium Caesarem, revertit inde cum ignominia; quod tempore praedicationis Petri Romae contigisse testatur Eusebius Pamphili **). P. A

(Primum inter eiusdem commentaria locum habent). *Quaestiones et Solutiones in Genesin. Genesim* dicit universarum rerum factam a deo increato creationem, quam narrat Moyses ille theologus ex ordine illis verbis, *In principio fecit deus caelum et terram:* quibus breviter innuit intelligibilium ac sensibilium creaturarum originem. Ne autem confusae censerentur creaturae, ordinem quemdam historicus sequitur, et diem primum et secundum et ceteros usque ad septimum recenset; quamquam voluntas et virtus dei universis simul condendis omnino par erat. Quod magnus iste sophus animadvertens, testimonium perhibet historici verbis, quod deus non tempore indiget, sed omnia ante tempus et incircumscripta scientiae eius inerant incorporaliter: et quando voluit, intellectualium genus formavit et sensibilia omnia visibili qualitate donavit, quae essent invisibilium indicia.

Huc pertinet quod refert fecisse deum germina et gramina, antequam plueret super terram, et antequam pullulasset germen, germina fecisse; et quae alia de paradiso et fluminibus ceterisque rebus ad litteram dicit: tum quae de deceptione serpentis et assensu mulieris virique consensione. Deinde ex ordine exponit iustam poenam, proscriptionem nempe de paradiso: necnon oblationem hostiarum Abel a deo probatam reiectumque Cain a facie dei: eventus P. A

*) Haec undenam hauserit Armenius interpres, ignoro: quem ad modum quae paullo post subiecit de Alexandrina eiusdem Philonis praefectura. *Auch.* **) Euseb. Hist. Eccl. II. 5. et Chron. P. II. anno Caii Imp. 3. *Auch.*

denique omnes qui contigere unicuique, bono scilicet ac malo. Tum de arca Noë et vita Enos atque de punitione per ea tempora hominibus illata: demum de propagatione in benedictione trium filiorum Noë usque ad Abraham natum primogenitum.

§. 2. Tum alterum volumen illud considerandum, ubi habetur apparitio dei Abrahae facta iuxta quercum Mambrae et promissionis verba et eventu firmata promissio et fidei eius laus et servata inter Chananaeos quasi in terra aliena integritas et per divinam benedictionem multiplicatio; et quae filiis eius posterisque evenere usque ad Moysem: et quaestio de decem gentibus,*) quomodo illas Judaei in potestatem redacturi essent. Haec hisque similia, sententiis praeclaris expolita atque in ordinem digesta in isto (volumine) continentur.

§. 3. Quae vero continentur in quaestionibus et responsionibus in Exodum, iuxta exemplum primae creationis mystice tractata sunt, initio vernalis temporis**), cum scilicet nationi propheticae ab ipsis iustis propagatae praeceptum fuit, ut mensium primum Ni- P. A.
san veluti ceterorum mensium principium agnoscerent; x
quando quidem primus est et nomine et re et ordine et virtute atque natura. Et revera aequum erat salutis initium dilectae deo atque propheticae nationi eo ipso tempore contingere, quo etiam rerum creatio (contigit) ex benefica dei virtute. Qui enim valido verbo et voluntate hac ipsa anni tempestate condidit universa, is profecto eodem anni tempore iustorum filios protectione sua atque virtute ex dira servitute se affli-

*) Quae nimirum nomine dumtaxat commemorantur. Genes. XV. 19. *Auch.* **) Ubi supponitur ex sententia Philonis mundum creatum fuisse verna tempestate. *Auch.*

gentium in libertatem restituit; duplicemque virtutem ostendit, quum et his vitam tribuit atque laetitiam et illis aerumnosam mortem et luctum sine solatio: deditque his quidem sacrificia gratiarum actionis persolvere, illis vero horrore et stupore subitaneae mortis repente obsideri.

§. 4. Post haec et legum ordinem disponit et ascensum Moysis seniorumque in montem cum Hore et Aharone, nonnullis divinae revelationis lumen intuentibus, ceteris autem deorsum pro dignitatis suae gradu remanentibus. Addit tabulas lapideas receptas et reliqua usque ad oraculum legis decem verba complectens: cuius primum virtutem ipso numero praeceptorum comprehensam artificiose exponit, atque in quo perfectio huiusmodi sita sit, interpretatur. De amictu quoque sacerdotis mystice agit; ubi etiam Christum dei commemorat, et supremam eius cum patre potestatem profitetur. *) P.

§. 5. Quando quidem vero instructus imbutusque erat Philo omni fere Graecorum sapientia et sub divina lege innutritus, futiles Ethnicorum opiniones aggreditur, qui motibus periodisque prosperos, atque adversos mutationum inferiorum casus tribuebant; et consequenter fortunae, fato et necessitati immutabili omnia censebant subiecta esse: ita ut *providentia* conditoris perpetuique rerum nostrarum arbitri prorsus tolleretur.

---

*) Hactenus interpres optime describit ordinem librorum Philonis, iuxta dispositionem melioris codicis nostri; ubi post *quaestiones de Genesi* et *Exodo* agitur *de Sacerdotibus*, *de Altari*, ac *de Decalogo*: deinde post nonnulla *de Sampsone*, *Iona tribusque Angelis*, collocatur sermo *de Providentia* cum sequentibus. *Auch.*

Itaque adversus illos imprimis divinam *providentiam* curamque demonstrat, tamquam peritus divinae legis, quam et dominicam scripturam appellat. Haec autem cum Alexandro doctrinae studioso et indagatore et Lysimacho cognato suo, quem etiam fratrem suum appellat, philosophatur; atque utrique persuadet, providentiae omnia, quae sunt, esse subiecta"*).

---

*) Quum duo sequentes sermones Alexandro inscripti sint, tertius vero tum ad ipsum, tum ad Lysimachum respiciat, iure interpres noster tertium quoque illum sermonem de animalibus agentem pertinere ad tractatum de *providentia* arbitratur: quamobrem etiam nos in unum tomum reducendos putavimus tres istos sermones. *Auch.*

PHILONIS IUDAEI P. A 1

DE PROVIDENTIA

AD ALEXANDRUM

SERMO PRIMUS.*)

§. 1. Quum ea, quae de providentia dici possunt, exquisite indagare mihi proposuerim atque singularum rerum, quae in orbe contingunt, rationem expendere; dicendi modum, qui sapientum aures deceat, exposcendum esse putavi **), eoque adhibito, hac de re disquisitionem suscipere: quamquam ea, de quibus inquirendum nobis est, difficiliora omnino visa P. A
sunt, quam ut facile comprehendi atque inspici possint. 2
Neque enim per rixosam disputationem, dicebam intra me, loqui decet, sed per evidentiam a contemplatione rerum visibilium petitam, perficere demonstrationem contendam. Attamen quomodo tandem propositum assequemur, si huiusmodi quaestionem pertractandam aggressi, iis tantum rebus insistere voluerimus, quae in oculos incurrunt? Posthabita nunc igitur harum rerum

---

*) Optime designaverat *Euseb. Hist. Eccl. L. II.* c. 18. in dinumeratione elucubrationum Philonis nostri, plurali numero *τὰ περὶ Προνοίας. Illa (scripta) de Providentia*; sicut etiam nos re ipsa post praesentem sermonem primum, edituri sumus alterum. *Auch.* **) Vel ita: *convenientes sapientibus aures novi petendas esse atque consulendas hac de re. Auch.*

inspectione, argumentis a ratione petitis rem in primis persuadere conemur. Argumenta ergo huiusmodi sunt.

§. 2. Providentia irrationalisne est, an rationalis? Rationalis utique.

Qui vero accusatione providentiam afficit, rationaliterne id agit, an irrationaliter? Rationaliter dixerim.

Estne ipse quoque providentiae expers, *) qui eam inculpat? Ita sane.

Quomodo ergo is, qui providentia destitutus est, providentiam accusare poterit, quum ipse careat providentia? Fieri enim nequit, ut legitimas accusationes proferat, quum prius eruditus atque intelligentia boni instructus ipse non sit. Verum est.

Quod si quis satis bonum accusatorem se prodit boni, utpote qui sapiens sit, hunc nulla tenus dicemus expertem esse providentiae, quum qui illam carpit, sapienter quaerat providentiam. Ita est.

§. 3. Sciendo vero providentiam noscitne improvidentiam? Utique.

Providentia estne opposita improvidentiae? P. A.
Quidni? 3

Si ergo ita res se habet, providentia ipsa detrectet improvidentiam. **) Necesse est.

At non providentiam improvidentia. Non sane.

Qui ergo inculpat improvidentiam, ob rerum curam ***) incusat. Verum est.

Si igitur quoad rerum curam inculpat, datur providentia. Ita est. †)

---

*) Id est *Improvidus*. *Auch.* **) Id est: Providentia ubi est, ibi improvidentia non erit. *Auch.* ***) Vel: ex cura aut diligentia. *Auch.* †) Sensus erit: Ipse prorsus accusator providentiae, (eo quod aliqua eius opera nolit probare), fateatur necesse est, quod providentia, eaque optima, omnino sit necessaria. Quo concesso facile diluuntur ridiculae accusationes humanae de divina providentia. *Auch.*

At bona estne providentia? Bona sane.

Improvidentia tamen non est bona. Non ergo improvidentiam dari dicit is, qui incusat providentiam. Ita.

Novit ergo providentiam. Omnino.

Quod autem noscit, habetne in animo? Utique.

Quod vero habet aut didicit aut invenit aut ex natura iam habet. Ita est.

Accusatne improvidentiam? Etiam.

§. 4. Porro ipse parsne est universi? Qui non?

Pars, inquam, cum universo coniuncta? Necessario.

Atqui is qui universi est pars novitque universi providentiam, necesse est ut ab universo quid habeat providentiae. Si ergo ab universo quid habet providentiae, eo quod pars est universi, quomodo ergo non aderit providentia?

§. 5. Ceterum qui doctrinae studio operam dat, P. A
laboris timore ab expendenda re, quam inquirit, nun- 4
quam abstineat. Quamvis enim difficilis captu quaestio sit, tamen cum huius mundi summae pulcritudinis cognoscendae caussa contemplationi immorabitur, animadvertet eum ita esse constitutum, ut per partes, quibus exstruitur, se ipsum declaret ac de se loquatur. Hinc qui optimae fidei esse existimantur, illos iuvat non demonstratio ex voluminibus desumpta, sed comprehensio quae per sensibilia comparatur. Quorum nos debemus praeiudicia curare non verbis tantum contentiosis, verum etiam per manifestationem visus, ignorantiam ad captum veritatis fide dignae conducere.

§. 6. Nam saepe fit, ut qui perfunctorie vagatur in observatione, putet ab aeternis annis atque initio carentibus esse ac constitisse hunc mundum; ita ut nullum creationis principium illi fuerit, sed perpetuam exsistentiam habuerit et nulla tenus dissolvi pos-

sit. Quum tamen evidentiores observationes, quas subiiciemus, adductae fuerint, iam nec alterum illud longa ambage circumductum universale argumentum sophisticum efferri poterit, quo nituntur ostendere non incepisse deum aliquando creationem huius mundi, sed semper pulcherrimae huic universitati creandae vacasse. Dedecet enim, dicunt, divinitatem umquam sine operatione esse; quoniam otii atque inertiae est istud: sed absque initio, aiunt, condidit deus universa, haud intelligentes talis hypotheseos absurditatem; quippe qui volentes minimam accusationem a deo amovere, maximam in ipsum accusationem intentent.

§. 7. Superest igitur ut dicant, materiam ornatu ac forma et figura carentem, qualitate ac forma ab eo donatam fuisse, et quae non erant in ea, figuras P. A.
deinde sumpsisse: non enim umquam deus illam crea- 5
re iuxta eos coepit. Quod si sapiens illa creatio per deum facta, speciosam mundi formam condidit ex ipsa materia atque inde materia pulcram valde speciem sortita est, num hoc unum aiunt deum fecisse, quum mundum creare coepit, et quae antea sine ordine ac lege atque errabunde moveri solita erat materia, tunc speciosum ordinem cum ornamento adepta est? num materia ipsa fuit deo principii loco (quum mundum conderet)? at creator iugiter istam intelligendo adornavit. Deus enim non prius intelligere coepit, quam agere; nec unquam (tempus) fuit, quando non ageret, speciebus (vel ideis) ipsis ab origine cum illo exsistentibus. Nam voluntas dei posterior non est, sed cum ipso est semper voluntas eius; naturales enim motus nunquam deficiunt. Itaque semper intelligendo facit et sensibilibus principium exsistendi praebet: ita ut haec semper coniunctim inveniantur et deum agere divino consilio et sensibilia accipere principium exsistendi. Neque enim fieri potest, ut cuiquam bene fiat per beneficium et interim beneficium a bene-

factore non sit; ita ut qui dedit, benefactor, et qui accepit beneficium, uterque boni particeps sit.

§. 8. Quod si quis concedere haec nolit, atque fateri simul ista (fuisse): quomodo ergo antiquitus materia se habuit, quae nunquam sine ornatu suo in mundo reperta est? Si vero aliquod tempus fuit, quando ipsa ornamentis expers sit inventa, iam mundi principium tunc fuit, quum ornatus ei accessit. Quoniam si materiam intelligimus substantiam ornatu carentem omnique ordine destitutam, qui fieri potest ut non acciperet principium ornatus materia ipsa, quae nunc habetur in mundo? P. A.

§. 9. Porro mundi partes, ut essent, accepisse 6
initium fatemur. Atqui partes si initium, ut essent, habuerunt, omnino necesse est totum quoque, ut esset, initium habuisse. Etenim si pars corruptioni obnoxia est, corruptioni obnoxium etiam totum sit oportet: sicut etiam partes mundi et partium partes, animalia terrestria, natantia et aërea, arbores fructiferae et qui dominium habet super ista omnia homo.

§. 10. Quid vero est, quod extra mundum initium, ut esset, atque exstaret, uspiam acceperit? Quid, quod non genitum fuerit cum mundo universo, qui ex contingentibus inceptisque partibus est compositus? Nonne apud omnes in confesso est, quod pars mundi est talis homo, quo homine humanitas exstitit? nusquam enim humanitas erit, nisi prius homo aliquis: atqui homo ille initium habet generationis (sive creationis suae), et est pars humanitatis; neque enim datur humanitas sine aliquo homine et sublato ipso homine quodam, simul tollitur etiam humanitas. Si ergo homo quidam humanae generationis initium sumpsit, omnino necesse est et humanitatem subiacere creationi: sin autem unus ille accepit initium, ut esset, fatebitur omnis homo se subesse creationi.

§. 11. Si igitur res ita se habet, nulla superest ratio, cur humanitas dicatur esse sine origine; quando quidem partes eius creationi sunt subiectae, quum initium sumpserint a deo principii experte. Omnes enim ut essemus, produci debuimus: neque enim P. A.
in infinitum protrahenda series eorum, quae productio- 7
ne egent, ut sint; nam tandem in ingenitum (sive increatum) ens incurramus necesse est.

§. 12. Itaque oportebat, semper aliquid esse, per quod, ea quae non erant, esse tandem inciperent. Nequit enim quidquam *ἀπὸ τοῦ non esse εἰς τὸ esse* venire, nisi prius caussa aliqua intelligatur per quam sit: ex quo efficitur, ut quaecumque nunc facta sunt, semper habuerint factorem (sive creatorem). Prima autem ipsa caussa efficiens a nullo quoquam facta est: alioquin, non esset ipsa prima caussa efficiens rerum factarum, sed ipsa quoque a productis producta: ubi vero caussam inveniamus effectricem, si omnia sub creatione sint, nec ulla assit caussa rerum factarum?

§. 13. Theoriam a nobis expositam alio modo expendamus. Corruptio particularum alicuius partis et iterum corruptio minimae partis huius particulae, si ex ipsa natura atque essentia corporis oriatur, praesignat corruptionem quoque futuram corporis totius. Quid enim est corruptio in aliquam corporis partem primum obrepens, nisi differentia quaedam parti vel particulae inducta, qua fit ut differant ab iis corporibus, ex quibus sunt sublatae? Si quidem quod unius eiusdemque erat naturae, dissolutionem subiit corruptionis, exspectantibus aliis quoque corporibus parem sortiri dissolutionem ac corruptionem; ita ut universa corpora mors in unum finem concludat.

§. 14. Qui ergo naturali usus ratione, videt conditionem animantium animaliumque ratione praeditorum et universim omnium rerum quae in mundo sunt ac fuere, quod nempe in fluxu sint, nonne uni-

versum quoque mundum ad normam partium suarum habiturum esse corruptionem fatebitur? Coniicit enim ex partibus quae iam periere, etiam ipsorum, quae adhuc exstant, elementorum futuram esse eiusmodi dissolutionem. Itaque hoc modo universorum naturam contemplantes adversamque sententiam oppugnantes, oportet sapienter ac cum delectu ea quaerere, quae ad veri notitiam nosmet perducant; atque seposito praeiudicio, certissimam investigationem adire.

§. 15. Terrae igitur et aëris natura examinata atque perpensa, nullam in istis invenies differentiam a ceteris mundi partibus, nisi quod unius eiusdemque naturae est totum in genere (*ut tota terra totusque aër*); et tamen utriusque terminus generatio est ac corruptio. Quum enim ista subiecta sint mutationi, variationi et conversionibus, finem etiam habent et permutationem naturae suae ab igne; ita ut consumpta longo opere ac deficiente tota naturali fertilitate, germinationem non ulterius terra prae se ferat; quae sane semper ita habere voluisset, sed non potuit, ab igne impedita, ne germina producat, vel corruptione aquarum coenosa reddita, et aliter etiam aliis variationibus permutata. Quomodo illam igitur immortalem dicere praesumant, qui sapientiae vestigiis institerunt?

§. 16. Porro theoriam a me prolatam nec a Graecorum disciplina reiici animadverto: quippe qui dixerint sensibilia mundi corpora sub fluxu ac corruptione esse, utpote loco, motui tribusque, quas exhibet, dimensionibus obnoxia. Ubi qui ceteris sapientiores fuere atque magnam sapientiae laudem obtinuere, negant corpora sensibilia perpetuo uno modo se habere, naturali necessitate vetante; sed id soli deo iure tribuendum esse, nempe ut perpetuo se habeat eodem modo.

§. 17. Ne ergo quis ab aliis sophistis illusus aliter sentiat, per factam a nobis, interrogationis ope,

inquisitionem, indubia etiam theoria, certa evidentique demonstratione patuit, quamvis artificiosis verbis ab illis undique impediatur. Neque multum laboris superest, si constanter tu ipse personam iudicis assumas. Quum enim, ut ostendi, partes mundi per destructionem corrumpi videam, cur non maiores quoque et vel ipsa elementa, caelum, inquam, et terram, destruenda fore concedam, quum iam de partium corruptione omnes consentiant?

§. 18. Ac primum, non iam peculiarem mihi sententiam commentus, sed certo consilio haec pertractare aggressus, agam luculentissime de terra atque aëre, non minus ipsam aeris naturalem affectionem considerans, quam animadvertens ipsum nunc varias passiones experiri, et rursum in sanitatem redire: unde etiam medicorum iudicio per commutationes eius oriri morbos statuitur; quoniam languescere per hunc dixere corpora in mundo exsistentia naturali eius participatione. Qui ergo obnoxius est morbo, tempestati ac corruptioni, quidni ipsa quoque vita non demum privetur? P. A.

§. 19. Si quis autem aërem putat immortalem 10
esse, ita ut perpetuum istum permansurum dicat, quomodo, quaeso, in corpore immortali mortales mori soleant? qui nempe vitali aëre perpetuo saturari illumque sugere consuevere? Nam si alias translata corpora morerentur, ubi non haberent immortalem iuxta se aërem, pronum esset dicere hanc esse caussam moriendi: si quidem delirum insanumque mihi videtur putare vitam immortalem in mortali inveniri posse. Quum tamen omnia eiusdem sint naturae, iam facile creata corpora debitam sibi variationem corruptionis assumunt, quando ille qui ea creavit, velit dissolutionem ipsis afferre.

§. 20. Porro de mundi dissolutione deque conditione creaturarum vel ipse apud Graecos sapiens

Plato ita dicit in Timaeo *): „Tempus nonne cum caelo factum est? Itaque simul nata, simul etiam dissolvantur, si umquam et ipsorum dissolutio aliqua advenerit.“

§. 21. Atque ille paullo ante **) suam de creatione (mundi) sententiam indicavit, inquiens: „Quaerendum igitur primum de eo est, quod in omnibus primum (vitae) considerare oportet: utrum nimirum (mundus) semper fuerit, principium creationis habens nullum, an factus sit a principio quodam incipiens? Factus fuit: quoniam visibilis est atque tangibilis et habens corpus; omnia autem huiusmodi sensibilia
(sunt): sensibilia vero, quae per sensus percipiun- P. A
tur, facta et producta fuisse apparset.“ (Et deinde) ***): 1
„Atque sensibilis mundi creationem, (sensibile) argumentum ad mundum intellectualem esse dixerunt.“ Itaque dicit †): „Quum haec ita sint, omnino necesse est mundum istum imaginem alicuius esse.“ Simul et creatoris istum indicium vocans et ostendens sensibilem istum mundum factum fuisse: ita ut fuerit deus semper intelligibilium factor, quique sensibilibus principium dederit ut essent. Mundus est autem secundum Platonem harmonia quaedam caeli et terrae et earum naturarum quae in ea sunt, constans ex igne, terra, aqua, et aëre, necnon ex diis, daemonibus, hominibus, animalibus, plantis atque materia.

§. 22. Haec Plato a deo facta fuisse novit; et materiam per se ornatu carentem, in mundo cum ornatu ipso prodiisse; hae enim erant primae caussae, unde etiam mundus fuit. Quoniam etiam Iudaeorum legis lator Moyses aquam, tenebras et chaos dixit

---

*) Platon. Tim. p. 38. H. Steph. *Χρόνος δ' οὖν* (Armenius legebat *οὐκ* vel *οὐχί*) etc. *Auch.* **) Ibid. p. 28. ubi pro *δεῖν* Armenius Auchero videtur legisse *τοῦ ζῆν*. ***) Ibid. in epilogo p. 92. †) Ibid. p. 29.

ante mundum fuisse. Plato autem materiam (caussam mundi ait exstitisse), Thales Milesius aquam; Anaximander (item) Milesius infinitum; Anaximenes aërem; Anaxagoras Clazomenius homoeomeriam (partes similes); Pythagoras (et) Mnes regis filius numeros, commensurationes et harmoniam; Heraclides et Hippasus*) Metapontius ignem; Empedocles Agrigentinus ignem, aquam, aërem, terram et duo principia amorem et odium. Aristoteles Nicomachi filius formam, materiam, pri- P. A. vationem, elementa quatuor et quintum aetherem. Em- 12 pedocles mundum unum, nec tamen universum illum, sed minorem istius universi partem, reliquum vero vacuum esse materia**). Zeno Menae filius aërem, deum, materiam, et elementa quatuor. Ceterum superius dicebat: „Cuius pars sub corruptione iacet, necesse id est totum quoque obnoxium esse corruptioni. Nec enim sine toto partes constare possunt, neque totum sine partibus; nam mundus universus unum corpus est e multis partibus a deo compositum.“ Nec tamen ut alii quidam sapientum, animal esse mundus censendus est, sed artificiosa quadam harmonia compactus.

§. 23. Verum enim vero creationis eius pulcras asseruere caussas: nempe deum, *A quo;* materiam, *Ex quo;* instrumentum, *Per quod.* Instrumentum autem dei est verbum. *Ad quid* denique? ut sit argumentum (i. e. ut se deus manifestaret). Creaturarum ergo caussa est deus, ut creator: corruptionis autem (idem deus), ut iudex.

§. 24. Quod vero habeat creator naturam providam creandisque rebus aptam vi sapientiae suae, id sollicite disquirere nequaquam necesse est. Nam creaturae ipsae effectrices et mundi partes sapientiores atque particulae satis nobis insinuant. Ubi tamen intueri

*) Vide Diog. Laert. Lib. VIII. *Auch.* **) Vel, vacuam esse materiam. *Auch.*

rursus velimus, qua ratione una quaeque creaturarum perfectarum, a sapienti providentia atque efficaci intelligentia procedat, quaenam est ex mundi partibus, quae non aut sapientia aut providentia praedita sit! P.

§. 25. Eum igitur, qui universis maxime curam impendit, providum dicamus. Providet enim et homo filiis et armentarius pecoribus et agaso equis et gregi pastor, nauclerus navi et infirmis medicus: ipsa quoque apis sapiens et formica provida est. Haec autem partes sunt et particulae partium universorum; partes tamen sapientes et provide curam habentes. Cuius igitur pars sapiens est ac provida, nonne etiam totum sapiens erit? Atqui haec omnia, quae recensuimus, habent principium creationis: quod vero habet principium, incepit: et quod incepit, a quodam, initio sumpto incepit; ab alio ergo principium duxit ille, qui incipiendo factus fuit sapiens ac providus.

§. 26. Ceterum quomodo erit quis providus sine providentia aut sapiens sine sapientia? Si ergo providus et sapiens nemo erit sine providentia vel sapientia, utique fuit ens aliquod providum atque sapiens, a quo initium haec sortita sunt. Si quidem oportet, ut creator provide curam habeat rerum ab ipso creatarum; nihil est enim, quod ab ipso non curetur. Quomodo ergo rationalem dei providentiam non appellabimus, maxime quum ea ipsa, quae ab eo facta sunt, providentiam prae se ferant (vel receperint)?

§. 27. Proh sane brutam invidiam! ipsi qui se providos esse volunt, hi deo adimunt providentiam. Unius domus aut civitatis felicitatem omni cum abundantia videntes providentiae id opus dicimus et diligentiae, quae praeparata comperitur vel ipsis hominibus vilissimis indignisque; ita ut non indigeant etiam necessariis, nec illi quidem qui poenis et suppliciis damnati sunt. Mundo tamen universo nec procuratio

nem ullam neque curam adesse dictitant nec ullam P. A.
ipsi legem ab ullo cum pulcra providentia (vel prae- 14
scientia) constitutam.

§. 28. Et quomodo non insanum istud delirium habendum erit, ut quum intellectus noster, qui princeps est in nobis, curam habeat tum corporis sui tum pecudum tum subditorum tum filiorum; ille ex adverso, qui universorum princeps est ac rector ac velut munerarius certaminis, nullam mundi habeat curam? Nonne id potius maiore ratione statuendum est?

§. 29. In viventis natura profecto datur cogitatio prudens, omnia exornans sapientesque motus efficiens. Quare iis qui corpora intuentur *), manifeste patet in iis, quae sensibiliter operantur, motum dari spiritus praemoventis et praevidentis invisibile consilium animae, ut opus instrumentorum operi ipsi inservientium perfectius reddatur. **) Non alio modo profecto accipiendi sunt et motus illi in orbem terrarum diffusi a providentia; ita ut vel nescientes providentiae voluntatem, videamus iam evidenter eam peractam fuisse. ***) Etenim fieri nequit, ut haec omnia putentur a nullo aut animo aut voluntate profecta esse, quum et ipsae partes minutissimae, consilio et instinctu providentiae cuncta exsequantur.

§. 30. Quod si partes mundi et partium particulae cum indicio, non vero inconsulto aut temere iudicium ferunt in indignos, quomodo non omnino oporteat certum consilium providum optimamque sapientiam divinae ipsi providentiae ante omnia tribuere, P. A.
ob principatum illum, quo omnem publici iudicii con- 15

---

*) Aut; *ex ipsis corporibus sub visum cadentibus. Auch.*
) Vel: *ad opus perfectius agendum ab instrumentis ministralibus. Auch.* *) Ad verbum: *iuxta providentiae incognitam voluntatem iam evidenter (totum) peractum.* Auch.

stantiam virtutemque continet? Nescio veritatis desiderio iudicium ardere. *)

§. 31. Porro certissimum argumentum intelligibilium (sunt) sensibilia. Non enim licet asserere, partes universi sapientes esse ac providas; patrem autem ac principem totius mundi nullam prae se ferre providentiam. Ecquis consilia prudentis providentiae dedit ei, qui virtutem desiderat? Si non est providentia, cur non etiam nos sine diligenti cura, inconsulto et sine praevia notione operamur omnia?

§. 32. Etenim si providentia tollenda sit, cessabit musice, philosophia, geometria, nautica et omnis sapiens intelligentiae adinventio ac natura totaliter insensata atque immobilis evadat. Neque enim decet insipienti cogitatione partes universi prudentes esse ac providas existimare; eam vero, quae ab initio inest universis, providentiam inter entia creata otiosam atque incuriosam esse, quum ex una universali harmonia ac compositione sint omnia. Quae enim a se invicem pendent, non sine utriusque motu actum sortiuntur. Itaque partes sapientes per acta perfecta, quae oriuntur ex ipsarum symphonia, argumentum praebent et declarationem universae providentiae invisibiliter omnia moventis. P.

§. 33. Nonne sapientiam ostendet fructuum productio, stellarum mira dispositio, solis ac lunae invariabilis cursus, maris situs secundum legem, montium celsitudo haud modum excedens; denique omnium sensibilium legi providentiae obtemperantium concordia? nonne haec manifeste demonstrant immutabilem

---

*) Verba id sonant, sensus autem erit: *Non video in iudicio humano desiderium veritatis*; (supple), *si quis nolit his cedere:* Vel: *Non puto quod studioso veritatis iudicium immineat:* Aut: *An nescis veritatis studiosum esse iudicium?* *Auch.*

prorsus seriem ordinis ex lege providentiae atque instar animae universitatem rerum moventis?

§. 34. Providentia enim est, quae obedientes regit, super autem inobedientes constituit iudices distributos et exterminat hominum contumaciam, ut virtus per obedientiam decoretur a deo. De medio enim tollitur providentia, posita aequali distributione donorum mundi, ut iis et impii fruantur: et pulcherrimus flos quasi per corruptionem aufertur iusto iudici *) tum, quum caelum et terra transierint. Etenim laetitiae deliciarumque iucundus in mundo locus auferetur, quum iudex in retributione iusta mensura rependet iniquis hominibus secundum improbitatem eorum. Si quidem qui per distributivam iustitiam iudicis officium exercet deus non permittit, ut ea, quae dignis tribui debent, ea impii amplius possideant per omnia tempora.

§. 35. Erit ergo caussa creationis mundi ipsius dei creatoris creatrix natura; corruptio vero mundi ac consumptio referatur oportet ad iudiciale ius eiusdem dei cuncta creantis, quatenus aequa lance iudicabit omnia. Quoniam stolida malitia quasi veneno naturales insipientium mores corrumpens, trahit iudicem ad vindictam, illum provocans, ut iusto iudicio decorem suum mundo auferat, atque eo ipsum pertrahat, P. A.
ut antiquam illam sibique propriam deformitatem, si- 17
bi iam iterum induendam esse certo sciat: quando quidem decorum illi videtur, si corruptam illam atque infandam scelestorum hominum vitam alat atque cupiditates.

§. 36. Non enim oculus tribunalis (iudicis) incendium animae combustae lascivis immundisque facinoribus negligit: sed potius, more patris filios instituentis, modo timore, modo donis ingentibus, novit

*) Vel potius: *a iusto iudice. sc. per iustum iudicem.* Verum tunc aliqua deesse in praemissis dicendum erit. Auch.

impedire ea opera, quae iniqua sunt atque exorbitantia. At qui dissoluti omnino sunt molitie caducarumque rerum specie decepti, quum nequeant ipsarum damna ferre, hinc in vitam impiam adhuc violentius adducuntur. Sed quoniam isti penitus a divinae providentiae curis super humanae animae originem sese abduxerunt, iram eam, quae universis elementis imminet, et ipsi subibunt: et quoniam perfectissimum hoc opus providentiae subtrahere conati sunt, cessante pulcherrimo hoc summi creatoris opificio, eadem etiam ipsi calamitate obvolventur. Etenim qui inobedientes exstitere, his condignum iudicium retribuet, ac compotationem, ut ita dicam, iucundae laetitiae illis deus adimet: tum ipsum instrumentum operationis, venustam (scilicet) mundi speciem excipiet dissolutio corruptionis; quoniam morum dignitas ab hominibus periit per inconstantiam consilii, praecordiis a malitia iam captivatis.

§. 37. Superest autem inanis quaedam sententia a quibusdam excogitata, nempe improvidentiam evidenter constare. Non tacebo, sed dicam ac rebus certo consilio perpensis ostendam facili declaratione, quam sint insana quorundam argumenta. Ne tamen per P. ignorantiam forte aberremus a veritatis regula, liceat haec praemittere. Ac primum mala mundo inesse dicuntur. Huiusmodi sunt improvisi aquarum illapsus ex imbrium copia super materiam anima carentem qui nunc excedunt modum, nunc deficiunt: grandinis super germen et terram virentem decidentis impetus, quae corruptio est exitiosa. Consumi videntur omnes (vel omnia), impii ac iusti aequali calamitate poenam sustinentes et aequaliter mortem subeuntes saeviente pugna, peste et fame. Probi viri paupertate pressi, impiis ditescentibus et vitam feliciter traducentibus.

§. 38. Quibus ultro dicendum: Eruditionem me-ius est velle, quam contentionem; animas enim igno-antiae vitio laborantes consilium veritatis solum sanare otest. Primam igitur quaestionem disquirentes, sic rocedamus. Providentia suam visitationem prius exer-ens supra materiam anima carentem, admonet homi-es, eos excitans ad arripiendam comprehensionem eritatis. In ligna ac saxa fulmina mittit, haud ma-eriam dolore volens afficere: sed prudentem provi-lentiae disciplinam ostendere hominibus, atque in ipsa nateria animo carente invisibilem hominibus providen-iam tamquam per operationem visibilem demonstrans, x ipsis factis probat essentiam suam atque exsisten-iam.

§. 39. Ecce etiam illi, qui non sunt imperiti gri culturae, quum frumentum in terram immittunt, i viderint atram tempestatem in aëre impendentem, P. A.
ggrediuntur aërem flagellis verberare; nec eius caus- 19
a id agunt, qui dolore minime afficitur, sed industrio tudio nocivas semini res (aves) in aëre discurrentes epellere volunt. Neque tamen eos insipientes dici-nus, ut qui aërem ad servanda semina torserint. Porro id et sapientem dei providentiam per fulmina, uae super inanimantia mittit, provide facere dicimus. Quoniam timorem et flagellum super res creatas per apientem providentiam immittit, ut ad certam inda-ationem istius modi fastorum homines redeant. Qui nim timuit apparitionem fulminum, is profecto nequit on indagare, utrum id repeti ab re inanima atque mprovida debeat quod fit per materiam inanimam, at-que utrum sine providentia aliqua, quae hominibus raesit, caelestium minarum furor in mundum irruat. At iste quomodo deinceps non videbit prudenti consi-io adorabile (numen)?

§. 40. Etenim si nec providentia est nec uni-versalis motor, nihil omnino in mundo moveri poterit.

Quis enim dicere potest, totius mundi compositio inanimata quum sit, animatos motus fieri posse in natura perfectae creaturae? Quod si non constat, argumenti loco sit civis huius mundi homo ipse, qui tamquam parvus mundus*) in magno mundo factus est, quum sine anima nequeat corpus actiones suas perficere, nisi prius consilio eius optimo velut amici cuiusdam utatur: quando quidem postquam praevaluerunt in animo deliberationes invisibiles, visibiliter sequitur sensibilium P. (vel sensibile) membrorum officium. Animae enim deliberationes practicae, sensibilium vero operationum opera peracta manifesto argumento sunt.

§. 41. Si ergo sagitta ex arcu in hostes emissa aut hasta vibrata inimicum occiderit, an conveniens erit dici, quod illa etiam vim habeat rationis sine anima haec operandi per membra? Si autem id fieri nequit, ut revera impossibile est, reliquum est dicere, quod est ista cura attentionis animi per manum haec evidenter operantis. Quod si animalium brutorum et animalium rationalium actionis vim esse novimus factum**), dicamus in omnibus mundi partibus animam quandam ac voluntatem (id est providentiam) operari, nec sine anima motum haberi.

§. 42. Nam etsi cogitationes nostrae per considerationem falsum hoc esse suadere videantur, nos tamen ex nobis ipsis sumentes exemplum, secundum iudicium iam dictorum, examinemus studio eruditionis. Quum enim appetitiones animi nostri prius intra nos per consilium prudentiae efformare consueverimus, postea vero exsequi nostram voluntatem; profecto si antequam principalis dux anima suum arbitrium mani-

---

*) Est Graeca vox *μικρόκοσμος*, quam Armenius quoque expressit. *Auch.* **) Aut sic vertere liceat: *vivum brutorum et rationalis animae impetum esse novimus factum. Auch.*

feste declaret, quis agat, tunc quae ex illo opere oriuntur, absurda erunt; et quae antea praevisa non erant, ea sub finem unus quisque per se testatur falso se credidisse nec rem animae iam notam fuisse. Quoniam si anima ante rem factam consilium inisset, nihil imprudenter egisset. Pari modo esse aliquem, qui plenitudinem rationalium mundi partium moveat, patet per se: quem ad modum ubi artificiose, artis ali- P. A.
cuius opificia per homines industrios, elaborata cer- 21
nuntur, statim haec ipsa videntibus et si procul artifex sit, esse tamen aliquem aperte patet. Opus si quidem ipsum evidenter demonstrat factorem, quamvis is minime assit. Ecce ex materia aerea elegans artis peritus artificiosam machinam sollerti ingenio perficiens, instrumentum tempora discriminans dabat civitati, ut temporum quantitatem per mensuras divisionis distributam praestaret iis, qui vellent assequi plenam notitiam eius rei. Si quidem circuli artificiosus gyrus duodecim horarum diem suggerebat per regulatas distantias*).

§. 43. Praeterea illud quoque maxime mirari oportet, quod ars ingeniosa materiam exanimem variis figuris efformans, vocem figuris ipsis indit diversorum animantium, ita ut automa vocem emittat animalium viventium. At qui opus illud artificiosum vident, non ipsam machinam fabricatam mirati abscedunt, quum haud nesciant illam esse materiam exanimem, haud per se habentem actus illos, sed ipsum musicum opificem laudantes et si opus eius praeclarum pertractant, illum tamen intueri concupiscunt.

§. 44. Non ergo decipimur, quum providentiae opus esse dicimus fulminum iactus; ab ea nempe providentia perfectos, cui mundi partes sapienter obse-

---

*) Mira descriptio horologii, quam tamen machinam nonnisi Saec. XIV. vel XV. inventam nonnulli arbitrabantur. *Auch.*

quentur, quem ad modum materia nutui artificis: diximus enim vel ipsum instrumentum temporis indicem ex arte sapientis factoris obsequenter homini motus perficere. P.

§. 45. Quod si homo, rationale animal, idem- 2 que pars mundi et partis pars, potest per se atque ex virtute sibi indita semperque officiosa, opera utilia prudenti animo facere; cur providentia, illa universi mundi anima, a qua rationales etiam partes acceperunt esse et exsistere, nequeat facere quicquid vult, quin ullis instrumentis utatur, sed intima prorsus virtute sua?

§. 46. Nonne nimia fiducia, immo extrema audacia est denegare sagaci providentiae sapientem deliberationem operandi ad instructionem, quoties corrigere vult totum hominum genus; intendens ornatos in eo mores efficere ac per pavorem ac donum disciplinamque ad ordinem decentem invitans? instar nimirum bonae nutricis puero diligentissimam curam adhibentis nihilque amplius agentis, nisi quod ipsi decorem ferat; nempe ut puer etsi similis sit matri suae, ea quoque auferantur, quae pudori illi esse possunt. Quod si contumax ille reperiatur respuens curas sibi adhibitas, non ideo desistet nutrix, nunc aures puero vellicans, nunc plectens, alias minis quoque perterrefaciens, ut quamvis invitus recipiat honestum corporis habitum. Oportet enim quae in filio velut ossa supervacanea pudorem afferunt, tolli a parentibus; etsi dolore affici et ipsi videantur: imo licet quandoque doleat ipsa quoque nutrix atque tristetur.

§. 47. Itaque providentia immittit grandines, fulmina, locustas, ut variis flagellis ad virtutem filios adducat, etsi isti insipientia ducti contumaces sint: neque enim decet providentiam, relinquere homines velut providentia destitutos. Nam si providentia non esset, P. nullo dolore afficeretur animus, neque morbo ullo

vexaretur, eo quod nemo esset, qui flagellaret. At si non corripiatur, non acquiret sanitatem mentis; deerit enim ei admonitor. Qui ergo non cognoscit providentiam, cognoscet ex morbis: quum alioquin mortua natura putanda sit, quae non sentit dolorem.

§. 48. At improvidentia nulli rei apta esse potest, nam quasi mortuum corpus iners est neque etsi sit quicquam praestat, sed perinde est ac si non esset. At providentiae proprium est utrumque praestare; si quidem florescit ut viva, afferendo quod habet: dat sicut deliberans et affligit tollendo. Nam virtutis *βραβεῖον* honestat, prae se ferens liberalitatem sine invidia; ita ut congaudeat illi, qui accipit; et ei, a quo aufertur, condoleat.

§. 49. Quod si quis non hanc esse dixerit eius naturam, ut haec semper in se habeat, et inde det, unde habet, interrogabo ego eum hoc modo: si qui accipit, quum ipse pars aliqua sit mundi partisque pars, providus esse videtur, quomodo ille non erit providus, qui creata haec dona hominibus affert; quando vel ipse qui ab illo haec accipit, providus esse cognoscitur?

§. 50. Dicat mihi Epicurus: quotquot ipse scriptiones edidit, utrum ex providentia sapientiaque scripserit, an sine sapientia? Si enim sine providentia sapientiaque scripsit, anne sibi gloriae tribuet, quae scripsit huiusmodi esse, ut sapientia et disciplina destituta esse videantur? Quod si sapienter scripsit atque prudenter, quomodo sapiens erit, quod non est ex sapientia aut providum, quod non est ex providentia? Si quidem non (est) sapientia sine providentia neque providentia sine sapientia. P. A.

§. 51. Quod si haec ita se habent, fatebitur 24 certe providentiam, qui ex providentia est, et docebit providentiam, quatenus providentiae pars est: quoniam partes sine toto non consistunt nec totum sine partibus. Quis enim dixerit totum sine partibus; quibus subla-

tis non est totum? Quae ergo inutilitas atque improvidentia erit, ubi quisquam ipse ante omne opus comperiatur sapiens ac providus? Si enim scientia est, etiam provida est; atqui datur sapientia ac scientia, a qua edoctus fuit: est enim sapientia sapientes edocere; non autem insipiens est scientia. Quod si non est insipiens, sapiens erit; si autem sapiens, provida utique erit: quia pervigil sollertia provide omnia agit. Ideoque iterum dicam: Cuius pars provida est, necesse est ut totum quoque providum sit. Qui vero velit ab universa natura tollere providentiam, prius oportet ut partium eius providentiam irritam reddat: quia indocta erit omnis anima, si non datur providentia; nec formicam quis providam censebit nec apem ingeniosam, neque hirundinem industria praeditam: non enim praescientia ex natura id novit.

§. 52. Si vero liceat audacius adhuc ac fidenter aliquid dicere, cessabit iudex de iniuriis quaerere neque curam geret quisquam civitatis, qui non norit providentiam: quum non detur providentia, a qua haec edoceatur. Quomodo ergo, quando princeps sapienter regens civitatem providentiam exercet, istius lau- P.
dant principatum tamquam omnia prudenter operantis; formicam etiam, ut amplius quid dicam, apem, gruem ceterosque in aëre volantes providos esse ac sollertes probant? Iudicem etiam urbis, qui iudicio mortis aliquem damnat, quando opus suum id exigit, haud vituperant; providentiam vero videntes fulmina desuper mittentem grandinesque super ligna, saxa et impios, improvidentiam appellant?

§. 53. An nec animalibus neque mortali hominum generi participationem providentiae volunt tribuere? Mellificium ab ape *), apto ordine dixerunt perfici:

*) Ad verbum, si mendo careat, ita exponitur: *Mellificium ante apem* vel *ape anterius:* quo scripto fortassis interrogationis nota locum habebit. *Auch.*

dispensatoris more formicam noverunt semina inter foramina colligere: et tamen in providentia otium quoddam omnino comminiscuntur, non videntes omnium omnino, quae sunt in terra, eam esse vivendi caussam.

§. 54. Et quid imperite agit providentia, in impios paucos numero fulmine animadvertens, ut mali timore acti providentiam ediscant; quippe qui ex natura sint rationali: ne servorum more, imo et brutorum, prae inscitia acriter castigati, universim morti tradantur, quum nolint cessare a malitia? Nihil enim est, quod providentia despiciat: et profecto benignitatis est argumentum id quoque, quod super saxa lignaque identidem cadant fulmina; monitionis enim caussa ita disponit providentia, nolens penitus delere genus humanum: ac terrorem praebet, suam lon- P. A.
ganimitatem manifestans elatis animo, atque ut vigi- 26
lantem deliberationem arripiant, evidenter ostendens in visibilibus elementis potentiam suam.

§. 55. Noli autem dubitare, amator veritatis, de doctrina nuper exposita; quum etiam ex lapide ignis non prodeat, si lapidi aliquis homo non accedat nec assit qui eum eliciat. Si quidem debet materia exanimis obsequium praestare animali rationali, huius voluntati obsequens. Quando enim ex materia lapidis ignem accendere quis vult, ex ipso naturali motu illi insito, qui ratione praeditus est*), ignis in opera utilia e lapide elicitur. Itaque continent quidem elementa naturalem sibi ignem; at providentia motum praestans, ex subiectis corporibus, ut anima ex corporibus sensibilibus, visibilem effectum producit. Eodem modo per totum mundum dilatabit providentia invisibilem elementorum ignem ad impios iudicio ob-

*) Vel: ratione cernendus est. *Auch.*

noxios; quin iustus circumdari fulmine debeat *): nam cum electione omnia iudicat providentia.

§. 56. Corruptio autem fructuum ex grandine, imbribus ceterisque calamitatibus obveniens, haud dolore afficit iustum: quum enim nihil habeat, quo privetur, non ipsi iniuria infertur. Etenim non offendit iustum ullo modo, praesertim eum, qui tranquillitate omnino decoratus est: is enim prout assuefactus est, moderate rem accipit **), animo passione omni ca- P. rente minimeque perturbato. Quod si mutationem animi patiatur iustus vel possessionibus sublatis, vel iniusta morte superveniente, iam non est iustus; quum donorum et mercedis gratia divinitatem colat: omniumque superbissimus revera sit huiusmodi iustus, qui nullo modo dolores exspectet, sed gloriam et laudes, ita ut tota eius vita superbiam redoleat.

§. 57. Ecquis providentia ipsa sapientior est, ut vituperet quae ab ea fiunt? Quis sapientum incusabit medicum, qui remediis adhibitis praevenire morbum conetur? Atqui eodem modo etiam providens universo mundo natura sapientissima est, quamvis immissa pluvia cum iustorum etiam detrimento germinum fecunditatem impedit: satis sibi conscia id se impedire, quod ipsa fructuum abundantia singulis detrimento futura esset.

§. 58. Quomodo vero providentiam effectricem esse negabimus, quum caussam iniquitatis effectricem auferat; quum hoc modo efficiat, ut impiorum minora sint delicta? Etenim oportebat providentiam, quippe quae prudens sit, iis qui vitae innocentiam secuti essent, medicinam praestare, quae illos ab animi morbis tutos redderet: quoniam arx magna patet iustis,

---

*) Non negare se monstrat Philo iustos etiam similia pati, sed instat diverso animo perpeti; ut patebit ex infra dicendis. *Auch.* **) Aut: *pro exercitio* vel *probatione accipit.* Auch.

si providentia haud leves exercitationis caussas*) ipsis relinquat: audacia enim consilia vix laudabilia sunt, imo nociva, etsi a iusto profecta. Haud ergo peccat providentia, quando praedicta aufert a iustis; solet P. A.
enim in aequitate eos servare, haec auferendo. 28

§ 59. Ceterum in praesentem quaestionem cadit illud etiam, de quo disputant eruditionis gratia nonnulli dicentes. Quomodo mortis pavorem immittit providentia etiam iustis praelio imminente? Nec non aberrante navi in vastitate maris, iusti atque iniusti eodem tempore et loco aeque a morte obruuntur? His et alia similia insuper obiiciunt.

§. 60. Verum interrogandi sunt, quodnam tribunal sit, quod discernat inter iustos et iniustos? Non est enim facile homini id statuere, quum non apparent singulorum mores; non enim licet insipienter de his iudicare: neque ullo modo quis potest metiri atque intueri uniuscuiusque vitam, quomodo acta sit. Quoniam sunt quaedam occulta aliisque non visibilia facinora ab ipsis perpetrata; quamquam ipsi iusti apparuerint: quum tamen solam providentiam nihil lateat. Si ergo incognita est hominibus vita singulorum, non erit dicendum iustos cum impiis perditos fuisse; quando quidem sapienti indicio omnia operatur providentia. Ac nos quidem ignoramus, quis impius sit, quis iustus: providentia tamen tenet arcem scientiae, haud nescia quae sit certissima singulorum vita. His ita se habentibus nullatenus vituperare quis praesumat providentiam, ac si sine iudicio comprehendente unumquemque ad finem adduxerit; quasi vero singulos sine delectu rapiat ignoranter.

§. 61. Attamen si etiam iusti cum impiis pe- P. A.
rirent, atque hoc quis tueri vellet, licet non habeat 29
prae manibus demonstrationem firmam: nihilo minus

*) Vox Armenia significat ἀσχολίαν Graecorum vel *vacationem* Latinorum. Auch.

humaniter nos audiat, multa nec ea tamen verbis comptis neque falso ornatu ficta scribentes, sed vera atque indubia argumenta, ex quibus veritatem quaesitam hoc lemmate deducere poterit.

§ 62. Providentia quum punit iustum, non iure iudiciali agit, auferendo dona ei data: non enim mutat iusti mores, vitiis involuntariis subdens hominem virtute praeditum. Si ergo semper similiter se habet vir generosus; ita ut, etsi in praelium advenerit, in tranquillitate sit semper; et nihil eum tristitia afficiat, estne igitur locus dicendi improvidenter factum fuisse, ut pugna superveniat, etsi occidatur iustus cum iniusto? Nam qui virtutis ardebat desiderio, vix malum censebat se cum iniusto mori, eo quod anima eius semper remanet in integritate. Si ergo hominem virtute ornatum nullo pacto offendit providentia, non utique iniuriam facit iusto, etsi cum iniustis moriatur. Quoniam nullum is vitium praetulit in mente principaliter dominante: qui vero permanet in consilio vitiis carente, quomodo vitium in se ferat? Quomodo iste providentiam accusabit, quum ipse nihil in mente passus fuerit*)? Quando quidem quae contra voluntatem accidunt, eas quidem licet passiones dicere; in iis vero, de quibus gaudet quis suapte voluntate, etsi cum malis ceteris passim connumeretur, nullo modo id, quod patitur, passionem putabit, quamquam nimis dolorosum sit.

§. 63. Si quidem et haec quoque magna est gratia iusto, nullo modo mortem timere: ideoque P. A. constantem hunc dixerim, eo quod iustitiam (suam) 30 neque mors deturbare potest; quia providentia non ipsum derelinquit. Impii etiam extra praelium mors improvidentia dicenda est: qui vero secundum iusti-

*) Vel: *consulto passus*: aut: *nihil* (*mali*) *passus eius consilio*. Auch.

tiam virtutem colit et eiusdem veritatis colorem sibi assumit, non exigit a providentia, ne cum impiis moriatur, pro nihilo id reputans; sed potius deliberatione vitiis carente illi semper est paratus, tranquillitatem semper suo animo comparando. Hanc optans accipere magnam gratiam, novit immortale consilium, providentiam per integritatem assequi.

§. 64. Patiatur morbum et moriatur, qui providentiam non novit; dolore afficietur et ita morietur; sine consolatione illa, quam praestat providentia. Iustus autem fortiter, imo hilariter morte suscepta, providentiae fidens integritatem animae prae se feret. Non enim licet felicitatem constituere in copia fructuum omniumque reliquarum rerum et corporis sanitate visibilique gloria, quum non simul assit virtus.

§. 65. Croesum Pactolus aureas undas ferens nihil iuvit. Xerxis turba illa ingens iam nusquam est. Alexander Macedo nonne mortuus est? Nonne a muliere turpiter bellicosa Cyri consilia impedita fuere? Ubinam sunt tot et tanta epularum et diversi generis coquorum ministeria inutilia? Ubi sunt corporum vires? Narret Aiax, si adest; dicat Achilles. Daturne alicubi pulcritudo corporis? Dicat Helena, narret Paris, Amazones referant. Quod si haec P. A.
animae providentiam constituere nequeunt, quae ge- 31
mens suspiransque ab his recedit, quomodo nunc dicamus dona fructuum possessionumque impiis felicitatem afferre? Ditescat impius, ut amplius doleat his sublatis, ut etiam nauta opibus navalibus deperditis: quum tamen iusti animus maneat integer, quamvis haec abierint.

§. 66. Noscant igitur, iterum dico, noscant adversarii amatores accusationis, quod iustus nullam omnino in se patitur passionem, etsi nimium multae sint corporis afflictiones, donec animus permanet in integritate vitiis carente, etsi inopia et fames et infirmitas

superveniat; quoniam providentia ea praestat iusto, quae integris eius moribus respondeant, alio modo adimplens voluntatem; etsi malis circumdetur. Providentiae si quidem proprium est curam gerere singulorum; quum sit inornatorum animorum ornamentum providentia ad virtutem invitans.

§. 67. Porro si rationale illud animal, hominem inquam, eo quod pars sit et partis pars totius mundi, diximus providentiam habere ad curanda tam bruta animalia, quam rationalia; cur non maiore iure virtutem suam universalem exerceat providentia insita universo mundo, cunctorum habens curam; quamvis effectus impediatur quandoque apud nonnullos ratione praeditos. Si autem providentia non corripiat, non puniat, non bona faciat, non leges ferat, qualis illa P. A.
erit providentia, omnibus hisce inutilibus atque otio- 32
sis manentibus?

§. 68. Atqui tunc patri erit similis, qui filium non instruat et improvidus sit; aut magistro, qui (haud) fideliter doctrinam praebeat proximis *). Sed tu quidem, ut convenit, quamvis moleste alii ferant, scis quae singulis debeas iuxta retributionem. Nec ullo modo dicere potes, quod aliquid mali factum sit a te, officium utile singulis debitum adhibente. Unde quaeso haec habens facis? Quando quidem naturae mundi haec ipsa desunt, eo quod exanimem ipsum dixisti et providentiae expertem. Et quomodo providus fuisti sine providentia? maxime quod pars es totius mundi; partes autem a toto accipiunt disciplinam. Itaque si, quasi in utero, in mundi natura originem

*) Vel ita accipe: *Pater filium minime struens similis erit nec etiam magistro* etc. Aut sic, *Neque magistro cedat, ut proximos edoceat, sicut convenit.* Obscuritatem auget sequens allocutio alterius personae, sive adversarii, sine connexione cum praecedentibus. Suspicor igitur aliqua deesse. *Auch.*

sumpsisti, omnino necesse est, ut ab ipso habueris et illam, quae in te est, providam naturam. Quoniam si infans, qui in utero vitaliter producitur, ab ipso nutrimentum accipit, sine quo nequit habere vitam, quomodo, si hoc idem ab illo, qui se omnibus obligavit, non praestatur, tu dicis habere te naturam providam, quum tamen in compagine totius mundi motus providentiae diffusus non sit?

§. 69. Quod si commentitia astruens verba atque artificiosa, adversus providentiam vis armari, ut tollas de mundo sapientissimam providentiam; et ideo quaeris, quomodo iustus infirmatur patiturque afflictiones? (Ad haec dico). Quomodo iustus erit, nisi paupertatem iniuste sibi illatam, velut opulentiam P. A.
laetabundus suscipiat? Quando quidem ornatum vir- 33
tute nihil omnino est quod turbet aut deflectat. Providentiam is non accusat; verum accusatoribus valedicens vel in ipsis morbis providentiam profitetur.

§. 70. Terra perpetuo ac patienter easdem producere plantas non cessat *). Caelum ordinem suum immutabilem servat. Sol et luna ceteraeque stellae a decenti cursu non cessant. Mare regulam mandati non excedit. Aquatilia, volatilia et terrestria debitis officiis non desunt. Solus libertate praeditus mundi civis, homo, cui etiam principatus quidam imperialis concessus fuit, talis inquam providentiam dimisit legemque iustitiae neglexit. Nonne iniquum videtur reiecta providentia semet ipsum sui provisorem esse dicere; ac molientem omnia ingeniose tamquam vir prudens? Et quomodo non sit iste iniquus, pertinaciter universalem providentiam reiiciens, qui se doctissimum iactat, ceterosque homines prudentiae compotes sibi vult esse subiectos?

---

*) Vel ita: *Terra ad productionem plantarum non sine passione vitiorum fidelis perstat.* Auch.

§. 71. Cui dicemus utique: O sapiens, unde habes virtutis et prudentiae facultatem, quum quae te genuit natura insipiens est et universalis providentia nulla est? Sed vae huiusmodi hominibus tam audaci praesumptione occupatis! qui tam amenter se ingratos providentiae praebent; quippe qui sibi ipsis immerito sapientes videantur. Ego tamen numquam negabo esse providentiam permanentem inter fines comprehensionis suae; eamque exsistere, etiam cunctis P. A.
elementis fatentibus. Nonne etiam ratio asserit opus 34
artificiosum esse non posse, nisi ab ingenio quodam, quod opus ipsum moliatur, suscipiat perfectionem suam?

§. 72. Ecce enim statuam videntes statuarium intelligimus; et imaginem venuste pictam cernentes, pictorem ipsum admiramur; atque navem ingeniose fabricatam intuentes, architectum navis laudibus celebramus. Si ergo artificiosum opus videntes, artificem ipsum sollertem agnocimus, quomodo non magis universorum sapientem providentiam per comprehensionem perceptionis concipiat oculus animi propter constantes mundi partes sapienter ordinatas.

§. 73. Malus autem homo stulte nimis sibi persuadet non esse providentiam. In perditione fructuum aquarum copiam ex pluviis grandinibusque cadentem culpat negatque providentiam mundi dispensatricem, eo quod ipse fructuum diminutionem passus fuerit: quoniam damnum sibi illatum novit et cor eius vulneratum est: quae vero facinora ab ipso (corde vel homine) patrata fuerint, non videt, ut prius se ipsum damnet iniqua operantem. Discat tamen per ea, quae ipse a providentia passus est, dolere ex corde super iis, quos ipse iniuste iniuria affecit. Verum enim vero iniquum istum oportet reputare; quoniam suis factis paria non vult pati a providentia et tamen quas ipse non est passus iniurias, inique aliis infert.

§. 74. Maior autem eius impietas ea est, P. A.
quod his non obstantibus, scimus illum procurare alio- 35
rum miseriam, quam pro nihilo ducendam ultro fatetur. Idque pro honore sibi ducit nihil recto iudicio agens, sed tantum cupidini obsequens effrenique animi motui ac iumentorum instar quae obvia quaeque depascuntur: nec enim altius attollit cogitationes suas, ut providentiam per indagationem inspiciat: sed quae sunt super terram solum et omnino intuetur.

§. 75. Quum navem per mare currentem ad portum appulisse quis viderit, is nauclerum laudat; quoniam nullatenus nescius est a sapiente navarcho eam gubernatam fuisse; ita ut navarchi solius perfectionem miretur, non operis. Etenim quod est inanimatum, non recipit gloriam de factis rebus, sed qui per ingenium industrium prae se tulerit artem, meretur laudem navi debitam, eo quod utili artificio moderatus clavum fuerit ad procedendum. Si ergo qui classem cernit, statim agnoscit esse aliquem navarchum principalem nec ignorat esse et ministros eius, cur quaeso providentiam ante omnes mundi partes non fateatur, si cuncta elementa ab ipsa gubernantur?

§. 76. Si quidem nihil quod sit providentia sapientius possum proferre, a qua cuncta corpora efformata necessariam distributionem suscepere eiusque potestati subiecta ab ea semper reguntur. Si quis vero nolit (obsequi), providentia suos fines non transgreditur. Insuper exempla naturae primo intuitu providentiam esse demonstrant; etenim rerum species et formae satis sunt, ut notum faciant artificem, etsi voce destituta corpora ordinata silere videantur; quando quidem amant formata ab aliquo proprium auctorem confiteri. P. A.

§. 77. At est homo solus inter homines; qui 36
fateri nolit, dari universorum providentiam effectricem, ex illa audacior evadens quae ipsi inest libertas arbi-

trio praedita: hinc enim ex sana mente in delirium venit, miratus improvidentiam potius quam providentiam. Quoniam reiicit ille frenum suis dentibus a providentia impositum, non sustinens accipere ab ea sanam sapientiae vitam, sed omnia per eam (vel in se ipso) facta ad genethliaca commenta, fatum fortunamque reducit; totamque ipsam mundi naturam ab stellis dispensari dictitat.

§. 78. Enim vero hoc nec clarum nec luminosum mihi videtur argumentum, sed iniuria ingens ab animali homine excogitata et adinventio artificiosa, quae fallaci illudat deceptione; ita ut se ipsum libero arbitrio privare quis velit et adversus obiurgationes iniquitatum ab ipso patratarum praetextum sibi comparare. Lapis utique repertus durus, eam quae in pravitate prae se ferebat voluntatem, haud sui consilii proprii opus dictitans, sed astrorum in caelo circumactorum, quae qualitates motuum necessario in animis singulis perficiant.

§. 79. At qui veritatem amat*), et praesentis quaestionis solutionem optat certa constantique voluntate, is lucido ac fideli animo cernit evidenter satisfactum fuisse huic interrogationi. Nam si alio atque alio modo consilia transmutentur, oberrant a rectitudine. Verum illud ante omnia quaerere oportet, anne errans delinquat ille, qui libertatem hominis abscidens, omnia ascribit genethlialogiae? Id modo multiplici P.
interrogatione indagabimus. An scilicet rectores civitatum oporteat sententia mortis animadvertere in malos; quippe qui non libero arbitrio mala fecerint, sed stellis mutatis in mala ruentes, vitam propriam ipsi per se recte ducere nequiverint, ex tyrannica astrorum potentia per vim ducti?

---

*) Vel negativum cum interrogatione: *Alioquin nonne studiosus veritatis* etc. *Auch.*

§. 80. Nam quae illa est iustitia, eos qui inviti peccarunt, poenis tradere; quum ea facinora non voluntarie peregerint, haud habentes ipsi potestatem supra mores proprios? Quae lex potest detinere animum, ne in operibus imitetur pravam electionem voluntatis, si nulla sit in ipso libertas? Quomodo potest obstare fato, a quo vel invitus abducitur? Quicumque libertate donati sunt*), illis quod libuerit lex imperet; habent enim mores eorum voluntatem libere agentem, a nemine impediti. At cui animus omnino destitutus sit libertate, huic licebit dicere iudici etsi iusto: Dissolve, libera me a vinculo natalitiorum et postea da mihi legem, quae tibi placet: quando vero non mandetur a me exsecutioni, inducito super me vexationes tormentorum, varia vincula; et morte ipsa deperdito, nisi faciam iudicis mei placitum.

§. 81. Sin autem obstant natalitia sidera voluntati uniuscuiusque, quis reprehendat hominem a caelestibus astris in malum per vim tractum? Non sane deus ipse, si legem ferat; potest enim subditus iste dicere deo quoque: Solve animum meum a natalitiis et habebis legis observatorem. Quis parricida P. A.
ac matricida iure subiiciatur sententiae iudicii, qui ab 38
astris coactus tractus fuerit ad internecionem parentum? Aut quis talem mulierem adulteram accusare velit, per vim sane astrorum impulsam ad iniquas coitiones? Quam plurima alia in terra a quibusdam indigne facta qui viderit, quomodo is poterit inculpare**) eos, qui brutorum more a natalitiis necessarie abducuntur? Eos enim excusant natalitia astrorum universis hominibus inevitabilia.

---

*) Aut: cuicumque insit (vel praesit) libertatis lex. *Auch.* **) Si verbum Armenium accipiatur, ut passivum, erit vertendum: *inculpari is poterit*, *qui* etc. In sequentibus puto Graece scriptum fuisse: ἀκαταγνώστους ποιεῖν. *Auch.*

§. 82. Quod si a natalitiis omnia disponuntur, cessabunt tacebuntque lex, ius*), iustitia, iudicum sententiae; haud enim libera est voluntas hominum ad agendum, quod est sibi propositum. Itaque sublato libero arbitrio ac natalitiis cuncta operantibus deinceps nec gloria debetur virtuti neque malitiae vituperatio; non generositas nec integritas animi aliquid esse dicetur, quum animus omnia agat invitus. Deinde aut inanes videbuntur carceres iudicum; aut dicendum erit, quod tribunalia iniusta sunt. Cur enim, quaeso, sententia mortis dicatur in eum, qui non ex se delinquit? Et quomodo non perperam mali vinculis ac carceribus coerceantur, quum a fato, pessimo principe, subiecti fuerint vinculis necessitatis?

§. 83. Quod si malefactorum malitiam destruere iudices per timorem possunt, non ergo natalitia singulis imperant. Nam scelesti veriti tormenta, modestam ac pacatam eligunt sibi vitam, trepidantes ex metu P. A
mortis aut in deserta loca demigrantes oberrant, si 3
quidem malum facere iuxta impetum motus proprii adhuc volunt: atque utut est, vexationem tormentorum timentes, mala abhorrent. Datur enim in eis liberum arbitrium eo declinandi, quo unusquisque velit. Quoniam libertatis natura ad omnia, quae sibi placent agenda, expedita est.

§. 84. Nonne etiam Iudaei legem circumcisionis libero arbitrio elegerunt, quam nusquam dimisere, sed potius per successionem posteris suis praebuere: ita ut nec natalitia neque constellationes potuerint eam tollere? Lex enim mentis imperat eis, non genethlialogia. Eodem modo cessant ab operibus die septima, quam Sabbatum ipsi appellant. Nec non ab illis car-

---

*) Armenia voce *dignitas* significatur estque idem quod ἀξίωμα, quod varias habet significationes: hic vero est aut *auctoritas* aut *enunciatio iuridica*. *Auch.*

nibus, quas lex non permisit, abstinent. Nequit autem dici, quod unum atque idem omnibus contigerit natalitium, quo adigantur per vim id servare quod Moysi deus in mandatis dedit. Si ergo diversis temporibus, horis ac diebus Iudaei prae se ferunt ex utero natalitium et nihilo minus una est illis ratio vitae atque ordo legisque disciplina, quomodo universos homines dicamus genethlialogiae esse subiectos?

§. 85. Quum Scytharum gentes praeter mores Iudaeorum propria sibi lege disciplinaque utantur turpemque commixtionem cum matre adoptaverint; idque filiis suis ac posteris Scythae tradiderint, ita ut processu temporis consuetudo illa vim legis obtinuerit; ubi est iam circulus zodiaci, ubi astrorum cursus? Quum enim non simile omnium sit natalitium, unam tamen vitae rationem omnes sibi adscivere.

§. 86. Quae autem genethlialogia dedit Ae- P. A.
gyptiis huiusmodi disciplinam, ut sordidis cultibus 40
sese dedicarent? Aegyptusne sola habet tales stellas, ut apud solos Aegyptios sit talis consuetudo? Quod si variis diebus horisque contigit horum omnium nativitas, quare non etiam variis moribus utantur? quorum enim dies atque hora diversae sunt, sint vita quoque atque opera (diversa) itidem necesse est. Sicut etiam qui uno eodemque tempore nati sunt, aequam sortiri debebant sapientiam.

§. 87. Si civitas universa debellata fuit ac capta, praelio superveniente, debeone dicere nativitatem quoque eandem esse civium cunctorum? Si pestis grassata est nec iam unum aut plures tantum occidit; cur innumeram multitudinem eodem contigit tempore corrumpi? Ubi est natalitiorum nomen immutabile? Et quis invenire potest certum tempus generationis hominum, quum incertum sit tempus seminati seminis? Nequit enim dici stabilitum aliquod esse tem-

pus, unde dignoscatur generatio puerorum; utpote ii, qui astrologi nuncupantur, inde horam desumpsisse comperiantur. Sed qui ob hoc constituti sunt astrologi, argumentum sustinere aggrediuntur: volunt enim promittere invenire se posse ex secundo natali primam seminis seminationem. Attamen fieri non potest, ut per manifestam nativitatem inveniatur incerta altera: quis enim potest ingerere se rei invisibili; praesertim quum nequeat inveniri ubinam uniuscuiusque stellam exsistere accidat, semine seminato? Si quidem dixerunt qui satis periti istarum rerum erant, velocissimam esse ac nimis festinantem natalium circulationem: ita ut fugiat eruditissimos quoque certus cursus.

§. 88. Ne ergo cuiusque liberum arbitrium P. 4
sub servitutem natalium cadat, animadvertendum est, oportere virtuosis verbis quemque excitari: id exercitationis optimum genus censendo, ut unus quisque per laborem animi accipiat inventionem quaesiti; stellarum autem motum nemo dominari in homines putet. Quem ergo circulum zodiaci vocant, illum ab ipsa providentia conditum superius diximus. Quod si astris terrificat (homines) providentia, id agunt astra propter quod facta sunt; quae vero aguntur, ab alio accipiunt ut sint caussa generationis. Et providentia universalis est omnium caussa, generatio vero ab ipsa accipit essentiam atque exsistentiam. Quae vero initium accepere generationis, cognoscunt creatorem. Quod si animalia terrestria, aquatilia et in aëre volantia cunctaque entia initium generationis acceperunt ut essent exstarentque, omnino necesse est et totum mundum generatum (sive creatum) fateri; quum partes eius ac minimae quoque particulae caussam habeant generationis suae. Nam ut diximus, cuius pars originem habet generationis, totum quoque habet originem generationis; et cuius pars corruptioni obnoxia

est, omnino necesse est totum etiam subiacere corruptioni.

§. 89. Quando quidem vero humana natura a providentia declinans, ut desolata ac destructa, improbam sibi vitam ascivit, ita ut ab universali humanae animae origine abstulerit providentiam, aequissima erit totalis dissolutio elementorum aliquando futura. Haec est enim providentiae summa vindicta in creaturas rebelles, condignum iustumque iudicem impiis praeponi; ut nempe ab iis ea auferat, in quae veluti in quoddam perfectae felicitatis convivium ferebantur. Fugiant igitur elementa, abscedant, quae P. A. 42
providentiae minas iustas nequierunt ferre; quaeque instrumenta erant varietatis mundi pulcherrimi, dissolutionem corruptionis sortiantur: quoniam dignitas morum ab hominibus evanuit inconstantiaque praevaluit in perturbatis animi praecordiis, malitia praeoccupante eiusdem mansionem.

§. 90. Quae quum ita sint, ut dictum est, quo iure mundus ulteriorem durationem habere voluerit, quum providentia longanimitatem suam iam per multa tempora demonstraverit? Invitus licet, deinceps terrore afficietur et trepidabit elementorum nobilitas, providentiae ira conspecta: et praepositi mundo custodes*), illum derelinquent prehensum a condigno iudicio. Non est iam in eo venusta species elementorum: ablatum decus est: tristi deformitate universa affecta sunt: materia formam exuere properat: una cum eo periit civis mundi homo, a malitia sane superatus, virtutem negligens, providentiam nesciens; quia honesta ac sana consilia ab ipso abierunt; quippe qui providentiam noscere nolens non viderit eius-

*) Angeli videlicet, quos Platonicorum daemoniorum loco asserit Philo huic ministerio addictos; satis enim peritus erat doctrinae sacrarum literarum. *Auch.*

dem effectum pulcherrimum, neque intellexerit sapientissimae providentiae opera perfecta.

§. 91. Unde vir probus*) (detur), o sapiens, quando non datur virtus? Et iusti quis sit factor, quum iustitia tollitur? Et si providentia sapiens nulla est, quis operum actor sapientum? Quando quidem neque perinde convenit dicere esse aliquid vile aut malum, si caussa nulla exstet, cuius viribus P. A
peragantur effectus. Quoniam vero nec sine providen- 43
tia aliquid provisum sapienter esse potest nec iustum sine iustitia neque sapiens sine sapientia, quomodo erit malus homo sine malitia?

§. 92. Quae quum ita sint, non est malitia a providentia; pulcra enim optimaque est providentia: et bonus a providentia bonum habet; quoniam malitia opponitur virtuti et malitiae expultrix est virtus, ex libero arbitrio sumere potens destructionem.

---

*) Ad verbum: *virtuosus*. *Auch*.

PHILONIS IUDAEI
DE PROVIDENTIA
(AD ALEXANDRUM)
SERMO SECUNDUS.

P. A. 44

(Philo.)

§. 1. Diluculum adhuc est altum, ita ut amici solos amicos ac consanguineos cognoscant, quos sibi obvios adesse cernunt. Ego tamen nunc video oculis apertis ipsos amicitiae radios quasi emicantes. Etenim alios vix cernere potens, Alexandrum meum ex longinquo certe discerno; qui venit ad nos fortassis, ut audiat, quae de providentia dicenda supersunt. Quid enim aliud oportet cogitare, quum speciem ipse prae se ferat tamquam id iam praemonentem, ad quod festinat? Itaque quod qui sibi invicem occurrunt facere solent, nempe ut sese excipiant amice, id mihi quoque agendum est. (Itaque) Alexander mi, ave magnopere! Sed utquid tantum desiderium iucundum attulisti? P. A. 45

Alexander.

§. 2. Feriunt me, o Philo, de his rebus sollicitudines non paucae, quae me somnum capere haud sinunt. Si quidem non multum abest quin dicam, totam me noctem vigilem transegisse, quae a nobis am-

bobus dicta sunt*), ruminantem. Nam et continenter ea mihi videbantur insonare auribus meis et ab aliis etiam cogitationibus distrahebar, quarum noscendarum desiderio vehementer incendebar sive proficuae mihi futurae sint sive indignae quibus pascar. De quibus curiose interrogans singillatim, paratum me praestabo ad auditum scrutationemque veritatis. Quando quidem in iis etiam quae heri confessi sumus, immanendum est, ut in concessis a nobis. Ne tamen imperfecta relinquatur quaestio, iamiam unde decet incipere, exordium ducam.

(Idem) ALEXANDER.

§. 3. Providentiamne **) esse dicis in tanta rerum perturbatione et confusione? quid enim eorum, quae secundum humanam sunt vitam, legitime ordinatum est? imo quid non est inordinatis actis refertum ac corruptione? Tune solus nescius es, quod malis et sceleratis copiose bona omnia affluunt, divi- P. A
tiae, optima fama, honores, multiplex principatus; 46
item valetudo prospera, sensus perfecti, pulcritudo, robur, fruitio voluptatum semper parata, ob copiam opum pacatamque corporis constitutionem? Qui vero consilii sapientiae et omnis virtutis studiosi atque amantes sunt, universi fere pauperes sunt, egentes, inglorii, humiles ***), alimento carentes, infirmi toto corpore, sensibus hebetes: pedibus, manibus ceterisque partibus commodis, languentes, morbosi, lividi, intestinis tumentibus, hydropici, prae esurie oculis deiecti, vultu aspero tristique. His vero positis nonne

*) Anteriorem namque sermonem a Philone in sua praesentia sermocinatum supponit Alexander. *Auch.* **) Cf. Fragment. vol. VI. p. 186. ed nostrae. ***) Hucusque repetiit Eusebius verba Philonis ipsa, sed quae sunt tum a Philone adiecta, decurtavit. Ex Auch. annot.

summae dementiae est dicere providentiam dari? Etenim si legis lator aliquis aggrediatur legem scribere, qua malis atque ignavis honores tribuantur et probis supplicia, quid illum putas ab iis, qui audiant, passurum? Mihi lapidandus videbitur, atque poena acerba mulctandus, qui praesumpserit iustum bonumque repertum in natura rerum proscribere; sicut falsarius nummorum. Adde nonne velut quaedam civitas totus mundus scatet huiusmodi iniuriis? Quum ii, qui in omnes invehuntur (vel in omnibus rei sunt) *), tam verbo, quam consilio et factis, praemia magna P. A.
adipiscantur; qui vero illis subsunt **), opprobrium 47
et improperia (?) pudore plena ac damna perpetuo patiantur.

§. 4. Iniquum esse dixerim, putare deum praesidem aut auctorem esse huiuscemodi certaminis, in quo victores privantur corona et victi coronantur celebranturque. Victores enim illi sunt, qui virtutis certamen feliciter exercuerunt, propter veritatem in iudicio damnati, moenia vitiorum malorumque viriliter diruentes; victi vero, quos aut indignatio in furorem egit aut tristitia subegit aut cupiditas remotorum decepit aut lasciviae libido perturbavit. Et quid his damnosum vel illis utile accedit? imo quid non istis utile et illis damnosum, ut dixi?

§. 5. Nonne Polycrates tyrannus super omnes maiores ac minores ferarum more furens nihilque remittens ex operibus insipientiae, non solum ex numero eorum, qui dicebant deos providere hominibus, verum etiam ex ipsorum deorum ministris non parvos, imo plures mactavit: atque vel ipsos pueros ab utero modo egressos ***), velut bestias pro ludibrio

---

*) Vox Armenia ambigua: *victores* aut *victi* etc. ita ut etiam vertere liceat: *iniuriosi* sive *debitores* vel melius *rei sunt*. *Auch.* **) Vel: *persolvunt*. Auch. ***) Vel: *in utero adhuc degentes*. Auch.

habuit: et nihilo minus non tantum a dicentibus deos curam gerere hominum, sed etiam a diis ipsis donatus est opibus, gloria, honore, corporis valetu- P. 4 dine et integritate appetitus ciborum, idemque voluptatibus plurimis usus est?

§. 6. Dionysius autem senior postquam amicorum propinquorumque plures occidit multosque in lapicidinis misera deperditione corrupit, unde etiam situs latomia dictus, adhaec ducenta super mille ex delubris talenta sacrilege eripuit atque multa derisionis verba adversus templa dixit, nempe divinitatem praevalentem potentemque nihilo indigere et aureis vestibus meliores ad indumentum purpureas esse, sicut inter multiplices coronas magis gratae (frondeae) ut divinae habentur; ideoque ab imaginibus simulacrisque pium opus esse demere aurum, velut aggravatis pondere — is tamen athleta facinorum assecutus est, quae maxima habentur ex bonis humanis: ut principatum, amplas divitias, vigorem animi corporisque, liberorum multitudinem, adolescentiam florescentem, senectutem fortunatam atque placidam optabilemque vitae finem. Duas enim ditiones valde porrectas optimasque, ex continente Italiam, ex insulis Siciliam obtinuit; atque maxime clarus atque insignis inter eos, qui eius aetate principes erant, factus; nec non omnes in fortitudine ob opum copiam superans, omnem suam voluntatem exercuit, corporis etiam libidini indulgens. Rediit etiam securus ex longis peregrinationibus; et iuventute ita felici ac vitae securitate usus est, ut duas mulieres sibi duxerit, unam Syracusiam, alteram Locrensem. Ex Syracusia procreavit Hyparinum, Nauseon, Aretem, (Virtutem,) et Sophrosynam (Sobrietatem,) ex Locrensi vero Hermocritum, Dionysium, turpiter contaminans virtutum (δικαιοσυνῶν) P. 4 nomina, quibus ipse contraria operabatur. Ad haec autem nec vidit mortem prolis vel in ipsa fortunata

sorte provectae senectutis, immo filios filiorum adultos aetate videre potuit. Praetereo alia quaeque commemorare, quae Syracusiorum cantorum vires superarunt tabulasque (pictorum). Ita sane iucundo hilarique animo multis annis in laetitia peractis, corpore animoque felix ad sua redux fuit sine fastidio, optima senectute fruens ac conviviis pro tempore.

§. 7. Attamen filius eius, fortasse quis dixerit, non modo excidit a principatu, sed etiam tota Sicilia expulsus, Corinthum fugit, nullum prae se ferens vestigium dignitatis aut felicitatis prioris, nullum opulentiae prioris insignisque claritatis: ita ut deinde ne fame periret, mercede conductus Corinthiorum iuventutem litteras doceret et cantum cantatrices vel invitus satis facturus dirae egestati: porro quis in caussa eius rei fuit? nam deum dicere nefas. Nec enim homo moderatus, iis omissis qui iniuriam faciunt, in proximos eorum odio fertur; ita ut omissis poenis in obnoxios, in innocentem cumulet vindictam. Quis umquam magistrorum graviter ferens tarditatem discipulorum, eorum cognatos pro ipsis castigandos accipiat? Nemo umquam. Si medicus urere vel secare pro patre vel matre aegrotantibus filium sanum aggrederetur, nonne aut furere aut exitiale quid moliri evidenter censeretur? Quantum ergo absurdius erit, id quod neque de hominibus dici potest, id de diis credere? Mihi certe nullatenus hoc sapienter actum creditur, sed potius qui iniuriam fecit, hunc poenas P. A. luere iudicii fas est lege prorsus sapientissima. 50

§. 8. Nobis quidem plurima obstacula pedibus obiecta impedimento sunt in itinere, imbecillitas, dubia, defectus temporis; item societas, consanguinitas, preces, deceptiones, dona, spes utilitatis ceteraque his similia: deus tamen immunis est ab his omnibus. Itaque si, ut Aeschylus dicit,

Iovem ex sceleratorum genere eximit et ab iniustis lex.

oporteret contrarium esse illum ex iniustis*); non ita tamen res se habet. Si quidem Socrates, qui mirabilis fuit sapientia et in hodiernam usque diem orbem terrarum ad celebrandum perpetuo memorabile nomen suum laude gloriae impellit, insidiis ab obsceno pravoque homine deperditus est, qui neminem ex civitate nec minorem nec maiorem interfecerat, quo peccasse crederetur, nec ullam occasionem malignis ad accusandum se praebuerat.

§. 9. Etenim invisa esse solet communis curae attentio, dum in theoriis exercitiisque naturae se occupat et eos qui proficere cupiunt a pueritia coercet: quibus et monitoris et patris adhibet aequitatem, docens copiose sine invidia; et nihil, quod ad disciplinam pertinet, occultans; quem ad modum nunc Sophistarum invidia ac livore tumens gens agit: si quidem P. A
(Socrates) universos hortabatur non solum disciplinae 5
leges ediscere, verum etiam laudabili exsecutione studere politiae verbi vitaeque.

§. 10. Zeno autem Eleates, quia tyrannum quendam invadens ut illum occideret, dum hoc amore populi perficere tentabat, manu aberraverat, suppliciis tentatus, ut nominaret ac revelaret complices, ultro accepit tormenta gravissima amator civitatis, ut calamitates saevissimas impediret imminentes ab ignaro nimirum tyranno, qui vindictam intentatae sibi mortis exigebat. Quum igitur viribus destitutus esset, maluit linguam manducare propriam, ne forte invitus rem panderet complicemque suppliciis subiiceret atque ita decisam ante tyrannum abiecit (linguam). Sic ergo impediens omnia viriliter constansque repertus in consilio, magnam virtutis laudem adeptus est.

---

*) Sive *in numero iniustorum.* Auch.

§. 11. Quid autem Anaxarchus? Quem Nicocreon Cypriorum tyrannus velut granum frumenti aut hordei excorticandum tundi iussit (in pila). Quoniam is quoque in optima sententia persistens contempsit corporis dolorem; ita ut dixerit, Anaxarchi follem tundi, non quasi hominis partem unitam, sed tamquam exanime atque insensibile vas alicuius alterius. Non enim potuit affligi is, qui divinae partis dignus est factus excellitque omne humanum machinamentum. Habeo alios quoque complures recensere homines in sapientia perfectos, quorum vita per miseriam acta fuit; verum satis ad rei confirmationem hactenus dicta sufficiunt. P. A. 52

PHILO.

§. 12. Tu, o Alexander, eorum qui nolentes miseri facti sunt, aerumnas mihi retulisti; at ego tibi alios etiam dicam, qui volentes in paupertate, dedecore ultimisque discriminibus fuerunt. Anaxagoras quippe copiosae, ut dicitur, possessionis heres effectus, totam contempsit, unicae pulcherrimae possessionis amore, virtutis scilicet, dimittens multa animo carentia: et boum quidem armenta dimisit, ut suopte ingenio per spatia locorum pascerentur pro lubito; ideoque licet pastoralis officii ignarus heroice nutrivit.

§. 13. Democritus autem, alter opulentus et possessor multorum, eo quod ortus esset ex illustri familia, desiderio sapientiae familiarissimae deditus, caecam invisamque opulentiam, quae pravis et vilibus tribui consuevit, inhibuit; eam vero, quae haud caeca est ac constans, eo quod cum bonis solis assuescat, acquisivit. Propterea universas patriae leges dimovere visus est, et quasi malus genius reputatus; ita ut periclitatus fuerit, ne sepulcro ipso privaretur, ob legem apud Abderitas vigentem, quae insepultum proiiciendum statuebat, qui patrias leges non observasset. Id

sane subeundum erat Democrito, nisi misericordiam sortitus esset benignitate, quam erga eum habuit Hippocrates Cous; aemulatores enim sapientiae inter se erant. Porro ex suis operibus celebratis, quod appellatur magnus diacosmus (sc. ornatus, ordo: ubi Arm. interp. legit *Diocosmus.* h. e. *magnus Iovis mundus*) centum, ut nonnulli dicunt, adhuc amplius, Atticis talentis ccc. aestimatum fuit. P. A.

§. 14. Verum fortasse risu dignus censeor, proferens quae mihi contraria sunt, et quae melius est tacere; aut si alius dixisset, obvelare. Condigne tamen memoravi haec, ut argumento sint rerum urgentium, quod mox significabo; ea praemittendo, quibus uti solent veritatis impugnatores. 53

§. 15. Dicunt enim*): Non est deus sicut tyrannus, qui crudelitatem violentiamque, et quotquot dominus aliquis agrestis ac duri principatus opera exerceat: sed rex humanus et legitimus prae se ferens principatum cum iustitia; quippe qui communiter totum caelum (cod. Arm. *terram,*) et mundum in finem felicem dirigat. Et regi nullum nomen est magis familiare quam patris: quam enim relationem per consanguinitatem ad filios ferunt patres, eam rex ad civitatem, et ad mundum deus. Quam ob rem**) apud probatissimum laudatissimumque poetarum Homerum, *pater virorum et deorum* vocatus fuit Iuppiter; duas res omnino pulcherrimas naturae illi immobili quasi lege, atque indissolubili unione coaptans, principatum simul et providentiam. Nam sicut desperatos filios P. A.
non deserunt parentes, sed miseria ipsa miserationem 54
provocante curam adhibent et alunt, arbitrantes infensorum atque implacabilium inimicorum proprium esse,

---

*) Cf. Fragmenta Tom. VI. collecta. p. 186. ed. nostrae.
**) Haec Homerici loci mentio omissa est ab Eusebio l. c. *Auch.*

miseriam quasi pedibus conculcare; amicorum vero et affinium, allevare lapsum: quo fit, ut istis saepe*), magis, quam modestis sobriis largiores fiant ac multa concedant, satis conscii, quod illis validum ac magnum subsidium vitae est temperantia; istis vero spes una parentes sunt: qua si priventur, haesitant de necessariis. Sic deus quoque, quia rationalis naturae pater est, cunctorum illorum qui rationem sortiti sunt, curam habet; et fovet illos quoque, qui reorum instar vivunt, simul etiam tempus ad correctionem eis concedit, nec a propitia sua natura recedit, quam sequuntur virtus et in homines benignitas: isque optimus illi ordo est perlustrare divinam domum (suam.)

§. 16. Unum igitur verbum hoc, in animum**) P. A.
accipe, ac corde tuo reconde: tum alterum quoque ipsi 55
consonum atque conveniens. Ne adeo umquam mendaciter proferas de veritate, Alexander, ut felicem quemquam malignorum esse putes; etsi opulentior sit Croeso et Lynceo acutior visu ac longaevior Amentilone***), pulcriorque Ganymede,

Quem et assumentes rapuere dei,
ut Iovi vinum administraret,
propter suam pulcritudinem. †)

Verum enim vero si quis suum daemonem, videlicet mentem suam, plurimis, non paucis, dominis in servitutem dederit, amori, cupiditati, voluptati, timori, maerori, liberae libidini, formidini, iniustitiae, numquam poterit felix esse: etsi multi aberrantes a veritate ita credant, quasi dono corrupti a geminis malis illis, fastu et inani aestimatione (sive vana gloria), saevis istis vitiis irritantibus seducentibusque inconstantes

---

*) Aut: *allevare lapsum saepe convenit. Auch.* **) Gr. *o anima! Auch.* ***) In Gr. habetur: *virilior Crotoniate Milone. Auch.* †) Homer Iliad. xx. v. 234. sq.

animos; de quibus rebus solicita est ut plurimum gens hominum.

§. 17. Quod si oculos animi quasi aperiens*), P. A.
velis videre mentem (seu providentiam) dei, quatenus 56
fieri potest humana cogitatione, solidiorem ac veram,
quae ad veritatem est, boni recipiens notionem, ride-
bis ea, quae apud nos sunt, eo modo quo antea mi-
ratus es. Semper enim ob absentiam optimorum ho-
norantur deteriora, quae illorum tenent locum: appa-
rentibus autem illis prostrata ac depressa secundariis
praemiis contenta sunt.

§. 18. Admiratione igitur obstupescens illud di-
vinae speciei bonum honestumque, omnino intelligas,
quod apud deum nihil ex illis antea dictis per se pro-
prii boni loco dignum habitum sit. Quapropter metal-
la illa argenti aurique terrae sunt partes deteriores,
producendis herbis servata tota parte residua. Non est
enim similis cibo, sine quo non vivitur, opum posses-
sio. Una est istorum probatio decisiva, evidens et
constans, fames; quo necessarium atque utile pro ve-
ritate exploratur: facile enim thesauros universos com-
mutabit homo pro exiguo cibo: quando vero abun-
dantia copiosa rerum necessariarum multiplici proventu
omnino redundans per civitates fluxerit, tum nos P. A.
naturae bonis gestientes, non in iis solis aequum duci- 57
mus persistere, verum etiam crapulam et edacitatem,
quamquam pessimam, nobis ducem facientes argenti
aurique possessionibus immergimur omnino. Quorum
vice**) lucrari aliquid sperantes altercamur etiam cae-
corum instar; nec iam amplius mente videntes ob pe-
cuniarum amorem, quod in terra sunt fastus (vel terrae

---

*) Lectio confusa erat, quoniam Interp. Arm. legebat in Gr. τινὰς, *quosdam*, ubi Gr. communis habet melius, τείνας, *tendens*. *Auch.* **) Legit igitur Arm. ἀντί, *pro*, ubi Gr. fert ἄν τι, *si aliquid*. *Auch.*

sunt tumores,) quorum caussa vel in ipsa pace frequens et continuum bellum.

§. 19. Vestes vero ex ovibus sunt, ut poëtae iam dixerunt, flores: secundum autem operativam artem, textorum laus.

Quod si per gloriam quis magna de se cogitabit, quippe qui ab improbis acceptationem laetam consecutus fuerit, sciat quod etiam ipse improbus est: simile enim simili gaudet. Verum oret ut munditiam attingat, sanando aures, per quas animis graves morbi contingunt.

§. 20. Discant etiam quicumque viribus validis P. A. 58 superbiunt, ne cervices extollant, intuentes cicurum et agrestium atque indomitorum animalium catervas infinitas, quibus vis et robur congenitum est. Etenim ex absurdissimorum serie est, de illis quae in belluis insunt vires, eaeque magis expeditae in vita, hominem gloriari.

§. 21. Et quare, qui optime sentit, de corporis pulcritudine exsultabit; quam breve tempus exstinguit, antequam diutius floruerit, fallacem communiter (vel fallentem oculos vulgi) deficere ac marcescere faciens? Et hoc praecipue, postquam id vidit etiam in rebus inanimatis et pratis, in pulcris operibus pictorum fictorumque, atque in ceterorum artificum vivis picturis et imaginibus (sive statuis) atque in tincturae texturaeque varietatibus apud Graecos et Barbaros secundum varias civitates vigentibus celebratisque.

§. 22. Porro istorum, quae dixi, nullum apud deum boni alicuius loco haberi dignum fuit. Et quid miramur, si non apud deum? Si quidem neque apud amatores dei inter homines; apud quos, quae ad veritatem spectant, ea ut bona honestaque in pretio sunt. Nam eam ex natura fortunae partem nacti sunt et P. A. 59 per exercitium naturam exornarunt; quorum genuina ac propria philosophia opifex est. Qui vero adulteri-

nae disciplinae studiosi sunt, haud illi medicos imitantur, famulum animae corpus sanantes, licet ipsi dominam ipsam curare sese iactare soleant. Nam illi (medici), quando quis fortuna dotatus aegrotabit, etiamsi magnus erit rex, omnia praetereuntes, tecta, forum, cellas, picturas, imagines, argentum, aurum, tam ignobilium, quam nobilium poculorum (et vestium) contextorum copiam, cetera quoque regiae mira ornamenta, nec non famulatum numerosum atque dilectorum et affinium subiectorumque satraparum ministeria; haec inquam praetereuntes, per custodes corporis usque ad lectum pervenientes et ea ipsa quae iuxta corpus sunt, contemnentes, non quod cubile gemmis P. A.
distinctum totumque aureum sit, admirantur, nec quod 60
aranearum more subtiliter textum fuerit stragulum lapillis descriptum, neque quod vestes sint diversae speciei, pulcritudine ac multitudine distinctae; adhaec seposito etiam vestimento illi immisso, tangunt manibus et venas premunt, diligenter explorant vibrationes (sive pulsus), salutares ne sint: saepius etiam interiores tunicas relevantes alvusne tumidus sit, explorant; fervidumne pectus, an quietum; corne resiliat; postea autem suam curationem adhibent.

§. 23. Porro oporteret philosophos, qui medicum opus aggredi se dicunt, ut animae, quae regia vere est, opitularentur, despicere omnia, quae inanis gloria caecorum more confingit: et interius subeuntes, mentem ipsam attentare, an ab inaequali ira celeriter ac praepropere ac praeter naturam in ea agitentur vibrationes: attentare et linguam, sitne asperior et maledica an detorta in unam partem ac carens custode: attentare et ventrem, an insatiabili laxitate intumuerit; omnes denique omnino morbos aegritudinesque, P. A.
si mixturam aliquam admisisse videantur (animae), 61
scrutari, ne priventur sanitate ipsis conveniente. Nunc autem exteriorum radiorum illuminati claritate, intel-

ligibile lumen videre non possunt atque ita oberrantes frustra insumunt vitam suam, regium conclave attingere haud valentes; sed usque ad vestibulum portae aegre pervenientes, quae pro virtutis foribus sint opes, gloriam, sanitatem affiniaque istis mirati adorant. Verum tamen sicut maior excessus est dementiae, ad electionem rerum visibilium *), caecos iudices adhibere aut surdos pro tonis secundum musicen: sic etiam improbos homines ubi agitur de veritate bonorum; quoniam isti proprie dominatrice in eos mente occaecati sunt, super quam tenebras profundas insipientia offudit.

§. 24. Quid igitur miramur adhuc, si Socrates et alii huiusmodi iusti homines in paupertate decesserunt? Homines, qui nihil umquam utilitatis suae caussa moliti sunt, verum etiam si quid oblatum fuisset ab amicis opulentis plurima possidentibus ipsaque regum dona magna, id quoque respuere aequum duxerunt: quoniam solam virtutis possessionem arbitrati sunt bonum esse et honestum; cui studium laboris impendentes, cuncta bona despiciebant. Et sane quis non contemnit quod adulterinum est atque alienum; et quod verum est et genuinum, assequi non cupit? Mortale corpus sortiti, pleni sumus humanis aerumnis et in tanta multitudine iniuriarum vivimus, quarum neque numerum comperire facile sit. Quod si contigerit, ut damnum tulerint insidiis obsessi (iusti), num accusare liceat (naturam ipsam): quum nempe oporteret iniuriosos ipsos invasionem facientes vituperare et malam dicere immanitatem istorum? Etenim si in aere fuissent pestilenti, omnino necesse erat, ut morbo laborassent: atqui conditione sane aeris pestifera P. A. 62

---

*) Armenius ad syllabas, *possessionum:* unde patet eum legisse in codice suo Graeco, χρημάτων: sed melius legendum fuit χρωμάτων, *colorum. Auch.*

adhuc deteriorem corruptionem importat malitia. Quem ad modum quando pluit, necesse est sapientem, si sub dio versabitur, imbui; aut si aer borealis fri- P. A.
gidus spiret, frigore tremere, contrahi atque algore 63
rigere; aestate vero superveniente aestuare; secundum enim annuas mutationes corpus simul pati naturaliter consuevit. Eodem modo, qui in huiusmodi locis habitant, ubi caedes aliaeque huiusmodi pravae gentium consuetudines vigent, in se recipere istiusmodi rerum poenas necesse est.

§. 25. Nulla tenus ergo decet eos felices putare, qui paullo ante memorati sunt (tyranni), etsi fortuna iuvare eos videatur. *Polycrates* *), condigne iis quae patraverat inique impieque ut eorum promotor et auctor, sortitus est deterioris vitae infortunium; atque iussu magni regis diu tortus et clavis confixus crudeliter consummatus est. Illa vero (phantasmata sua sive oracula) dimiserunt eum, quae non multis ante horis gloriae speciem ferebant, ante solem ungi et lavari a Iove**). Quae enim per aenigmatica ista symbola manifestationes antea factae fuerant, per opera manifestiorem acceperunt fidem; non sub finem tantum, sed etiam ab initio; quum tamen P. A.
ille ignoraret magis, quam corpus, animam sibi esse 64
iam suspensam. Quando quidem semper metuens ac tremens multitudinem invasorum agitabatur, certe conscius, quod nemo erat amicus, qui fideliter bene illi vellet, sed omnes inimici, insidiatores mali in calamitate summae inopiae.

---

*) Linea una vel altera desideratur in Gr. ac vice versa deest in Arm. nomen *Polycrates* explicite: vereor, ne pro *ἐπεὶ Πολυκράτει γε*, habuerit in autographo suo, *ἐπεὶ πολὺ κράτει γε*, et consequenter reddiderit, *per multum temporis tenet.* Fatendum etiam sequentia in nostra lectione obscuritatem prae se ferre, quae quodam modo ex hodierno Graeco potest declarare sapiens lector. *Auch.* **) Id fortasse in somnis viderat paullo ante Polycrates et fausta sibi ominari arbitratus fuerat. *Auch.*

§. 26. Frequentis vero atque assiduae anxietatis testes sunt, qui Siculas res conscripserunt, dicentes, quod etiam cordi suo gratissimam coniugem suspectam habebat: cuius rei signum erat, quod transitum introitus in cellam, quo eam vellet ad se venire, iussit sterni tabulato, ne ignoraretur, quando (illa) ad se intraret, sed crepitu tabularum sonituque nuper conculcantis prius proderet adventum: ad haec non solum sine vestibus, verum etiam detectis iis partibus, quas non licebat a viris videri, in conspectum suum venire iusserat. Praeterea continuo circum excavatae erant viae pavimenti in rusticae fossae latitudinem profunditatemque concisae, ob metum, ne quis pro insidiis lateret inobservatus; qui sane aut saltibus aut lon- P. A.
giore transitu deprehendendus foret. Quot putas mala, 65
qui haec praecavebat, exspectasse, quum haec moliebatur pro uxore quoque, cui praeter ceteros fidem habere debuerat? Porro videtur unus eorum fuisse, qui volentes per abrupta montis, caeli naturam apertius cernere, per speluncam vadunt: qui vixdum pervenerint usque ad prominentes scopulos nec ultra progredi possunt, de residua celsitudine retracti, neque descendere praesumunt ob visos hiatus ipsis phantasmatibus mente capti. Optans enim tamquam divinam rem tyrannidem eamdemque acquirere molitus contentione, nec (in ea) permanere, neque subterfugere (eam) tutum esse credebat: si enim permaneret, super se invicem effluebant mala immensa interius; si autem deponere vellet, periculum imminebat vitae ab armatis, si minus corpore, animo saltem et consilio adversum se.

§. 27. Quod probat et factum ipsum, quo usum aliquando dicunt (Dionysium) erga eum, qui beatos putabat tyrannos. Nam vocans eum ad lautum opi- P. A.
parumque convivii apparatum, tenuissimo filo iussit 66
securim peracutam suspendi supra eum. Quum ergo

accumbens illam repente vidisset nec surgere ausus est, neque frui ullo ex praeparatis a tyranno ob timorem: quisquis enim erat*), abundantem magnamque voluptatem contempsit et elevata cervice ac vultu, interitum exspectabat. Quod intelligens Dionysius: videsne ait exoptandam semperque memorandam nostram vitam? Talis certe est, ut si quis nolit sese decipere, eamdem irrideat omnino. Habet enim in se copiosa dona, possessionem vero decentem nullius boni, sed potius terrores unum super alterum multos et pericula morbumque incurabilem cancro ac tabe diriorem, qui sine remedio semper ducit ad exitium. At plerique stolidorum illustri specie delusi, eundem passi sunt casum cum illis, quos lenocinio suo capiunt velut hamo quodam tetrae meretrices; quae damnum deformitatis vestitu, auro vultusque medicamentis obtegentes, eo quod genuina familiarique pulcritudine P. A.
destitutae sint, spuriam insidiis moliuntur ad captandos 67
spectatores. Pleni sunt malo hoc genio, qui nimis fortunati sunt; cuius excessus ipsi inter se iudicantes, nequeunt ferre; sed sicut illi, qui arcana quae silere vellent, tamen coacti tormentis exponunt, emittunt ex passione certas verasque voces ob congressum suppliciorum praesentis atque exspectatae vitae; pecudum instar, quae ad sacrificium saginantur: nam etiam isti (vel istae) multa foventur cura pro mactatione in epulum multis carnibus praeparatum.

§. 28. Sunt etiam, qui illico impietatis non occultas, sed potius manifestas poenas luant; quorum multitudinem singillatim recensere supervacaneum est: satis ergo erit unum factum pro argumento omnium

---

*) Is fuit Damocles: confer cum scriptis a Cicer. L. V. Quaest. Tuscul. c. 21. et Perseo Flacco, etc. Nescio unde hauserit Glossator Arm. illud, quod margini codicis mandavit: *Plato erat*; nisi quod iste in Sicilia affuisse dicitur ad tyrannum instruendum. *Auch.*

apponere. Dicitur igitur ab illis, qui conscripserunt magnum illud, immane ac sacrum bellum in Phocide factum, quod lex erat statuta, sacrilegum aut dari praecipitem aut demergi aut cremari. Tres illi, P. A.
qui templum quod Delphis erat, spoliaverunt, Philo- 68
melus, Anomarchus et Phyllus, distributa receperunt supplicia. Unum enim per durum praecipitium saxosamque petram ac disruptam iecerunt deorsum et lapidarunt. Alterum equus ipse, quo vehebatur, habenis excussis, usque ad mare deduxit; ubi impetu facto in pelagus atque in immensam abyssum ipsum sibi insidentem detraxit. Phyllum autem aut tabe (duplex enim de eo sermo est) fervente consumptum fuisse, aut in Arae templo periisse concrematum tradunt. Haec sane contentiosus solus vir potest dicere casu contigisse eis. Quoniam si quidam variis temporibus aut aliis suppliciis castigati fuissent, conveniens erat inconstantiam quoque casus praetexere: nunc autem cunctis simul eodem tempore, neque alias, quam quae in lege statutae erant, poenas luentibus, convenit omnino fateri, quod dei iudicio prehensi sunt.

§. 29. Quod si nonnulli ex tyrannis reliquis iique supra multitudinem insurgentes inque servitu- P. A.
tem redigentes non solum populos alienos, verum etiam 69
regiones proprias sine suppliciis finem habuerint, nihil est mirum. Primum enim non similiter atque homo, iudicat deus; quia manifesta nos exploramus, ille vero usque ad abyssum adytumque internum animae penetrans sine ullo strepitu, perinde atque in sole clarissime mentem perlustrat, subductis velaminibus, quibus tegebatur et nuda cernens consilia voluntatis et noscens illico quid ignobile ac vile et quid probatum electumque.

§. 30. Nullo modo igitur nostrum iudicium divino anteponamus, ita ut certum illud atque infallibile, optime cogitatum ac constans esse dicamus. Non

est enim id licitum, nec sacrum. In hoc enim multa sunt, quae in errorem trahunt et delictum, sensus fallaces, passiones, insidiae malitiae et quod gravius est, superbia. In illo vero nihil ex iis, quae deceptionis sunt fallaciae; sed iustitia et veritas, quibus quicumque in certamine usus fuerit, laude rectitudinis ornari consuevit*).

§. 31. Deinde, o generose vir, noli inutile P. A.
putare identidem tyrannidem esse; nec enim punitio 70
inutilis est, sed ipsis honoribus (ubi legit interpres
τιμαῖς pro *τιμωρίας*,) aut utilior probis viris est, aut
non ita minor: quapropter poena omnibus, quae rectae conscriptae fuerunt leges, adiecta est; qui vero scripserunt, ab universis laude celebrantur; sicut enim in populo tyrannus, sic in lege punitio. Verum enim vero quando virtutis egestas ac penuria summa supervenit civitatibus ac magna copia insipientiae pervadit (eas), tunc demum deus velut gurgitem quemdam torrentis, deflectere colluviem malitiae alias cupiens, ut purificet genus nostrum, ipse robur et potestatem praestat istis ex natura praevalentibus**): si quidem sine crudis animis non expurgatur malitia. Et quem ad modum civitates ob homicidas, proditores et sacrilegos***), carnifices alunt, non mores horum hominum approbantes, sed officii utilitatem recognoscentes; simili modo magnae huius mundanae civitatis moderator
tamquam populi carnifices praeficit tyrannos iis ci- P. A.
vitatibus, in quibus sentiat violentiam, impietatem, in- 71
iurias aliasque malitias multiplicatas. Ubi vero mox cessando saniores redditae sunt, tum demum et illos,

---

*) Vel: *qui usus fuerit laudabiliter*, *rectitudinis praemium sortiri solet*. Auch. **) Armenius habet: *naturam corpulentis*; legebat ergo in Gr. τοῖς τὰς φύσεις σαρκικοῖς: ubi tamen nunc habetur, τοῖς τὰς φύσεις ἀρχικοῖς, quod magis ad rem facere nemo infitiabitur. *Auch.* ***) Vox Armenia accurata exprimit Graecam *θεοσύλης*, i. e. *deorum* vel *divinorum spoliator*.. *Auch.*

qui in caussa fuerunt, quoniam non sano consilio, sed immundo ac crudeli animo ministri exstitere, praeter alios velut principales quosdam aequum ducit visitare (suppliciis) *).

§. 32. Sicut enim ignis vis, postquam immissam in eum materiam consumpsit tamquam absorbendo, deinde etiam ipsa exstincta tollitur: ita etiam qui supra multitudinem violentam potentiam assecuti sunt, quum consumpserint (civitates) et vacuas ab hominibus effecerint, poenas ipsi denique luentes universorum, iure pereunt. Et quid miramur, si per tyrannos deus malitiam propagatam in civitates et regiones nationesque a se amoveat? quum passim sine aliis ministris per se id faciat, famem inducendo pestilentiamque et motum (terrae), vel alia quaeque divinitus
immissa: quibus copia magna et ingens hominum P. A.
quotidie perit et magna pars mundi corrumpitur, ut 72
virtuti provideatur.

§. 33. Satis igitur impraesentiarum dictum, ut nempe nec malum ac nequam quemquam fortunatum, neque ex adverso **), iustum quemquam infortunatum esse credamus: quum hinc potius constet esse providentiam. Si tamen necdum acquiescere vis, adhuc magis et diligentius dubium tuum dic fidenter; ut quis nostrum veritatem teneat, simul laborantes sciamus ***).

ALEXANDER. †)

§. 34. Illud praeter rationem, o Philo, mihi

---

*) Aut: *super istos constituit alios ad vindictam capiendam.* Quod si constet, aliqua deesse in Gr. hodierno dixeris. *Auch.* **) Deest in Graeco hodierno pars periodi sermonis secunda eaque necessaria. *Auch.* ***) Plura hic praetermittit Eusebius, sed tum revertitur ad Philonis verba. †) Armenius genitivo casu *Alexandri* scripsit; sed in Armeniis literis mutationem Aucherus ait esse facilem.

videtur, imo puto tibi quoque et cunctis ita videri; quod quae nimirum neque vilis quis homo vellet facere, ea deus secundum providentiam suam, ut dicitur, facere non moretur; apparere videlicet, bene facere vituperantibus accusantibusque se et male facere laudantibus se et bene dicentibus. Hesiodus enim nihil omittens eorum, quae spectant ad impietatem ac blasphemiam daemonum, spiravit poëmata, in quibus P. A.
scribit ea, quae praesumpsit hoc pacto proferre: 73

§. 35. Caeli Saturnus filius est et illum pro beneficio generationis virilia resecuisse patri. Iovem vero adempto Saturno imperio in tartarum eum immisisse; et his similia.

§. 36. Quare vatis encomium dii admirati carmina pulcra illum docuere.

Agnos*) pascebat in Helicone monte a diis habitato.

§. 37. Homero tamen perfectiorem poetices apicem tribuere. Quam ob rem? Quoniam Vulcanum claudum retulit et pede prehenso proiectum ex divinis liminibus**). Atque Venerem ab homine vulneratam et quidem crude. Et Iovem praeter eam, quam habebat, quamvis nefas esset, sororem simul et coniugem, duas praeterea adduxisse ad insolubile cubile; ideo accidit eum tamquam ex laqueo suspendi: quippe quod per necessum, quibus quis antea cesserit, nequeat cessare; quasi vero magnum quoddam potuerit perficere, iactabunde narrat, dicens***):

An non meministi, quando pependisti ab alto de pedibus,
Et incudes duos demisi de pedibus tuis et in manus vincula misi,
Aurea vix frangibilia. Tu vero in aethere et nubibus

---

*) Hesiod. Theog. v. 23. **) Homer. Iliad. I, 590 sq. ***) Ibid. XV. v. 18 sq.

Pendens stabas: supplicabantur autem dii per longum Olympum;
Solvere autem non poterant. P. A. 74

§. 38. Quid plura singillatim recensere oportet ab illo adversus deos obscene dicta? Plena sunt enim poemata eius abundantibus blasphemiis. Nonne igitur iustius erat, non tam Thamyren Thracem cum Musis de cantu certantem oculis mulctari, quam eos omnes, qui de diis omnibus oblocuti sunt, puniri, non poematis solum, verum etiam linguis abscissis? Nunc autem venustas poëtici nominis mira cum melodia operit sententiam, dum oblectat aures: quapropter a iuventute usque ad senium incessanter eam legentes fallimur, damnum pro utilitate ducentes. Ideo ceteris cunctis sceleratis in oblivionem datis, attamen mirabilium semperque memorabilium poetarum de diis loquacitas perpetuo durat.

§. 39. Furum enim Mercurius refugium est tutissimum, adulterorum Mars; omnium vero dux Iuppiter: et omnes sunt mendaces; quando quidem vera de diis poetarum nemo dicit; quia semper qui consimiles perpetrant iniurias, apologiae loco eadem referunt de supremo quoque atque optimo. Non ita tamen Xenophanes aut Parmenides aut Empedocles sive alii, quicumque theologi a poesi capti sunt divini viri, sed potius theoriam naturae iucunde sibi accommodantes et vitam omnem ad pietatem laudemque deorum dedicantes, optimi quidem viri comperti sunt, poetae tamen non felices: quos oportebat divinitus spiritum sortiri gratiamque de caelo, metrum, carmen digitumque caelestem ac divinum, ut poemata vera relinquerent velut prototypum libri perfectum: et P. A. 75
pulcrum cunctis exemplar (sive indicium, argumentum).

PHILO*).

§. 40. Nescis, o sapientiae amator, per ista dicta (vel per dictos poetas) interim insipientiae accusans totum genus humanum, non ita rem se habere. Si enim pervenit usque in orbem terrarum gloria Hesiodi et Homeri, in caussa fuere sententiae sub rebus comprehensae; quorum enarratores quamplures sunt cum admiratione et ab ipsis eorum temporibus ad hodiernam usque diem admirationi sunt: si tamen in nonnullis rebus deliquisse visi sunt, non ideo oportebat illos vituperare; sed potius propter plura recte peracta, quibus vitae utilitati profuerunt, laudibus celebrare. Etenim et mundum ipsum convenit laudare, nec quae vilia in terra sunt, attendere, ut scarabaeos vel formicas aut pulices et alia consimilia, sed caeli naturam contemplari, solis circuitus, lunae formas in crescendo, maris extensiones, elationes fluminum, aeris mutationes, annuas tempestatum vicissitudines, generationes animalium, plantarum proprietates, fructuum proventum aliaque quam plurima, quorum unum quodque divina factum arte mire pulcherrimum est. Omitto quod neque illud paullo ante a te memoratum, blasphemiam includit de diis, sed est indicium inclusae physiologiae; cuius non licet apud illos, quorum capita minime sunt uncta**), patefacere mysteria. P. A
Verum obiter tibi specimen aliquorum velut per exem- 7
plum indicabo, qua tenus nempe quis poterit, sententiam confirmare secundum legem; si quidem vetat lex mysteria iis, qui inhabiles sunt ad mysterium, exponere.

§. 41. Si quae de Vulcano fabulose referuntur, reducas in ignem; et quod de Iunone, ad aeris na-

*) Hic quoque Armenius in secundo casu dixit, *Philonis. Auch.* **) Hoc loco Aucherus recte confert Graecum Philonis fragmentum ab Ioanne Damasceno p. 533. C. servatum, quod legitur vol. VI. p. 206. ed. nostrae. *Ed. Lips.*

turam: quod autem de Mercurio, ad rationem; sicut etiam cetera, quae cuique propria sunt, ad ordinem iuxta vestigium theologiae, tunc profecto poetarum a te paullo ante accusatorum laudator eris, utpote qui vere decenterque laudibus celebrarint divinitatem. Quod si regulas allegoriae aut sententiarum non admittas, eadem patieris cum pueris, qui ob imperitiam, Apellis praetermittentes picturas genuinas, adhaerent eis, quae in nummulo expressae sunt, imaginibus: admirantes quod est ridiculum, et quod condignum est omni acceptione spernentes.

§. 42. At quare Empedocles, Parmenides, Xenophanes aemulatorque istorum chorus non sortiti sunt spiritum Musarum, quum theologiam exercuerunt? Ideo scilicet, o vir optime, quia non decebat hominem deum esse, quasi omnia integre in se condentem, sed remanere hominem participem generis humani, cui error et deliquium cognata sunt. Oportebat igitur eos ultimo loco in veri investigatione contentos esse: ad illud autem, ad quod non erant ex natura destinati, minime satagere pervenire. Et melius quidem tum sibi, tum philosophiae consuluissent, si omissa poe- P. A.
si, disputationes aut dialogicas conscriptiones secuti 77
fuissent; quod omnino magnus Plato effecit. Nam licet deditus poësi, ab ea deficiebat plus quam vellet, ad ea potius ad quae natura ipsum vocabat deflectens, interrogationes responsaque Socratica et adhuc vetustiorem Pythagoricam sapientiam in suis dialogis descripsit; quae venustatis titulo aut sublimitate sermonis minime distant a poetica maiestate. Imo increpat etiam illos, qui quum non sint natura ad poesin apti, poetice scribant aliquid, dicens*):

§. 43. „Qui sine furore Musarum, ad poeticas fores accedit, persuasus, quasi vero ex arte sufficien-

*) Phaedr. Plat. p. 245. ed. H. Steph.

ter poetam se evasurum, imperfectus ipse (comperitur), et poesis a sobriis profecta longe inferior illa, quae a furentibus componitur.

§. 44. Similiter si quis raucisonus, horrisonus ac melodiae expers praesumat canere, duplicis inelegantiae in musica praebet specimen, tum ad instrumenta, tum maxime ad mores: quoniam tegere turpia expedit potius, quam exponere. Noli ergo mirari, si vir iustus qui nescit currere, superetur ab iniusto cursore; non enim sapientiae opus est velocitas; neque, ut a vobis putatur, poesis. P.

ALEXANDER.*)

§. 45. Esto, cetera admittantur: at etiamne illud haud bene inter impossibilia reputatum sit?

PHILO.

Quidnam?

ALEXANDER.

Aut natum dicere mundum oportet, qua tenus communis omnium natura nata est: nihil enim aliud anterius suffert divisio proposita: aut si natus non est, non ergo ille iuxta providentiam peractus fuit neque aliud quicquam in eo factum, sed animalium ac plantarum genera per se efficiuntur: quoniam nata plantatorum naturam prae se ferant necesse est, non vero facta**).

§. 46. Et primum, quomodo ex nihilo aliquid fiet? Deinde si aliquando providentia non habeatur***),

*) Hic casus nominativus etiam in translatione Armenia ubique offertur. *Ed. Lips.* **) Vel iunctim cum sequenti adverbio: *non primum facta. Auch.* ***) Neque enim habetur providentia, si mundus aut natura non est. Locus tamen est obscurus in Arm., ita ut punctis mutatis diversae elici possint sententiae. *Auch.*

iam Iuppiter ipse non sempiternus apparebit; et quid erit quod magis atheismum redoleat? Praeterea si proprium est naturae ipsius τὸ esse factam, convenit explorare rationem quantitatis eius: cur enim nec minor nec maior facta fuerit? Quum nihil impedimento esset iis, quae si essent, decentius temperamentum naturae et dispensationis suae habuissent. Cur quatuor haec tantum elementa velut fundamenta exsistunt? Num per pauciora vel ampliora dispensator ille naturae universorum non poterat mundum creare? P. A. 79

PHILO.

§. 47. Papae! nonne indagatrix curiosa est mens humana atque ratiocinatrix? Viden', quantum elevata est? Ita ut circumspiciens contempletur supernam naturam totius caeli, quaerens quod careat qualitate et specie; et tamen species omnes omnesque qualitates percipere sufficiens. Verum, o Sophe, non retro me relinques, quamquam curris; sed velut uno eodemque animo aequaliter curram, ut βραβεῖον de exsistentia providentiae arripiam per ea, quae mihi dicenda restant de his.

§. 48. Age interim ponamus inter nos universum ingenitum ac sempiternum iuxta illud quod suggerit sermo celeberrimorum philosophantium, sicut conscribunt Parmenides, Empedocles, Zeno, Cleanthes aliique divi homines ac velut verus quidam proprieque sacer coetus. Atqui ex ingenita materia, quid miramur, si pars aliqua generetur aut corrumpatur, partim per providentiam dei, partim ob rerum ordinem? Namque et ceterorum artificum unus quisque materiem generare haud solet, sed quam sibi sumit, eam figurat formatque et artis ordinem ei imponit. Annon vides statuarium? Non enim ipsum aes creans, simulacra conficit. Istorum quidem ipse est factor; aes autem ex terra effossum pars est terrae. Quare iuxta

huiusmodi hypothesin deus materiam primam non generavit sempiterne, sed materia ad usum sumpta per eam caelum et terram atque species animalium plantarumque et omnia fecit, inspectione ac cura habita, tamquam pater proli suae et artifex operi suo officium praestans: quod nihilo minus nulla tenus impedit esse providentiam: etsi una cum materia mundus ingenitus supponatur. P. 8

§. 49. Quomodo? Quia non solum creare et edere materiam proprium est providentiae, verum etiam conservare moderarique, quod est factum. Qua in re similis censeretur ephoro apud Lacedaemonios; is enim non constituit politiam: quoniam vero magnus est et potens, perlustranti oculo proprio, nulla pars eius (politiae) relinquitur sine inquisitione. Similiter igitur magnam hanc civitatem deus tamquam ephorus semper oculatim intuetur et ordinem in quo unus quisque constitutus sit, velut optimum laudabilemque admittit et conservat, curam adhibens eis. Haec ergo satis.

§. 50. De quantitate*) autem materiae specialiter factae, id profecto dicendum est. Expendit deus ad mundi facturam materiam sufficientem, nihil ut deesset neque redundasset (vel amplius esset): alias absurdae amentiae esset, particulares artifices quum aliquid faciant, praesertim ex iis, quae multum pretiosa sint, materiam omnino sufficientem expendere: illum vero qui numeros et mensuras atque aequalitates in illis occurrentes primus adinvenit, nihil curasse de sufficientia. Dicam autem fidenter, quod nec minoris nec amplioris materiae opus erat ad mundi fabricationem; alioquin factum ipsum non fuisset perfectum, neque cunctis partibus integrum, pulcherrimum P.

---

*) Graecum fragmentum, quod huc spectat, legitur apud Eusebium *praep. evangel.* VII, 21. p. 356. cf. vol. VI. p. 175 sq. ed. nostrae.

opus perficeretur. Sapientissimi enim est in arte propria, antequam incipiat aliquod opificium, sufficientem nosse materiam.

§. 51. Verum enim vero homo etsi ceteris praestet intelligentia ingeniosa, quum tamen nequeat omnino se eximere cognato mortalibus errore, deluditur fortasse circa quantitatem materiae: ita ut quum per artem aliquid facit, nunc quod deest, superaddat, nunc autem quod redundat, detrahat. At ille, qui fons est intelligentiae, nihil minus vel amplius apponit, mensuris nimirum sufficientiae usus, diligentia naturam ipsam superante et in opus insumptis omnibus quam laudabiliter. Qui vero velit aliter nugari, numquam P. A.
finem faciet et cunctorum opera artificum accusabit; 82
perinde ac si quis opificium nactus bonum, velit notare quicquam, ut supervacaneum de iis quae in materiis discernuntur. Sophismatis enim opus est verba excogitare; sapientiae vero singula examinare, quae in natura occurrunt, honesta modestia et congrua perceptione (aut acceptatione).

ALEXANDER.

§. 52. Videris arguere me, o Philo, tamquam indigne ferentem haec et tanta: ego tamen haud soleo hominum rationem habere, ut dicit Plato, sed quae videntur mihi perspicua, dicere sine assentatione. Quare nunc etiam quoniam me valde increpitat animadversio contra providentiam, tacere omnino non possum: ecce enim pervenit usque in linguam et os, ut respirando proferam sequentia.

§. 53. Immensum vacuum, ut novissime nonnulli dicunt, datur idque excedens mentem; patet autem, quod non est factum secundum providentiam, sicut neque locus. Est enim, quem ad modum syllogistae dicunt, vacuum, locus mox a corpore occupandus. Atqui si nec locus neque superficies, ergo

neque figura mundi secundum providentiam in verum globum polita est. Sequitur ergo etiam cetera omnia sine praesidentia *), facta fuisse et visitatione**) carere. Quin imo et tempus est infinitum; neque ergo iure dicitur per providentiam dei esse. Quod si ita se habet, ergo neque temporis sectiones, dies et noctes mensesque atque anni et tota circumactio. P. A 8

§. 54. Quando quidem vero ad incorporeorum quoque ascendimus rationem nec ea praetermittenda sunt, unde dialecticae quaestiones et ideae constant, quoniam quaestiones istas de absolutis nominatis speciesque, casus et coniunctiones et quicquid consimile sit, per providentiam fieri asserere, summa est amentia; nisi prius constituatur, omnium omnino incorporeorum materiam vi naturae suae vacatam esse oportere: unde sequitur neque species artium neque artes ingeniaque ex deo esse. Si ergo nec vacuum nec tempus nec termini, nec figurae neque sectiones aut quaecumque per voces significata soleant appellari, queant dici divino ingenio facta fuisse, quid aliud de residuis liceat dicere?

PHILO.

§. 55. Audi, o vir admirabilis; interroganti enim respondere expedit: imo et illum quoque quem nemo passim interrogat, hunc decet adhibere liberaliter et sine invidia doctrinam. Dicis deum locum novum non condere ideoque neque corpus creasse. Disce tamen, quod dico tibi, certius civitates aspiciendo; istas enim singuli principes antiqui condidere. Theseus Athenas in Attica et Laconica (regione): et P. Alexander Macedo nominatissimam Alexandriam iuxta Aegyptum. Attamen nec Theseus Atticam Laconi-

*) h. e. Sine mente praeside vel modum statuente. *Auch.*
**) id est: providentiae cura. *Auch.*

camque neque Alexander Aegyptum vel Libyam (formarunt), sed opus naturae praeparatum reperientes, hoc est eas regiones, certa quaedam spatia circumdederunt moenibus, ceteraque privata et publica aedificia construentes, nominatas ediderunt urbes. Similiter etiam deus, ita ut non novum quicquam elaborasset, de novo magnam istam urbem mundum creavit atque una cum eo locum etiam oriri fecit. Quoniam plenitudine corporis data, spatii, sicut etiam tu existimare aequum duxisti, nulla pars erit, quae non sit locus. Evidenter igitur de vacuo locoque haec interim satis dicta sint.

§. 56. Figura autem mundi, sicut etiam mundus ipse, amice mi, per providentiam globi in formam facta fuit. Primum quia omni figura velocius mobilis est; et deinde magis necessaria, ne forte remissus (mundus) deorsum ferretur ad immensam vacuitatem, cunctis partibus in suum medium inclinantibus: sic enim solummodo consistentiam habiturus erat, erga se invicem ad medium tendente aequali orbe (vel sphaera). Occurrunt autem in Timaeo Platonis, qui mirifice laudent figuram perfecte sphaericam cum sua utilitate atque commendent, ita ut nullo praeterea indigeat laudis additamento.

§. 57. Quod vero attinet ad tempus illud confictum sine praeposito inspectore, quod adducebas in medium, bene advertendum est, quod infinitum incorporeumque tempus deus minime creavit, sed dies mensesque annosque sole et luna usus in hac mensura atque reliquorum planetarum periodis propter ani- P. A.
malia generationemque fructuum; quae nequeunt sine 85
annuis tempestatibus consistere. Ad hoc dirigi cumulatim ortus et occasus solis consueverunt: quod nempe sol et totum universim caelum ac mundus, quem ad modum ecce demonstratum fuit, per providentiam regantur.

§. 58. Post haec, ut mihi videtur, de rebus dialecticis sermonem inducebas, quasi vero non sint deo digna iuxta sententiam (tuam) tum reliqua, tum dicta de speciebus; neque iis qui in studio claruere, conveniant. Quid tamen, quaeso, sit unquam species, nisi universalis alicuius comprehensio? Et intellectui quid occurrat universale aliud, quod deus prius non fecerit, menti inserens fecunditatem, quae optime est apta ad admovendum sibi singula, occurrentibus signis vel antea conceptis, pro naturis inquirendis; ita ut ea, quae sine clamore sermonis firmiore facto veritatis constant, pro certo argumento possint sumi?

ALEXANDER.

§. 59. Facile quidem erat (quod scias velim,) singulis resistere dictis; ne tamen verbum verbo annectentes iisdem de rebus prolixiores in sermone videamur, ad sequentia transferamur. Exigamus nimirum antesignanorum a te rationes.

§. 60. Quam ob rem vasto in medio universorum conditam erexit terram, supra se habentem maria: et concedens terrae spatium secundum, aërem super aquas elevans, eum sursum delatum usque P. A
ad aetherem extendit? Quod vero a nobis (fortasse) 8
audire vultis, praesto est responsum; necessitate videlicet quadam naturae leviora a gravioribus sursum pelli contigit. Occultis autem certam faciunt fidem haec, quae sunt manifesta. Situlam si quis aqua plenam sumens, oleum ei superfundere arenamque velit, arena inferius abit; oleum autem supra perstat, aqua vero medium obtinet spatium. Etenim aqua eo quod levior sit terrena materia, sursum acta resilit: quoniam vero gravior oleo est, sub leviore cogitur subsidere. Eodem modo etiam mundi partes affici videntur, ut dicit Empedocles. Discedentibus enim ab aethere vento et igne atque volantibus, tum caelo latissime expanso

ac desuper circumducto, ignis qui paullo inferior caelo manserat, ipse quoque in radios solis adauctus est: terra vero concurrens in unum spatium et necessario condensata apparens in medio stat. Porro circa eam undique, quoniam nimis levior erat, volvitur absque dimotione aether. Quietis autem exinde ratio datur per deum, non vero per sphaeras multas super se invicem positas, quarum circumrotationes poliverunt figuram *). Quia circa eam coarctata fuit sphaera ignis mirabilis; magnae enim et multiplicis theoriae **) vim habet: ideo nec huc nec illuc cadit ista.

§. 61. Deinde ratiocinatus de mari, ait: Concreta est extremitas orae, maxime in grandinis morem resiliente aqua limosa: quae enim in terra humiditas passim est, in demissis depressisque eius locis amat P. A.
frequenti ventorum impulsu impelli, fluctu uno alterum 87
sustinente more nexuum quorumdam fortissimorum. Absurdum autem est dicere iuxta providentiam esse tantam multitudinem aquarum, quae minime bibuntur. Quando quidem maria sunt non pauca inclusa intra Herculeas columnas: magnum autem mare extenditur praeter legem naturae debitam. Itaque quae ex terra defluit humiditas, aqua est facta: similiter etiam aer vapor exhalatus ab aqua terraque, sicut in balneis solet esse, ubi aqua extenuatur per calorem, secundum necessariam elementorum ad se invicem commutationem.

PHILO.

§. 62. Adverte, ut optime verba tua colligas, Alexander, sicut qui amputant arbores agricolae accurate; quia fructus pars est plantae et qui rite utuntur eo, proficiunt. Perpende, quod dicis, a gravioribus sursum agi leviora. Quoniam non omne, o vir opti-

---

*) Id est: in speciem sphaerae mundum conglobavere. *Auch.* **) Vel *speciei formae*. *Auch.*

me, corpus pondere gaudet, ita ut quaedam omnino non gravia dici apud physicum expediat, velut opposita gravibus: magnam enim vim habet contrariorum compositio, ex quibus mundus est factus. Inane utique erit quaestioni de gravi levique aliquid addere in praesenti inquisitione, sed sufficiet tantum dicere, quod aer et ignis naturaliter habentes motum in sursum sine gravitate nec a terra neque ab aqua sursum premuntur. Fuit autem elementorum extensio per providentiam opus creatoris patrisque. Et terra occupavit medium, primum quidem, ne abrepta aliquatenus a centro dimoveatur: nam eius nisus ac statio in centrum tendit; iterum autem, ut ita circumcirca habitetur: P. A.
in quantum enim perstat, recte omnia super eam stant, 88
quum etiam ipsa in centrum ferantur. Quo probatur et figuram eius per providentiam factam fuisse globosam; quia iam dictam circumhabitationem non patitur alia figura, quod patet ex iis quae philosophice considerantur de figuris habitationibusque: nihil enim sine ratione esse conceditur a nobis: at non proinde licebit quaerere rationem, quae non concordet cum veritate, sed eas quae congruentes comperiantur.

§. 63. Id vero idem est ac si quis gymnasium ingrediens videat globos et vacuos discos, quae omnia ad usum exercitationis puerorum magister praeparaverit, quae certe speciem aliquam exhibent providentiae artis periti: diceret globos ob levitatem figurae, quippe qui facile mobiles sint, necessario factos fuisse, ut magis aptos ad exercitationem corporis iuventutis; vacuos vero discos ob circulationem, ut nullo negotio iaciantur. Statim enim aliquis in medium accedens doceret non suapte natura, sed per artem studiumque experientia firmatum pro utili fine haec facta fuisse. Quam ob rem nemo, qui bene sentit, contemplans mundi partes differentiasque in istis occurrentes naturalem necessitatem singularum compositioni caussam

fuisse putet, sed solummodo principem opificem considerans illum laudibus celebret propter sapientiam intelligentiae, qua tenus ordine quodam harmonico singulas earum ordinaverit.

§. 64. Tu autem haesitabas, quare nimirum tanta
vis non potabilis aquae diffusa sit? Superfluam P. A.
nullam invenias naturae partem, o Alexander, si ve- 89
lis per te ipsum investigare. Quando quidem diligentis intellectus non es expers et ab aliis edoctus instar eorum, qui perlustrarunt viam sapientiae: quos etiam nos sequimur, assueti habere verba ad infirmos (*inconstantes*). Verum inexhausta quodam modo ex fonte sapientiae hauriendo auditoribus discendi studio ardentibus istis satisfacere procurantes, maiora aggressi sunt negotia inter se invicem connexa. Ideo dicunt extensum mare hominum deorumque commodo. Diis enim ita fere adornari dicunt: Sol quem nonnulli rectorem esse dixerunt, eo quod largitur necessaria, ex mari, inquiunt, nutritur; quippe purgatissimas partes humidi elementi ad se trahens sorbet. Pro indicio sit praeter alia, quod per anni tempestates in contrarium tendit cursus solaris, aestate per cancrum, et hieme per capricornum. Nam circumambulans Sol, aeternos illos terminos haud transgreditur. Et ipsae quoque nutrices fixae (stellae) nutriuntur, ex aere purgatam ad se trahentes humiditatem: quod ita probant*); etenim paullulum ipsius humoris nullo modo permixtum constanti lege, sub aurora iugiter frigens in terram remittitur, aquae colore accepto, quod ros nominare mos est.

§. 65. Sicut autem**) magnae utilitatis est in

---

*) Cod. primum habuit exaratum *multum est*. Sed postmodum aliena manu reductum in *manifestum est*, aut *manifestat*. *Auch.* **) Cf. Fragmenta ex Ioan. Damasc. collecta Vol. VI. p. 206 ed. nostrae.

totius caeli sustentationem mare, ita etiam ad hominum vitam. Quoniam incolarum terrae cum habi- P. A. tantibus in insulis et insulanorum ad terricolas nulla 90 fuisset mutua communicatio neque bonorum commutatio in singulis regionibus nascentium. Itaque quem ad modum natura nullum animal effecit haud indigum aliis, sic neque regionem ullam permittit ea omnia habere, quae in usum proprium sunt necessaria; quaedam enim deficiunt, quaedam vero abundant; ita ut nequeat fieri, ut quis accipiat, quin det; vult enim ut simul stent et prodesse et proficere. Argumentum autem firmissimum harum rerum sint qui in variis civitatibus sunt portus et multitudo navium, quae qualibet anni tempestate ingrediuntur mare, circumaguntur per mundum, necessarium peragendo officium: quo universo generi humano geminum bonum concordantis utilitatis constet.

§. 66. Haec obducentes nonnulli, qui prorsus aliena a sapientia loquebantur, linguam accusatricem nimis effrenam relaxando, praesumpserunt blasphemare partes naturae; quippe qui tamquam supervacaneum ac quasi sudorem terrae, mare dixerint, licet praedictas utilitates suppeditet caelo et terrae, et iis qui sortiti sunt habitationem utriusque partis mundi. Caussa autem impietatis voluptas est; ea enim quae non nutriunt, neque serviunt ventris cupidinibus, velut minime necessaria incusarunt. Universa enim aqua marina quum non sit potabilis, ansam praebet vituperationis hostilem animum habentibus amantibusque rixas.

§. 67. At ex terra vapores ad quid utiles? O mirabilis vir, ex aere distincta compositio annon est salutifera, non animalibus tantum, verum etiam plantis? Immo, si oporteat adhuc procedendo asserere, iis quoque qui solida natura secum invicem commix- P. A. ta sunt, caussa est ut stent. Animantium imprimis 91 esca est et ciborum omnium potuumque frequentissima:

iis enim qui non sunt insatiabiles instarque mergorum piscibus viventium semper prodesse potest. Nam quae in corpus recipiuntur, ea tum ob nauseam tum ob dissolutionem cupiditatum, licet insatiabilium, innumeris fastidium et fatigatio subit*): Quod autem per aerem alimentum est, tam vigilem, quam dormientem sequitur donum naturae, continuo a iuventute usque ad senium perpetuo connexum; quapropter si aliquantisper corrumpatur, pestilentiam efficit.

§. 68. Nulla tenus ergo vos post tot et tanta quae ita utilia sunt, alliciant ad impie sentiendum ii, qui levitatem suam praesumunt in divinitatem ipsam retorquere: quos oportebat inter immortales mortalesque oppositionem certo modo cognoscere; omne enim, quodcumque supervacaneum, inconstans erroneumque est, a caelo longe expulsum est et in sublunari parvagatur spatio.

ALEXANDER.

§. 69. De caelo, inquis, detrusus est error et superfluum. Ubinam tamen, plusquam inibi evidenter patet? Tantam extensionem stellarum minime erraticarum non vides? putasne illas ordinem quemquam exhibere? Fierine poterit ordo in immensitate, in multitudine inque amplitudine rerum, ad quas mensura mentis naturaque numerorum deficiunt omnino? P. A. 92 Alter est ex adverso ad normam exercitus cuiusdam ordinatus eorum chorus, qui planetae dicti sunt; et imprimis inaequaliter. Quando quidem nullo modo septem illi soli sic nominati aequipondio possunt esse contra immensam multitudinem non erraticarum: quid enim esset hac amentia absurdius? Deinde isti quoque (planetae) inter se adversantur maxime per diffe-

*) Verba obscura sic se habent: *quibus etsi non (est) satietas, verum tamen fit in illis labor, et defatigantur. Auch.*

rentiam. Duo enim cum sole currunt semper, Mercurius et Venus: quorum primus Hermes, alter Aphrodite vocatur. Ceterorum autem impares sunt velocitates periodi; nam aegre xxx annis Saturnus videtur peragrare sphaeras proprias: Sol mensibus duodecim, Mars annis duobus, Luna sola diebus iisque minus quam triginta. Atqui quomodo tot temporum inter inaequalitates, quibus morae dispares velocitatesque motorum corporum constant, potest esse ordo laudabilis chori?

§. 70. Lunae vero lumen nonne inepte putatur, a sole iuxta providentiam desumere lucem, quum potius instar speculi casu in se incidentem formam recipiat? quem ad modum Empedocles (dixit): lumen accipiens lunaris globus magnum largumque, mox illico reversus est, ut currens caelum attingeret. Quid autem et occasus stellarum? num quid in nostram utilitatem comparatae sunt et non potius necessitati periodi serviunt, circumactae cum universo? Nam aliae oriuntur, aliae occidunt, periodum aeternum commutantes: praeter eas, quae Plaustri sunt; istae enim semper perspicuae sunt.

§. 71. Noctis terminationem dieique magni- P. A.
tudinem dicere in commodum hominum factas fuisse 93
nonne superbientis nimium animi est? Rationem enim istarum prae se ferunt indicantque aestiva hiemalisque per quas Sol fertur, sphaerae variabiles, imparibus sectionibus, horizonte definiente utrumque hemisphaerium. Testantur autem magnopere providentia destitutam necessitatem, eclipsis Solis defectioque luminis Lunae: nam istae utilitatemne afferunt generi nostro? quum assint multiplices caussae adducendae. Sol enim deficit, Luna sub eo intrante coniunctionis tempore, quum advenit interlunium vel novilunium; eclipsis vero Lunae latentis sub umbra terrae, quando tres illi globi ad invicem sunt ex diametro.

PHILO.

§. 72. Sustine, non enim nescius sum, quod iis, qui amant obloqui, abundantes caelestia exhibent accusationis caussas ac difficiles ad tuendum. Verum tamen ex humana imbecillitate ansam capere accusandae divinitatis maxime iniquum est. Deum enim sicut creatorem patremque decet scire singulorum rationem veram: mortalium vero neminem assequi physiologiam; quoniam etiam istud ad ordinem spectat. Itaque probabilitatem attingentes, respondebimus subreptitiae huic accusationi; et primum de non erraticis (astris), ex quibus nempe etiam tu initium ducere visus es.

§. 73. Notandum ergo, quod Fixae in caussa sunt etiam temperantiae aeris; quia natura sunt frigida compositae, de se liquefacta diffundunt; et iste P. A.
(aer) dilatatus, caussa efficitur animalibus generationis 94
faciendae; sicut etiam iam factis (natis) respirationis caussa comperitur: ad subtilitatem enim cooperatur multitudo; at ad illud, quod non ex parte, sed totus dilatetur aer, circumlatio periodica. Distantiarum vero in tanta siderum multitudine apta proportio nos latet. Ille qui fecit, omnino id accommodavit. Si quidem etiam qui urbes condunt, non tres vel quatuor domus aedificandas sibi ducunt, sed numero maiore, respondentem circumferentiae adaugent domuum multitudinem.

§. 74. Item sine labore ac defatigatione est eorum circumactio, primum utique ob proximitatem ad divinam naturam; ac deinde etiam propter ignis virtutem, quae nequit debilitari, eo quod optima esca instructa sit, neque tempore lassari. De non erraticis ergo satis dictum sit. Numerus autem planetarum prodest universo; verum hominum est otio praeditorum dinumerare singulorum utilitatem. Haec autem nota sunt non solum ratione, verum etiam sensu, ita movente

providentia; quae, ut dicit Chrysippus et Cleanthes, nihil praetermisit pertinentium ad certiorem utilioremque dispensationem. Quod si aliter melius esset dispensari res mundi, eo modo sumpsisset compositionem, qua tenus nihil occurreret ad impediendum deum.

§. 75. Si quis igitur quaerat, cur duplex factum sit Plaustrum, Sol autem minime ac quaecumque sic facta sunt exempla, is supra dicta contemplans edocebitur; discens nimirum, quod aliter nequibat melius esse, quam quod perfecit deus summo consilio; ante P. A. quod nostrum consilium humanum tamquam lucernae 95 ad comparationem solarium radiorum, exiguum lumen est, obscurandum a diffuso splendore solis. Itaque Plaustra semper patent, ut praeter alia emolumenta, facile maris iter redderent: etenim quodam modo ista ducunt in transitu marium via comparata infallibili eos, qui navigant per vastitatem eius; et perducunt usque ad portum, quo properant. Quoniam igitur navigatio opus est mirabile et audax nimis opus putaretur terricolas istos praesumere transmeare provinciam a natura datam aquatilibus, necesse erat eos uti divinis ducibus: alioquin huiusmodi itineris, diis solis noti, perpetua ignoratio in caussa esset, ut nemo iter faceret. Praeter enim solis evidentissimam indicationem, Plaustra magis indicant viam navigantibus. Die enim pervagatur navis et nocte postea ad rectam dirigitur viam his ducibus, adhibita navali peritia. De his ergo satis.

§. 76. At iubar Lunae, inquiebas, non secundum providentiam esse, sed secundum perceptionem et redintegrationem lucis solaris, a quo componitur. Ego tamen ex adverso, argumentum id divinae providentiae esse assero. In primis enim mensium periodos Luna apposite coaptavit, quae totidem sunt mensurae cursus Solaris. Deinde per incrementum et diminutionem variationes commutationesque pro emolumento

universi facit. Fidem faciunt certam quae in aere sunt conditiones status, serenitates, ventorum cessationes, nubes, violentiae ventorum et his similia: praeterea vastissimi maris refluxus; nunc enim deorsum absorbetur, nunc iterum fluctibus resilit. Maxime P. A.
vero animalium quorundam variationes adimpletorum 96
evacuatorumque, sicut testaceorum ratio habet et reliqua, quae mira incredibiliaque in se probant; quorum singula ad totius statum cooperantur: quamvis enim nos nequeamus rite apologiam construere, res tamen ipsa evidentissima est. Hoc dicto in alteram transferar apologiae partem.

§. 77. Lunae phasibus speciatim fructus nocte quodam modo maturescere videntur; debiles namque et magis femineos emittens splendores, nec non serenos (aut rore praeditos) optime lactat enutriendo et adaugendo. Quando quidem nimius violentusque calor exsiccando arescere facit; qui vero sine exustione est, leniter ac paullatim calefaciendo solet perficere.

§. 78. Dierum autem noctiumque inaequalitatem Sol producit, inaequaliter ac varia lege circumactus; et per accessum secessumque aestates, hiemes et aequinoctia peragens: quae sunt tempora annua, nascendi, crescendi, perfectionis omnium sub caelo caussa.

§. 79. Eclipses vero luminis etsi supponat quis haud primarium esse dei opus, primarii tamen consequentiam omnino esse non dubitabit; fateatur enim necesse est cooperari ad universi firmitatem: si enim caussam explorabis, qua haec aguntur, magnum amplumque opus invenies, quod incomprehensibili constantia animum possit exhilarare.

§. 80. Vide, quam bene expergefaciat ab- P. A.
horrentem a philosophia, lyricorum poetarum optimus 97
Pindarus, eclipsin intuitus lucis Solis. Dicit enim:

Radium Solis, tyro, multum intueri,
Ne nimis concedas tuis oculis corporeis.

Sidus superexcellens diem vocatum, quod regem
constituisti,
Virtutem eius, quo et sapientiae
viae evanescunt tenebrae,
Regere iuveniliter, quam anterius.
Verum te in curru Iovis eque deus (aut in Iovis
equo deus,) rogo
Indemnes ad temperantiam sint commutationes.
Quam cantabo, o gloriosa modesta
aequissima (vel communissima) ars!

§. 81. Istarum autem rerum scientia a metu malorum daemonum ac terrore indicio suo eximit. De his ergo, quae ad singula spectabant, dictum est; oportet tamen etiam de cunctis simul id noscere.

§. 82. Per providentiam nimirum dicitur mundus regi, non quod omnium caussa deus sit: nec enim malorum neque eorum quae extra naturam fiunt neque eorum, quae nullum praestant usum utilitatis, (caussa per se comperitur deus); sed quem ad modum urbs virtuosa per legem dicitur regi, qua tenus abundantia in ea et res necessariae, consilia, principes, iudices, laudes honoresque bonis, reprehensiones et supplicia poenarum iniustis, et quaecumque ad haec referuntur optimae constitutiones, bene ordinata sunt; violentiae vero et rapinae ac consimilium non lex in caussa est, sed iniquitas incolarum legem contemnentium. Similiter per providentiam regi mundus dicitur, non quod omnia procuret deus, sed quia dignitas eius naturae est, ut omnino bona utilissimaque sit; contraria vero vel materiae vel malitiae naturae immo- P. A.
deratae erroris sunt fetus; quorum deus non est caussa. 98

ALEXANDER.

§. 83. Verba huiusmodi assentationes sunt, quibus putant aliqui allicere deum instar hominum, qui

delectantur adulatione. Alioquin, si certa veraque esset providentia, cur, quaeso, non tota terra universim habitanda fuisset, ad normam unius civitatis? Nunc tamen ex quinque partibus duae aegre incolas habent homines, additis cunctis animalium generibus; tres autem residuae inhabitabiles remanserunt; quaedam earum praeter alia ob frequens frigus rigidum, quaedam vero medio in spatio ob solaris aestus combustionem atque vicini maris extensionem.

PHILO.

§. 84. An tu putas nos propter mundum, et non potius mundum propter nos factum fuisse? nam minime id considerans ruminasti, quod rite disposita sit sectio terrae pro habitatione hominum proque spatio ad usum deorum respectu sensibilium. Nobis enim per distributionem concessae partes plus quam satis sunt pro habitatione; oportebat tamen et sideribus convenientem praeparare escam, nutriendis nempe ex mari magno. Praeterea inutile esset totam habitare terram. Quare, forsan quis dixerit? Quoniam quotannis corruptio contingeret animalibus plantisque, tam ob nimium atque immoderatum frigus, quam ob aestum excessivum. Si enim transgressus zodiacum P. A.
pergeret Sol per Coluros (*vel ultra tropicum*), dum 99
est in oriente, deflectens ad meridiem, tunc frigefaciens per longam distantiam laederet partem septentrionalem; quando vero Plaustrum versus flecteret, pars australis laederetur (frigore); et iterum ex conspectu directe versans super verticem, multas simul flammas disseminaret. Nunc autem usque ad tempestatum puncta motus, ipse nutritur praestatque partibus terrae sufficiens temperamentum aeris, ubicumque habitatio nostra extenditur.

ALEXANDER.

§. 85. Ne ultra, ut videtur, altercemur eorum

more, qui sectas oppugnare solent. Iam enim vi verborum, quae usurpasti, declino ad legem sententiae tuae. Nihilo minus volo ad indubiam sapientiae confirmationem, cetera, quaecumque ad tranquillam oeconomiam faciunt, minime subticere; quibus sublatis, venusti *βραβείον* loco consensionem lucrabimur.

PHILO.

§. 86. Dic fidenter, haud enim dubitamus sane de necessaria solutione.

ALEXANDER.

Dicam, tua licentia, incunctanter, etsi non esses hortatus; non de universis pene apud alios laudatis, sed de his rebus, quae mihi soli accusationem mereri videntur. P.

§. 87. Ventorum violentiae ad quid factae sunt, 10 si vere omnia aguntur secundum providentiam? Num ideo, ut undis fluctuet mare, et qui iter illac faciunt, mergantur aut saltem multo cum labore aegreque salventur? Ii autem, quibus ignota est facilitas navigationis*), in ipsa terra penuria rerum necessariarum laborantes, fame opprimuntur; quando quidem (vento) percussi excidunt seminum arborumque omnes fructus producti: passim vero accidit omnia totali arefactione corrumpi ex vento calido, quem ad modum sub vernali tempore auster flammeus solet supervenire.

§. 88. Itidem pluviarum frequentiam nonne insaniae est dicere pro favore provisam esse a deo. Quoniam pluit super vastitatem maris ad nullum emolumentum: pluit et super terrae situs magis desertos infructuososque. Saepe etiam tempore minime opportuno cadens pluvia, valde perniciosa probatur, hieme

---

*) Verba haec produnt: *neque somnum*, vel iuxta marg. *in somno*, *facilem navigationem sentientes*. *Auch.*

in ver conversa, et aestate in hiemem mutata. Ceterum pluviae prodesse forsan dicentur: at grando ac nix quid emolumenti afferunt sive animalibus sive plantis? Nec ista sufficiunt, verum ad haec alia adduntur deplorabilia potius, quam stupenda; ut sunt ad perceptionem vel ad formidinem facti, crepitus tonitruum, fulguraque fulminum igneorum sub sole vel circa solem. Sed quasi pauca haec sint, occurrunt identidem circa Lunam varia phaenomena, ut trabes, cometae, lampades, ad similitudinem aliorum astrorum, sive stellae ardentes fervoribus. Expedit porro istorum caussam ascribere elementis mutationibusque P. A.
eorum; ex rorefactione enim et condensatione mul- 101
ta ex memoratis evenire consuevere.

§. 89. Circulus tamen lacteus ad quid est? Etenim qui de meteoris agunt, ita inter se dimicant, ut dissimilia de illo sentiant*). Si quidem nonnulli arbitrantur luminis esse revibrationem ex stellis refulgentibus; quidam vero commissuram totius caeli, ubi coaptantur hemisphaeria; aliqui antiquam ab initio viam solis; alii Geryonis pecudum viam, per quam eas duxit Hercules; alii vero ex *γαλακτικοῖς*, sc. lacte plenis, Iunonis uberibus; quod etiam Heratosthenes sensit: quare dicit, Miror, si aggrediar Iovis sacra vestigia pedis, quod cornu appellat hucusque, et circulum festinantis velocisque suffurantis paleas. Praetermissis igitur istorum adinventionibus minus probandis, quae ardore dimicandi sunt prolatae, convenit dicere, quod ignis est ista glomeratio ab aethere caussata naturali necessitate, non providentia.

§. 90. Cetera vero habentne providentiae congruentem rationem, quae videlicet in damnum homi-

---

*) Vel ad verbum: *num ideo, ut apud sublimia lustrantes invidia moveatur et contradictiones occurrant? ne haec de illis patent. Auch.*

num solent coalescere? Subitanei motus terrae saepe una hora mundum concusserunt; aliquando etiam hiatus terrae immanes aperti integras civitates deglutientes perdidere Alias civitates pestilentiae supra laetitiam cadentes repente vacuas ab hominibus reddi- P.
dere. Imbres autem fortes inundationesque, aestus 10
et casus ardoris, ignis instar, vitalem istum aerem combusserunt, ita ut non animalia sola, sed plantae quoque laederentur; quod plenius Aeschylus asserit dicens:

„Dira lues vacuam maxillam voracem in populos circumferens, adimplet, mortuorum corpora sepeliendo.“

Nec tamen mors dira est, sed quae adduntur infirmitates et morbi difficillimi atque acerbi, tum qui superveniunt dolores corporum diri atque irremediabiles. Animae vero amarissimos et solatio carentes dolores desperationesque quis referat, quamvis verbo tenus facile videatur? Nota est, quae sub bello Peloponnesiaco pestis fuit, quaeque a Thucydide refertur; tum plures vix memorandae umquam morborum species novitatem redolentes; quas Poeonius haud tentavit curare in iis, qui concurrebant ad eum: quique nequiebant sese abducere, sed gravitate rapiebantur a malo, sicut dicitur, a lapide Herculiano (magnete) ferrum. Verum tamen nec hucusque solet acquiescere malum, sed procedit magis ac magis in augmentum infinitum indeterminatumque.

§. 91. Talisne sit curator noster atque inspector? Dives miser evadit ex multiplicibus caussis concurrentibus: sicut nonnullos ursi invadunt aut apri aut leones aut aliae ferae silvestres; et post haec illum putabimus cogitare maxime de nostro genere? Melius profecto per Iovem, illis attendere liceat, qui ex insipientia arbitrantur, haec animantia pro exercitatio-

ne hominum naturam procreasse, ut firmarentur P. A.
robore; quando quidem quos praevia exercitatione 103
instructos vident, ipsos timent aufugiuntque, quum in
venatione et in obviatione occurrunt. In eos vero qui
solent agros colere et tranquillam vitam exercere, ne-
que maioribus student rebus, in huiusmodi certamine
periculoso, irruunt et insidiantur.

§. 92. Sint tamen, agedum, lupi, apri et leo-
nes instructores hominum, exercitabunt ad robur cor-
pora nostra; num etiam viperae et basilisci scorpio-
nesque et cetera huiusmodi? quid enim praestat
scorpio sub lapide? et quae alia veneniferorum innu-
mera sunt genera, pro exercitatione factane sunt?
quando quidem non ipsum praeexsistens robur solum,
verum etiam valetudinem destruunt explodantque; im-
mo amplius ipsam vitam abscindunt, molestos ac sae-
vos dolores inducendo. Praeterea, quod magis curae
esse debet hominibus, nonne oportebat perniciosa lon-
ge procul collocare, utilia autem sola vicina nobis es-
se? Attamen omnino contrarium cernitur; quia ca-
preae, cervi et lepores procul a civitatibus expulsi
sunt: venenifera vero atque exitiosa conferta sunt in
singulis domibus, in cellis internis insident et in ipsis
loculis templorum latent. Id ipsum cernitur et in vo-
lucribus, quoniam turdi, salami, palumbes, perdices,
anserumque gruumque genera in deserta fugiunt; hi-
rundines autem et corvi, qui nihil prosunt, in habi-
tationibus hominum nidificant et in civitatibus. Quod
autem magis prodigiosum est, quicumque hominibus
mortem minatur, inter reptilia potius, sine laboratione
habet cibum praeparatum ab ipsa natura; qui vero
refertur ad utilia vitae cooperaturque, ac si supplicio
affectus pro utilitate sua, angustam haesitationem P. A.
patitur de necessariis, nisi properans homo quasi 104
mercedis gratia adhibeat herbam familiarem.

§. 93. Id sane et in plantis ordinatum observatur, ad evidentem certamque notitiam, ut puto, etiam nimium stupidi. Mori enim et sycomori, oleastri, tubercula, ervaque*), valde redundant et sine agri culturae arte pullulant. Malus tamen punica, pomum, palma, olivae vitesque raro, neque ex se nascuntur, indigentes semper eo, qui accrescere ea faciat, ut aegre annuatim fructum ferant, ita ut plerumque qui plantarunt, non eo perveniant, ut iis frui possint, sed posteris suis heredibusque condant labores suos ad iniquam possessionem.

§. 94. Item letales terra herbas innumeras ex se germinat, hordeum vero ac triticum per angustiam curae indefessumque laborem agri cultorum aegre nutrit. Nec forsitan durum esset, si ubique idem fieri contingeret: nam in miseria quod commune est malum, levius comperitur, similitudine in multitudine communi diminutum. Nunc tamen magis genti atheae Cyclopum abundanter exhibentur necessaria ob fertilem terram. Satius profecto esset, ut quamvis reliquus totus mundus crassa terra praeditus ac ferax fuisset, illis tristis ac sterilis regio data fuisset. Ceterum providentiam feliciorem putare indignis ope- P.
ribus retribuendam fore iniquissimum est. 1

§. 95. Itaque poeta inducit errorem turpem, dicens**):

„In Cyclopum terram arrogantium, lege iudicioque carentium
Pervenimus, qui diis freti immortalibus
Nec plantant manibus plantam neque arant,
Sed ita inseminata et inarata omnia nascebantur,

---

*) Quum verbis Armeniis quid significaretur, esset incertum, Aucherus se dicit coniectura ductum scripsisse: *tubercula, erva.* **) Homer. Odyss. IX, 106 sq.

Triticum et hordea et vites, quae ferunt
Vinum optimae botryos et repentinus*) imber crescere facit.“

§. 96. Ex adverso nihil fere remanet pietatem colentibus. Tota Hellas aut tenuis terrae est aut aestu et pluviis frequentibus vel aliis damnis haud fertilis evadit. Durius est audire, quod extranea diligentia atque ope navium pene omnia Barbari quotidie istac afferre solent: quippe quod oportebat in improvidentia rerum gentem optimam paupertate laborare, pessimam autem amplam assequi possessionem.

§. 97. Adhaec autem aliam saepe animadversionem ac sententiam audire liceat a Sophistis, qua dicuntur parsimonia, religiositas et sobrietas virtutes P. A.
esse deo gratissimae: gula vero et aviditas immuni- 106
tasque ab angustiis, malorum summa. Miror tamen, quomodo si ista sunt vera, per providentiam dicatur mundus administrari? Quando quidem praepositum curatorem nutritoremque decebat dona cupiditatum cohibere: ea vero, quibus sapientia et intelligentia coalescit, praestare largiter sineque invidia. Nunc tamen, quae istarum rerum caussae sunt, minima sunt; quae vero illarum, maxima et plurima. Partes enim naturae fere omnes plenae sunt rebus voluptati servientibus, ut aer avibus, piscibus stagna, flumina et mare; terra autem terrestribus domesticis silvestribusque. Nec ea sola quae ad usum cibi et potus, sed etiam ad delicias ambitiosas referuntur; excessus enim crapularum exquisitorumque conviviorum suppetit, tum fragrantia odoris diversi generis. Quia violae et rosae, crocus nardusque et quae aliae verno tempore in hortis, viretis campisque floris sunt varietates; nec non myrrha, tus variaque unguentorum copia et incomprehensibiles

---

*) Ergo Armenius interpres in codice suo legebat *αἰφνίδιος* pro *καί σφιν Διός*. *Auch.*

differentiae ad quid factae sint? nonne ad sanitatem et venustatem vel potius ad edacitatem, luxuriem exquisitasque delicias? quae omnia ab iis esse respuenda dicuntur iis qui prudentiam ac mentis sanitatem sectantur, tamquam vilissima obiecta quae omnes corrumpunt, ita ut neque videnda esse, si fieri potest*). Dicunt enim, quod ex arte medicamenti, unguenti similique studio fugam capessere aequum est propter virtutes communi vitae humanae proficuas. Cui tamen commento opponunt sese optima et valde recta con- P.
silia, destruendo et impediendo et multorum popu- 1
lorum vim enervando; laudeque celebrant naturam, quae exhibet materias singulis artibus convenientes. Dantur etiam aliqua, quae sicut minime egentia artium ad usum quotidianum delectationemque faciunt. Quid tamen praestitisset ars, si non prius essent materiae? Nam quem ad modum epularum dapes praeparare frustra esset conditoribus ciborum, ante eos qui impendia fecissent, similiter insaniae esset criminari artes neglecto datore naturae ipsarum. Haec mens vulneris expers procreavit.

PHILO.

§. 98. Urgent haec maximeque indiga, quae accurationem medicam recipiant magnam; (oportet enim diligenter versari in ipsis). Incipiendum vero inde, unde etiam tu originem duxisti accusationis.

§. 99. Ventorum**) imbriumque productiones non in damnum navigantium per mare, ut tu putasti, neque agricolarum, sed in utilitatem totius nostri generis deus fecit. Aquis enim terram purgat totumque

---

*) Obscuritas constructionis in Arm. varie poterat explicari; sed ubi sensus datur integer, nihil curandum de verbis. *Auch.* **) Cf. Fragmenta Graeca vol. VI. collecta. p. 195 sq. *ed. nostrae.*

quod sub luna est spatium, vento: utroque istorum P. A.
animantia ac plantas alit, auget et perficit. Quod 108
si pro tempestate navigantes colentesque terram aliquando offendit, mirum nihil; exigua enim pars isti sunt, cura vero totius generis est hominum deorumque *). Quem ad modum igitur in thermis et in gymnasio oleum pro unctione ponitur ad utilitatem, saepe tamen accidit, ut tam gymnasii, quam balnei praepositus ob civiles rationes consuetae horae mutaverit ordinem, proindeque destituantur nonnulli, qui solebant sese ungere; sic deus perinde ac civitatem unam procurans totum hunc mundum, aestatem in hiemem transmutare hiememque in ver reducere consuevit pro utilitate universorum, etsi nautae quidam vel agricolae ex istorum inconstantia aliquid damni ferant,

§. 100. Itaque elementorum in se invicem commutationibus, ex quibus mundus coaluit constititque,
notatis opera necessaria sine impedimento exhibentur. P. A.
Pruinae vero et nives atque alia eiusdem generis, ae- 109
rem sequuntur ad frigus; nec non congressus collisioque nubium fulgura atque tonitrua, quorum nihil fortassis secundum providentiam (principalem) sit; sed pluviae ventique et aliarum caussarum vitae atque incrementi eorum, quae circa terram sunt, comperiuntur consequentiae. Gymnasiarchae liberalitate honorifica plerumque largis sumptibus factis, pro aqua nonnulli ex bene experimentatis oleo lavantur, pavimento guttis irrigato, quod illico lutum efficit nimis lubricum. Sed nemo qui bene sentit, dixerit lutum et lapsum in lubrico opus esse providentiae magistri, sed haec subsequi nimiam liberalitatem sumptuum. Itaque dicantur et Iris et Halus **) et consimiles mixturae in nu-

---

*) Deest in Graecis *deorumque,* sicut in sequentibus *balneorum* nulla mentio. *Auch.* **) Pro Gr. vocibus Ἶρις δὲ καὶ Ἅλως, *Iris autem et Halus* (corona lucis), lectum fuit

bibus consequentiae esse, non opus esse naturae primario studio, sed inter naturalia annumerandae opera. Nihilo minus praestant et ista usum necessarium sapientibus, malaciarum ventorumque aestus et hiemis, ab istis firmam praenotionem scilicet recipiendo. P.
Nonne vides atria in urbibus ac tecta, quod magna 1
ex parte meridiem versus expansa sunt? nempe ut qui ambulant in iis, hieme incalescant et aestate frigus habeant: subsequitur tamen etiam aliud, quod non ad morem voluntatis fabricantis sit. Et quid illud? Quae de columnis cadunt umbrae, diei mensuras notant et horas. Immo ecce et ignis naturae est opus oppido necessarium; consequentia autem eius fumus; nihilo minus ipse quoque identidem utilitatem praestat. Quoniam lampade interdiu accensa, quum flammae lux evanescit solari lumine obruta, per fumum denunciatur expeditio inimicorum. Sicut ergo de Iride, ita etiam de lucis defectione ratio datur. Prodigium enim naturae est, quod solem lunamque subsequitur eclipsis luminis. At haec praenunciant aut regum obitus aut civitatum excidia; quod etiam Pindarus aenigmatice dixit de eclipsi facta in praelaudatis suis verbis. P.

§. 101. Circulus autem lacteus eiusdem naturae 1
particeps est cum ceteris stellis: difficile tamen est ostendere quod ita sit. Non tamen animum deponentes desistant, qui solent naturam explorare indagareque: nimis enim utilis est inventio, placida ac dulcis et per se privata quaestio apud amatores doctrinae. Quem ad modum igitur sol et luna per providentiam facti sunt, sic etiam quicquid in caelis est, totum; quamquam nos singulorum naturas virtutesque assequi non valentes supersedeamus.

§. 102. Terrae motus autem et pestilentiae ful-

---

abs re in codice interpretis ἐρεῖται δὲ καὶ ἄλλως, *dicatur et alias* vel *varia*. *Auch.*

minumque casus aliaque id genus, et si dicuntur divinitus immissa, vere tamen non sunt. Deus enim nullius mali caussa est omnino, sed elementorum mutationes ista gignunt; non tamen primaria sunt naturae (opera), sed sequuntur necessario et praecedentium consequentiae sunt. Quod si aliqui (etiam) inter bonos capiant istorum damna, non licet accusare dispensationem. Namque in primis, non qui boni P. A.
apud nos putantur, veraciter etiam sunt. Dei enim 112
electio iudicio humanae mentis omnino certior est. Secundo vis providentialis praestatur in utilitatem comprehensorum in mundo; sicut in rebus regiis et militaribus civibusque: nec tamquam ex neglectis atque ignavis quod contingit pendi debet. Quidam vero dicunt, quod sicut in tyrannicidio cognatos quoque proprios deperdere licet, ut magnitudine supplicii cohibeantur iniuriae, simili modo etiam in morbis pestiferis pereunt nonnulli haud impii, ut e longinquo alii admoneantur; sicut etiam necesse est eos morbo laborare, qui sunt in aere contagiis infecto: quem ad modum etiam illi, qui in navi sunt subiecta hibernali tempestati, in periculo sufferendo pares sunt.

§. 103. Illa autem ferarum fortitudo, (quoniam non convenit tacere, interponatur sermo sufficiens, iam prolixe tractatus in praemissis tuis apologiis), facta fuit loco exercitationis ad bellicum agonem: exercitatio enim gymnicorum ludorum et frequentata vena- P. A.
tio, nervosa ac robusta omnino reddunt corpora et an- 113
te corpora animos consuefaciunt ad contemnendas repentinas hostium incursiones vimque ferocem. Eos tamen, qui naturae sunt tranquillae, oportet non solum intra muros, verum etiam in cellis interioribus thalamisque inclusos degere sine detrimento; quippe qui habeant ad fruitionem copiam gregis cicurum animantium. Apri enim et leones consimilesque sua natura libera usi procul ab urbibus semoti repulsique

sunt, amantes nihil mali pati ab hominibus. Sin autem quidam ob negligentiam inermes atque imparati latibula recessusque ferarum sine timore perlustrabunt, evenientis detrimenti caussam sibi ipsis, minime vero naturae ascribant, eo quod debitam cautelam contempserunt. Ecce iam etiam in stadio equestris cursus vidi nonnullos insaniae deditos; quum enim aequum esset eis sedere ac decenter spectare, in medium ingressi steterunt et impetui quadrigarum submissi, pedibus (equorum) atque rotis obtriti sunt, amentiae paratum damnum reperientes. De his ergo satis dictum. P.

§. 104. Reptilia vero venenifera facta sunt, 1
non secundum providentiam, sed secundum consequentiam, ut prius dixi. Si quidem prolem edunt, quando innatus humor redigitur ad magis calida; aliqua autem putredo animavit, ut lumbricos in cibis occurrentes et pediculos ex sudoribus (provenientes). Qui autem ex sua materia iuxta naturam seminativam propagativamque habet generationem, iure meritoque providentiam sibi ascribit. Tamen audivi etiam de illis (praemissis) duplicem sermonem tamquam ad utilitatem hominum factis, quem non occultabo. Erat autem unus huius tenoris. Ea in multis vi illa sua venenifera medicinam iuvare nonnulli dixerunt; et illi, qui artis peritiam habuerunt, ubicumque oportebat, prudenter his usi, per vim letalium medicaminum emolumentum excogitarunt, maxime in extremis laborantibus inopinatam salutem reddentes. Et ad hodiernam usque diem videre est eos, qui non negligenter ac desidiose mederi aggrediuntur, in conficiendis medicamentis pharmacisque usurpare aliqua ex P
ipsis haud inaniter. Alter vero sermo medicinalis, 1
immo ut videtur, philosophicus est: Deo convenire haec facere dixerunt pro tormento peccatorum, sicut imperatoribus exercitus principibusque cruciatus ac fer

rum; ita ut qui sedati per reliquum temporis solent esse, exacerbati irritatique sint fortius contra reos, quos natura in tribunali donis incorruptibili morti damnavit.

§. 105. Domi autem latebras sibi constituere potius (animantia) falsum est; quando quidem extra urbem in campis desertisque videntur, fugientes hominem velut dominum. Nihilo minus etsi non adeo sit verum, habet aliquam rationem: quia in profundis locis obscuris congeritur copia quisquiliarum, fimi stercorisque, in quae irrepere immergique amant; omitto quod nidor gravem vim habet.

§. 106. Quod si hirundines nobiscum habitant, non est mirum; istas enim aucupari nolumus; salutis autem desiderium animis non solum rationalium, sed P. A.
irrationalium etiam innatum est. Ex illis vero, quae 116
ad usum fruitionis feruntur, nullum cohabitat nobiscum ob suspectum insidiarum a nobis: nisi ubi istorum usus prohibitus fuerit lege.

§. 107. Regionis Syriae*) maritima urbs est Ascalon nomine: fui ego ibi tempore, quo in patriae templum mittebar ad orationem hostiasque offerendas: immensam igitur columbarum multitudinem in plateis viisque iuxta unam quamque domum vidi. Interroganti mihi rationem dixerunt (incolae); quia non licet nobis illas capere; quoniam prohibuere maiores habitatoribus huius civitatis usum earum: adeo autem familiare est factum animans illud ob defectum metus, ut non solum eiusdem tecti, verum etiam eiusdem mensae particeps semper comperiatur et de manu accipiat cibum.

§. 108. Verum in Aegypto adhuc magis mirabile videre est: quia hominum devorator ferarumque pes-

---

*) Pro *Syria* in Arm. aliquando habetur *Assyria*, quoniam utrumque nomen apud Armenios incipit eadem vocali sc. *Asorik* (Syria), *Asoresdan* (Assyria). *Auch.*

sima crocodilus, quum nascatur nutriaturque in admirabili Nilo, utilitatis (quamquam est in profundo degens), aliquid praesentit. Apud quos enim honoratur, magis frequentat; a quibus vero offenditur neque in P.
somno videtur: ita ut qui navigant, etsi audacissimi 11
neque extremitatem digiti audeant inclinare (in aquam), gregatim irruentibus; ubi tamen et nimis timidi incurrunt natantque ludendo,

§. 109. Falsum vero in terra Cyclopum (quum et gens ipsorum fictio fabulae sit,) sine seminatione hominibusque terram colentibus domesticum fructum nasci, quum ex nihilo nihil generetur. Hellada vero non convenit accusare velut tristem infecundamque regionem; multa enim in ea est terra pinguis. Quod si barbara gens abundat feracitate frugum atque superat delectatione vitae felicis, caret tamen sapientibus viris, quorum sane gratia facta sunt alimenta. Etenim sine mendacio Hellas sola hominum propagatrix est, planta caelestis et germen admirabile, certam veramque intelligentiam procreans familiarem scientiae; in caussa est autem subtilis rarusque aer, quo mens acui consuevit. Quam ob rem etiam Heraclitus non gratis atque inconsulto dixit: in terra sicca animus est sapiens ac virtutis amans.

§. 110. Porro certum constansque argumen- P.
tum quis accipiet ex hoc quoque, quod quicumque 1
vigiles sunt et sobrii, sapientiores sunt; qui vero cibo et potu confertim sese ingurgitant, nullo modo sapientes sunt, quasi submergentes per cibos ingenium. Itaque inter gentem barbaram crassiores quidem evadunt rami alimento optimi et caudices oblongiores atque animalium irrationalium magna est fecunditas; mens tamen nusquam nascitur ob frigefactionem gelationemque, quoniam aer, terra et aquae in caussa sunt simul et frequentes exhalationes densatae supereminent. Piscium autem marinorum (Gr. et avium;)

et terrestrium genera animalium non sunt reprehensiones naturae, quasi nos in cupidinis contagium alliciant; sed accusatio nostrae intemperantiae danda est potius. Necesse enim erat ad totius universi perfectionem, ut mundus varia genera generaret animalium omnium; non erat tamen necessarium, ut in istorum irrueret fruitionem ille, qui sapientiae est proximus homo, transmutando sese in agrestem morem bestiarum.

§. 111. Quare etiamnum quibus temperantiae P. A.
solidae ratio inest, omnino ab omnibus abstinent, vi- 119
ridibus herbis fructibusque arborum contenti ad usum gratum. Eis autem, qui praedictorum ciborum fruitionem iuxta naturam esse censuerunt, supersteterunt magistri, instructores et legis latores secundum civitates diligenter instantes, ut excessum cupiditatis cohiberent; neque permitterent omnibus omnia libere ac mixtim usurpare.

§. 112. Viola vero et rosa crocusque atque ceterae florum varietates ad valetudinem, non vero ad voluptatem factae sunt: simplices enim sunt istarum virtutes et singillatim per odores prosunt, fragrantia adimplentes vicinos, multo autem magis in mixturis medicinae. Nam res quaedam inter se permixtae, vim suam evidentius exhibent; sicut in generatione animalis coniunctio maris et feminae, quum seorsim non possit efficere unus vel altera, quod ambo convenientes (efficiunt). Haec necessario dicta sunt, ita ut etiam reliquis tuis dubitationibus sufficientem fidem efficere possint apud illos, qui nihil contentiose prae P. A.
se ferunt de hoc, quod deus humanarum rerum cu- 120
rae attendat. Quod si adhuc dubitas aliqua tenus, ne taceas.

ALEXANDER.

§. 113. Poenitet me de anterioribus quoque (dubiis), quia ad singula copioso studio protulisti oppo-

sita ex rectis tuis ratiocinationibus; ita ut nihil superaddere liceat sine discrimine. Pro honore igitur, ut dixit olim Pindarus, silentium laetabundus suscipiam.

PHILO.

§. 114. Ego tamen non cessabo adhuc necessarium de providentia adaugere verbum; quoniam anterius contra obiectionem comparatum fuit velut contraria persuasio; quod autem superest, separatim apparatus erit quaestionis certaque fides.

ALEXANDER.

§. 115. Ergo tempus est opportunum mihi auscultandi et tibi dicendi.

PHILO.

Mihi quidem semper tempus est philosophandi, cui dedicavi vitam meam studio addictam. Multa tamen tam inconstantia quam iucunda vocant me, quae non licet contemnere. Veni igitur ad aeternorum P. A
dispensationem, ut etiam mecum insolubilem habeas 121
(te) auditorem, qui interim respiret a disceptatione contentiosa, more tamen immutabilis repertus et sine praeiudicio procedens. *)

ALEXANDER.

§. 116. Optime proferenti tibi credere aequum est; nihil enim melius, quam totis animis divinas impressiones legis amplexari. Mox igitur iterum veniam.

(*Finitus est*)

Philonis de providentia ad Alexandrum sermo secundus.

---

*) Obscurus est locus, unde variae possunt elici sententiae. *Auch.*

PHILONIS IUDAEI P. A. 123

DE RATIONE QUAM HABERE ETIAM BRUTA ANIMALIA

DICEBAT ALEXANDER) *)

(Philo.)

§. 1. Recordare hesterna verba, o Lysimache, quae Alexander, noster ex fratre nepos, retulit; quasi non homines solum, verum etiam bruta animantia ratione sint praedita.

LYSIMACHUS.

§. 2. Equidem, o venerate Philo, unum est istud trium illorum, quorum inspectiones convincentes

*) Citaverat titulum praesentis quoque sermonis inter opera Philonis nostri Eusebius Hist. Eccl. L. II. C. 18. his verbis: ἔτι τε ὁ Ἀλέξανδρος· ἢ περὶ τοῦ λόγον ἔχειν τὰ ἄλογα ζῶα. h. e. *Adhuc etiam Alexander, sive de eo quod rationem habeant bruta animalia.* Quamvis enim totus sermo sit dialogus inter Philonem et Lysimachum habitus, tota tamen quaestio est de sententia Alexandri volentis animalia bruta etiam ratione aliqua gaudere; quae sententia fusius exponitur, tamqnam scriptis mandata ab Alexandro et ultimo loco funditus evertitur a Philone succinctis verbis fortissimis, ut videbis suo loco. Quare etiam S. Hier. de viris illustr. c. XI. sic notat inter Philonis opera: *De Alexandro dicente quod propriam rationem muta animalia habeant. Auch.*

efficiunt, ut auditor iterum veniat ad eum, qui lo- P. A
cuturus est. Avunculus enim est ac simul socer: 124
quoniam non es nescius, quod filia eius mihi iuxta eius etiam promissionem desponsata uxor est. Dictorum vero recordatio molesta atque incerta erit ei, qui non est omnino consuetus his rebus; maxime circa arduam quaestionem, cuius evidentia certitudinis lumen oriri fecisset, si agitata fuisset; et quasi circumversata ut imprimeretur, non superficie tenus audita *).

PHILO.

§. 3. Magna res certe est magistrum amare iis qui audire cupiunt. Attamen ad optimam eruditionem nihil aliud ita auxilio esse videtur, quam constanter scire ea, quae magister suggerit **). Qui si veraciter edocere cupiat, haud ab alienis curis attrahi se permittet in occupationem. Dic mihi, quaeso; an in alienas quis distrahitur res, fratrem quemdam laetificare volens; ac sine impendio parans verborum convivium auditoribus? At tu fortasse eam ob caussam, ne videare facile opus peragere similisque esse iis, qui prompte gratiam proiiciunt in conspectum: ideo gressu remoto recedis, supplicationes rogantis maiores exspectans, quasi precibus demum nonnisi aegre annuas.

LYSIMACHUS.

§. 4. Occupationes, o Philo, an rationes non
sint? Non es enim nescius, quot cognatorum et P. A
classium civitatisque me circumduxerit examina nego- 125
tiorum in ipsa mea habitatione.

---

*) Totus introitus huius dialogi obscuritatem nimiam habet: eruditi lectores aliunde possunt declarationem aliquam adinvenire. *Auch.* **) Potuit parva mutatione haec etiam esse sententia: *attendere magistrum ea, quae vult suggerere.* Auch.

PHILO.

§. 5. Quoniam igitur scio te non recusare, utpote semper sitibundum audiendi, ego incipiam dicere, si tu taceas; at tu non assidue meis sermonibus immoratus, perstare in iis vim tibi facies.

LYSIMACHUS.

§. 6. Grave est et a philosophia abhorrens mandatum istud tuum; quaerere enim interrogareque multum favet expeditque doctrinae; nihilo minus cedendum iusso tuo. Ego igitur hic inferius, tranquilliter humiliterque, ut decet discipulum, sedebo: tu autem ex conspectu residens in alto et venerabilem ac severum te effingens apparatu sophistico, incipe tradere doctrinam.

PHILO.

§. 7. Incipio, sed non doctrinam; interpres enim sum, non doctor. Docent enim ii, qui propriam scientiam edocent alios. Exponunt autem illi, qui ab aliis auditu percepta exacte memoriae referunt; non paucos Alexandrinorum Romanorumque in unum locum congregantes, viros optimos et selectos atque praecipuis principiis, musica aliisque eruditionibus ornatos. P. A. 126

LYSIMACHUS.

§. 8. In medium ecce veniens adolescens*) ostendendo se haud impudenti confidentia, sicut hodierni solent, sed una cum fiducia pudore rubescens, ut decet nobilem nobilibusque natum, sedit in medio, tum ob suam instructionem, tum ob patris liberalitatem, quam usurpavit propter id, quod prius dictum fuerat**).

---

*) Ut putatur, Alexander ipse constructor sequentis apologiae de brutis animalibus. Auch. **) Sive: *quod iam scriptis mandaverat*. Auch.

§. 9. Servo igitur quodam, qui ibidem stabat a tergo haud procul, librum porrigente, acceptum legebat Philo *).

(SERMO ALEXANDRI DE PROBANDA BRUTORUM ANIMALIUM RATIONE.)

§. 10. Patribus puerorum iuvenum et tutoribus orborum procuratio virisque uxorum cura commendata est ad supplendam naturae indigentiam, ita ut qui adiuvare possunt non negligant. Consequens igitur erit, ut tam homines quam omnia animantia, ut simul dicam, debeant mutuam reficere debilitatem. Non ignoro tamen *φιλαυτίαν* (amorem sui) commune esse malum, obstaculumque luminis requisiti ad notitiam veritatis, tanquam in cavea intus insidens et abscindens ab anima principatum directorium. Verum quicumque nolunt gustare disciplinam, aegre ferunt orationem praesentem gravanturque hoc sermone: qui tamen P. A.
student sapientiae, purgati a vitio clarius cernunt, 12
quod pura mente puram sequimur veritatem, qua praestantiorem humano generi possessionem nullam deus donavit.

§. 11. Etenim quem ad modum viri mulierum fragilitate reiecta omnia reipublicae in civitatibus negotia sive ad bellum sive ad pacem spectantia, per se ipsos solos exsequi voluerunt, perperam genus femineum ad politicen insufficiens rati; similiter, ut mihi videor, universi homines videntes animantia loquela carentia terrae affixa et se solos sursum e terra erectos, oppositam putarunt eorum constructionem pulcriori parti, quam ipsi prae se ferunt, parem cum corpore elationem efferentes contemnentesque (animalia) velut

---

*) Amanuensis Arm. nomen Philonis pro titulo exaraverat, quod tamen abs re est. Ad elucidationem rerum nos adiecimus sequentem inscriptionem. *Auch.*

humi repentia: ita ut quod in rebus optimum est, nempe rationem, nulla tenus eis concedant, sed sibi ipsis sorte possidendam datam credant, quasi vero ex ipsa natura donum peculiare acceperint. Quod tamen et animans participationem habeat rationis, contentiosam si quis deponat oppugnationem, facile per studium disciplinae verum quaerentis assequetur exactissime.

§. 12. Verbi enim duplex est species. Una intus in consilio sita (quae dicitur *ratio*), quae habet sicut fons aut sedes in se animae principatum directivum. Altera pronuntiativa similis fluvio, per os et linguam naturali instrumento ad aures percurrens. Utriusque videre est in eis (animalibus), si minus perfectionem, attamen haud contemnenda principia et semina.

§. 13. Quum enim invisibiles sint ideae mente perceptae; quae autem sensum attingunt, sentiantur ab auribus, posterius istud visitandum erit primo loco. P. A.
Nam multa sunt eorum voce articulata utentia ex na- 128
tura per se edocta auditu proprio; multa autem, quae etiam edocentur (ab hominibus), sicut dicitur de corvis et Indicis psittacis. Ego sane psittacos novi delatos ad magnates Alexandriae Aegypti, qui magna voce clamitabant instar puerorum ex schola; et indicio assuefacti didicerunt modum salutandi per dilectionem osculumque, ita ut voce tenus cum osculo salutem dicant, et nominatim recipiant salutem sibi datam; praesertim vero ita edocti, reges, imperatores, augustosque et similes laudabant *).

---

*) Plin. hist. nat. x. 58. „Super omnia humanas voces reddunt, psittaci quidem etiam sermocinantes. India hanc avem mittit, sittacen vocat. . . Imperatores salutat: et quae accipit verba pronunciat.“ etc. Id. ibid. 60. de Corvo. „Mature sermoni assuefactus, omnibus matutinis evolans in rostra, forum versus, Tiberium, dein Germanicum et Drusum Caesares nominatim, mox transeuntem populum Romanum salutabat.“ *Auch.*

§. 14. Isti quidem solebant initium facere verbi et antiquitus audita per memoriam renovabant. Verum aiunt sub Macedoniae regibus, potius autem sub Lagis (Ptolemaeis) in Aegypto corvos adeo imitatos esse humanam vocem, ut exeunti foras regi salutem dicere solerent hoc tenore: *Salve Rex Ptolomaee.* Et multis aliis convenit linguam veram ac certam exaequare, illis etiam, quae non sunt omnino inter cicures. Atqui semper vox dirigitur ad fidem faciendam de inevidentibus. Porro vocis duplex est species, una in dicendo, altera in cantando. Quum ergo satis de priore retulerimus, secundam perlustremus. Probationis autem nulla est necessitas apud eos, qui non omnino surdi sunt, sed sani auribus.

§. 15. Merulae enim et turtures (imo turdi), lusciniaeque non solum canere solent, verum etiam P. A
voce articulata canunt*); ita ut et dici et scribi 129
posse videantur vocabula cantuum. Quod si quis id velit suis ipse auribus discere, eat statim in proximum hortum; ubi vera est musica avium omnis generis concinentium atque iuxta mixturam harmoniae certatim cantantium; et audiet ipso experimento operis prius edoctus, mendacii redargui tum se tum ceteros omnes, qui irrationalia esse animantia pro lubitu fingunt, nonnisi φιλαυτίᾳ id ipsum suadente.

§. 16. Sed quid oportet plura addere de verbo sonante, relicta ratione, quae in consilio sita est? Eo igitur pergamus. Profecto absurda dementia est, ubi venatores investigant aprorum leonumque cavernas et antra, consilia ipsa prorsus non videre diligenti examine, quae animus rationalis penetrat. Si quidem

---

*) Plin. x. 59. „Agrippina Claudii Caesaris (coniux) turdum habuit, quod nunquam ante, imitantem sermones hominum, cum haec proderem. Habebant et Caesares iuvenes sturnum, item luscinias, Graeco atque Latino sermone dociles" etc. *Auch.*

(nos philologi) consuevimus venatum ire, non silvas, nemora, arbusta, arundines exploraturi; non enim in silvis inanimatis nostra venatio consistit: sed animalium species inquirendo perlustrandoque: solane videlicet mens humana induta est imagine (divina), honorem sortita ex natura oppido magnum diversumque ac differentem ab aliis; an ceteris quoque aequalem universis utilitatem dedit deus?

§. 17. Neque melius quicquam videntur mihi omnes veritatis cupidi pervidisse, nisi sine ulla dubitatione fateantur uno consensu, quod consilium insit omnibus spirantibus. Firmum autem argumentum acci- P. A.
piet quispiam, praetermissis aliis momentis, quae pro 130
diversa ingenii amplitudine quisque potest excogitare*), araneam ipsam (vel araneum). Viden', quantum aut quale, et quomodo mirum ista operatur**)? Quae enim licet aut netrix operosa aut textrix idonea, non iam certando, sed etiam aemulando possit ferre artis secundum locum? Si quidem omnes quicunque haud incuriose neque sine diligentia iam a iuventute operam huic arti dederunt atque accurate id imitati sunt, superati abiere. Sumens enim (aranea) velut lanam materiam non laboratam, ingeniosa sapientia artificiosissime operatur: primum nendo instrumentis propriis, quasi manibus quibusdam, subtilissime, deinde fila quaedam directe, alia vero oblique deducens, optime stamina nectit texitque, miro modo confecta atque arte pulcherrima; ita ut aeris texturae subtilem laborem assimilare videatur: atque firmitatem perdurantem dupliciter operi indit talem, qualem cernimus in lyra, quae duritiam chordarum et figurae rotunditatem prae se fert: eo quod semper (tam) figura rotunda, quam rectae lineae,

---

*) Vel: *quae in reliquis animalibus cerni possunt signa ingenii amplissima.* Auch. **) De araneis cf. Plin. XI, 28. et passim. Auch.

diuturnae comperiuntur. Magnum autem argumentum erit, quod ab omnibus ventis iisque assidue impulsa fila, vixdum aut numquam prorsus lacerantur.

§. 18. Ceterum et aliud in aranea cernitur mirificum; quoniam homines vestimenta elaborantes, divisis inter se industriis, non idem operari aggrediuntur; sed quibus cura nendi est, non texunt, qui vero texunt, non nent. Illa vero quaecumque operi P. A.
requiruntur, omnia simul in se inclusa habet, nullo 131
altero cooperante indigens, sed velut perfectior (homine) singula ista per se praestat. Et quid mirum, si ad haec sufficiens comperitur? quum et potentia et facultate par sit: et non tantum artificis; sed etiam instrumenti vi polleat; quippe quae ipsa sit tam ars, quam instrumentum, quo peragitur opus universum.

§. 19. Nautae nihil agunt sine gubernaculo aut velo aut aliis adiumentis ad directionem certam navis. Neque medicis sine cibo aut potu aut remediis cedit optata sanitas aegroti. Et quid oportet dinumerare artifices, quorum tota ars per instrumenta exercetur et quibus nulla est vis sine his? Aranea tamen tantilla atque inutilis putata inter bestiolas, perfectissima in textura nullo eget instrumento, sed sufficiens est per se ipsam ad perfectionem rerum, quas operari vult. Ecce enim scio pictorum fictorumque ingeniosa experimenta, qui figmenta et picturas imaginesque, quantum in ipsis esset, sategerunt perpetuare atque immortales reddere labores suos: ac proinde laedentes opera sua tamquam inexorabiles inimicos odio habuere. Idem facere et araneam manifestum est, quae nimirum postquam perfecit texturam, medio loco velut in centro insidiatur, quaqua versus circumspectans, ne forte volantia per aerem lacerent telam atque cavet, ne quicquam umquam se invita pertranseat. Quod si accidat, caussam damni e medio tollit, per texturam ipsam illico vindictas accipiens; scissurae autem rursum medetur.

§. 20. Est et alterum quoddam, cui non rustici P. A.
solum, verum etiam magni reges curam exhibent. 132
Apis ingenio haud profecto concedit, plus quam homines visa mentem exercere *). Verno tempore, quo universus campus et totus montis locus fertilis primum floret, examina apum supervolantia et perlustrantia hortos ac viridaria, tum super ramusculos virides fragrantesque flores sedentia, ex calycibus papillisque rore aspersis ipsum exsugunt, praesertim vero ex thymis **) ceterisque humi proximis, quae onomastice melilota nominantur. Mirifica igitur compositione sibi propria apis transmutat rorem in naturam mellis; et ita operatur: rorem velut seminale quoddam in se assumens, gravida evadit: et properat ad partum eo in situ, ubi non laedatur, quem procreandum scit. Facta sunt autem alvearia ad habitationis hominum similitudinem pro deversorio earum, quibus deus hereditatis modo distribuens dedit fructus in terra repertos, non solum ex plantis, sed etiam ex animalibus. Quando igitur apis parit, effingit figuram solidam, magnitudine sibi conveniente, utpote bene nota, et quae magis apta sit ad continuationem propaginis. Duplicati autem animantis duplex est modus constructionis; alter maxime materiali corpori similis, cera scilicet: alter autem tamquam anima, circa quam versatur, nempe mel. Quando vero cera rorem acceperit, ne labor imperfectus devastetur, clauditur obstruiturque firmiter naturali instinctu contra fraudes animalium invadentium; ita ut, tamquam in civitate palatium iuxta palatium undique septum ac densum cernatur val- P. A.
lum. Interiores autem partes angusto subtilique aditu 133
coarctatae sunt, ne facilis sit invasio: largum enim spatium irruptioni patet.

---

*) Cf. Plin. XI, 4—22. et XXI. 41 sq. Auch. **) Gr. nomen *θύμος* sicut *μελίλωτον* servat Arm. *Auch.*

§. 21. Nec solummodo circumdatur locus solida munitione, sed etiam post moenia ducta, fortior robustiorque apis custodiae praeses et custos muri constituitur. Tum illa collatae sibi, ut mihi videtur, facultatis personam sustinens prodit ac palam venit sedetque prope ad introitum, sicut ex specula attendens, et quaqua versus circumspectans. Si ergo cessant adversarii, acquiescit et ipsa; eis autem agitatis, confestim ad defensionem armatur. Sin autem potioris opus fuerit apparatus, intus sedenti exercitui nuntiat adventasse hostes repente. Ille igitur assurgens ex insidiis, impetum coniunctim facit strepens ac studio expeditionis aculeum extollens; timensque, ne quid mali patiatur et in ultionem ardens, qua necessitas instat, congreditur.

§. 22. Quid hirundo? nonne providentia quadam praeditum hoc animal atque ingeniosum est? Ex ramulis et luto obviisque rebus nidum parat; quas duas res secundum commodum per figuram magnitudinemque metitur et soliditatem secundum locorum circumstantiam dat *). A damno fortiorum fuga accepta primum suppliciter ad homines profugum in domos velut in templa refugit; postea altius de terra elevatum superiora loca percurrit et inter trabes potius moenia circumducens, quam murum, interius nidum fabri- P. A
catur connexum cum aedificio, quo armatur contra 134
mures et persequitur ipsos; ita ut in Aegypto felis pilus **) dicatur, mus enim cibus est feli. Perfectis autem operibus homines aedificii peritos elaborato artificio vincit opificium. Praeparata igitur habitatione nascituris, diligenter parit; post autem procreationem haud cessat, sed cibum adinvenit natis: et undique

*) Cf. Plin. lib. x. c. 49. Auch. **) Aut hirundinem ipsam aut nidum suum hoc nomine appellari notat. Apud Plinium x. 85. haec tantum habentur. „Aegyptiis muribus durus pilus, sicut herinaceis." Auch.

collectum aequa portione singulis distribuit, aviditatem supervacaneam atque rixam inhibendo; in ora autem apponendo (cibum) matris fidelitatem una cum officio lactantis nutricisque demonstrat. Providissime agit et illud, quod cibum digestum resolutumque in stercus, proiicere docet eo modo, ut pullos assuefaciat sese convertere, ut foras alvum exonerent, prae timore, ne aggravatus nidus praeceps cadat. Quum autem simpliciter oberrans huc illuc ob procurationem necessariorum redux fuerit, in alienum nidum minime intrat, sed falli nescium ad suum venit in reditu ob desiderium curae propriae.

§. 23. Ceterum non solum naturalis auditus atque instructionis habent ingenium aliqua animalium, verum etiam complura edocentur meliore diligentia auscultare obsequique iis, quae ipsis magistri praecipiunt; ita ut vereantur peccare et laetentur de rebus recte peractis. Sed quid expedit de cicuribus mentionem facere? Catuli quidam (leonum vel canum) iuxta naturalem fiduciam una cum cupiditate ciborum venatores facti sunt, ita ut homines venatores obviantes in- P. A.
vaderent. Quum autem aliquis eorum cohabitet no- 135
biscum, artem propositam discendo percipit. Ecce enim aurigae artem vilissimus omnium animalium simius in hesterno spectaculo usurpatam ostentavit. Residens enim in tabulis currus a quatuor capris vecti, per orchestram aurigam egit; ac velut in hippodromo certator quidam de victoria concertans, movens habenas flagellumque concutiens et in aures caprarum vociferans, mirifice spectatores oblectavit.

§. 24. Haedus autem, subtili funiculo alte a terra strictim colligato, accurrens ascendit per eum et constanter superambulabat tamquam in solo progrediens per plateam, veritus ne per declivitatem deorsum ferretur, quum ab adversario a tergo stante eam in partem detraheretur. Et hunc ipsum ego vidi postea in

alto situ ambulantem, tripudiantem et per armos (pedes anteriores) globulis ludentem; quod mirificum visum est, quum manus non habeat ad prehendenda ea, quae iactata sunt. Ecce et in circulum quemdam ascendens, diu magna prodigia ac miracula potius monstravit. Quoniam clausus sphaera externa, intus in cyclo iota sphaera agitata, movebatur continenter et faces in singulis foraminibus connectebantur sparsim. Ipse vero intra machinam quasi captatus a flammis stabat in medio. Callias*) autem praesidebat; et ille viso circulo, versabatur circumcirca: ad haec animalia iam parata erant ad ostentationem; quorum unum ore faces evellens eduxit et ad dextram versus collum detorsit et elevavit, ut offerret Calliae. Ille P. A
vero (haedus) cornibus tamquam manibus facile qua- 13
si recipiens, at manu prehendens, circumducebat sursum, sicut pueri lampadas gestantes, nimia ostentatione facta; circa oram forinsecus cavens, ne flamma cuiquam noceret eorum, qui circumstantes spectabant. Mirum autem mihi et illud factu visum est quod quum haec ageret, simul et in ludi magistrum oculos fixerat, veritus, puto, ne quid delinqueret; atque simul spectatores respiciebat, utrum exsultatione afficerentur an moleste ferrent, investigaturus. Postquam autem spectaculum perfecit, timore absolutus, sicut bellator victoria potitus iactabunde gloriabatur; quod manifestum erat ex saltu et continua agitatione oculisque laetitiam atque hilaritatem tamquam risus prae se ferentibus; et praeter ista communis exsultationis indicia caudam quoque suam haedus movebat, iuxta nutus quos Calliae manus edebat**).

---

*) Vox ipsa Graeca videtur servata ab interprete; de qua studiosi lectores diiudicabunt. κάλλαια vel κάλλος praeter alia est etiam barba seu palearia galli gallinacei. *Auch.*
**) Vel ita: *Calliae autem ut manus putabantur.* Auch.

§. 25. Sunt etiam aliqua (animantia), quae et servile officium ediscunt, diligenter obsequi ministrorum more, assidue inter se contendendo; et hisce plenum erat spectaculum: atque singillatim propriam sibi ostentationem exhibebant populo bestiae istae, quasi dixeris ludentes ad nutum ludi magistri. Quod tamen non ludi res est, sed studio virtutis dignum. Si quidem risum id movet insipientibus, qui oculos animi occaecarunt, sed studium erit sapientibus, quorum mentes lucidae sunt et acutae visu. Itaque magnitudinem naturae rationalis diligenter sine risu honeste examinantes, opinionem deponite, veritatem discite, P. A.
ut instauretur persuasio, nempe pretiosum esse apud 137
deum et honoratum et laude celebratum apud homines deum diligentes genus hoc (animantium).

§. 26. At praelaudata animalia, inquiunt quidam, discunt quidem aliquid, sed eo magis, quanto magis cicures sint: agrestia vero non polite. Ecce enim etiam aliqua agrestia et minime mansuefacta viderunt quidam in scholas venisse, familiaritate adepta.

§. 27. Elephantorum gens nonne ferarum maxime agrestis est? Attamen ex Libya Baobas, Germanico Caesari undique ad pompam ludi apparatum disponenti, eo tempore quo de consulatu certamina proponebat, novam rem magnifice praestans dono misit gregem elephantum domi mansuefactorum ad cibum et potum deliciose *). Et quid oportet dicere de illis, qui ampliores erant in vasto dominio? Quum enim in conspectum venerunt theatri ordinatim dispositi, tamquam ex mandato silentium observante turba, primum omnes simul elephantes facie tenus genu flectentes adorarunt agonothetam. Deinde assurgentes, proboscides elevatas movebant, indicantes salutare populum.

*) Plin. VII, 2. Aelian. II, 11. Martial. l. I. epigr. 1025. laudat Aucherus.

Postea spectatoribus eos laudantibus, illi quasi mutu-
am salutationem recipientes, proboscides velut dexte-
ras deorsum demiserunt. Nonnulli vero eorum discum-
bebant illico; iam enim praeparati fuerant lecti ferrei
solidissimi: provide quidem, ne immani pondere ele-
phantum frangerentur; reliqui vero velut famuli pro
ministerio stabant ante eos et multa quidem convivio
usu venientia obsequiose exhibebant incunctanter. Ne-
que post multum temporis surgens unus velut ex da-
pibus mensae, prae se ferens similitudinem ebrii P.
humano ludo ad pulcrum cantum tubae citharaeque sal- 13
tavit. Ceteri vero tunc proboscides movebant et iden-
tidem sibilabant ad tripudium, quasi laude prosequen-
tes. Postquam demum unus lucernam aliquam attu-
lit, ea visa, tempus redeundi indicantes surrexerunt,
et transeuntes discedebant, necdum omnino ebriorum
personas monstrantes, sed labascendo ac nutando, ita
ut aegre pedes movere possent in gressu; verum ta-
men vacillabant titubantes vinolentorum more, quum
a theatro abierunt.

§. 28. Dicitur etiam Alexandriae Aegypti unus istorum olim litteras didicisse, ita ut potuerit haec notare: *Ego ipse haec scripsi.* Nec non edocta dicitur bellua illa simulare animi motus sicut amatores; aiunt (vel canunt) enim elephantem tamquam amore pueri captum ferri in camelum, osculari eum, amplecti atque constringere, suum cibum in os eius mittere; imo neque nocte neque die pati ab eo distare; nisi iussu magistri ferarum.

§. 29, Sic ergo natura in universis animis dominatricem mentem condidit; ita tamen ut in uno languida sit delineatio ac subobscura et facilis ad delendum figura formae; in altero vero velut indelebilis, clara et vix delenda forma depicta sit. Inevidens igitur forma est in aliis, constans autem evidensque typus in hominis forma geritur.

§. 30. Porro praeter iam dicta non supervacaneum erit illud quoque dicere, quod sapientiam, P. A.
scientiam et optimam deliberationem, eam etiam, quae 139
provida est cum procuratione, tum aliam quae consilii prudentiae germana est, compluresque alias, quae rationalis animae virtutes appellantur, animalia prae se ferunt. Quod quam verum sit, manifestam fidem faciunt nisus ac molimen de rebus victu necessariis, ingenium, industria militaris et strategemata diversi generis. Nam Polypus quando venatum it cibi, corpus suum lapidibus assimilat ad decipiendos pisces; quum enim putant illi iuxta saxum natare, aggreditur et prehendit eos *). Quae vero dicitur Narca (sc. Torpedo), eiusdem nominis morbum quum comparet piscibus se tangentibus, nullo negotio sicut homo piscatur illos **), robur ipsum, quo resisterent, ad se contrahendo. Quae autem vocatur Stella, valde sapienter gratum iucundumque sibi parat, tamquam coquus alimentum consequens (pisces). Nam quum circa se sentiat aliquid, ut mihi videtur, ex natura calidum, freta ecce maiores etiam invadit; qui quum nequeant resistere calori ignis, assantur; atque ita cibo utitur minime laborato ***).

§. 31, Possident autem ut aquatilia, itidem et aves terrestriaque abundantem sapientiam; nemo enim eorum privatur sapientia, etsi loco vel corpore differant a se invicem. Perfectum argumentum sumitur ex

*) Cf. Plin. IX, 46 sq. *Auch.* **) Plin. IX, 67. „Novit torpedo vim suam, ipsa non torpens: mersaque in limo se occultat, piscium qui securi supernatantes obtorpuere, corripiens.“ Auch. ***) Post Aristotelem, L. V. hist. animal. cap. 14. sic habet Plin. IX, 86. „Claros sapientia auctores video mirari Stellam in mari: ea figura est: parva admodum caro intus, extra duriore callo. Huic tam igneum fervorem esse tradunt, ut omnia in mari contacta adurat, omnem cibum statim peragat. Quibus sit hoc cognitum experimentis, haud facile dixerim.“ Auch.

ostrea (vel conchylio), cuius caro vescibilis est: unde et munit se ambabus testis, quae una ex una parte, altera ex altera, circumcludunt eam: quas quoniam dissolvere desperandum est, Paelotes dicti *) facili negotio inglutiunt eam prius, ut per calorem gulae liquescat viscus, qui solidas servat testas, et paullatim remissae dissolvantur compages: tum extrahentes in largitate, escam inclusam sibi administrant. P. 14

§. 32. Nec tamen in solitudine (vel solicitudine) degentes extrema laborant cibi penuria: habent enim exercitium industriae; ea nempe, quorum odores se delectant, belluae in latebris et cavernis, aut silvis latentes sicut insidiis exspectant. Sunt etiam, quae tamquam ex pinguedine ab ipso aere odorem sugant naribus: fetorem vero sentientes, nares dimovent et latentes in caveis praestolantur venationem; surgentes enim ex insidiis, statim avide saturantur.

§. 33. Adeo autem nonnullae cautionem usurpant de salute propria, ut non solum dolum inter se mutuum, verum etiam fortiora hominum consilia eludant. Dicuntur enim cervi, dum proiiciunt cornua, quaerere securitatem solitudinis, et ascendentes montes altos, petere silvas inaccessibilesque anfractus et deserta impervia. Quia vero quum cornuum armis aequalem vim exuerunt nudique instrumentis defensionis evaserunt, ob metum ne irremediabile aliquid patiantur, in solitudine spem ponunt, quasi restet eis

*) *Παιλοτὴς* (sic), ut *ἀπαιολητὴς*, *fraudator* fortasse est. Quod si legas *Polypodes*, tunc spectat quodam modo locum Plinii. IX, 46. „Polyporum multa genera. . . vescuntur conchyliorum carne, quorum conchas complexu crinium (sive brachiorum) frangunt; itaque praeiacentibus testis cubile eorum deprehenditur.“ Quae sunt fere verba Aristotelis. hist. animal. VIII, 4. *Οἱ δὲ πολύποδες μάλιστα κογχύλια συλλέγοντες, καὶ ἐξαιροῦντες τὰ σαρκία, τρέφονται τούτοις· διὸ καὶ τοῖς ὀστράκοις οἱ θηρεύοντες γνωρίζουσι τὰς θαλάμας αὐτῶν.* Auch.

fuga sola: unde et proverbium illud, *Ubi cervi cornua deponunt, profecto locus est desertissimus*—quon- P. A. 141
iam ergo post cornua reiecta iuxta radices exstant vestigia vulneris, supervolantes muscae pascuntur et saevissimos dolores afferunt. Quare illi per diem intrantes dumeta, nemora frondosasque silvas latent, ramis condensisque frondibus obducti: nocte autem, quando volatilia acquiescunt, exeuntes tutius pascuntur. Ad haec renatis cornibus, haud confidunt statim meridie foras exire, veriti necdum stabilita fuisse cornua: quum enim adhuc tenera sunt, quasi lutescunt ac discinduntur ab radiis solaribus, ut argilla figuli ab igne. Quam ob rem diffidentes, ne forte perfectam adhuc non acceperint soliditatem, in arbores percutiunt capita sua et probant cornua per contactum et compulsum, ân firmiter erecta sint.

§. 34. Quod autem prudentia provida insit non uni alterique animalium, sed cunctis omnium eorum generis tempus statutum, maxime pro propagatione, manifesto argumento est. Unum enim istorum excelsos montes petit, alterum profundum Scythiae Libyaeque desertum lustrat, tertium in nemoribus condensis immersum latebras sibi assumit: multaque in terra inveniens ripas *) obsidere, quum ob procreationem huc conducuntur. Haec sane indicia sunt sapientiae redundantis atque una cum prudentia providam diligentiam in generando ostendentis.

§. 35. Verum mirificum quoddam operantur P. A.
palumbae ac perfecta ratione dignum. Nam in primis 142
non ibi, ubi nascuntur, pascuntur, sed in alterum locum se transferunt, ne capiantur; plures enim sunt, qui machinantur, ut inveniant earum latebras: itaque illinc ob cautelam effugiunt, ne persecutores inveniant

*) Ad verbum, *rivus* vel *in rivis germinans*; quo etiam *stagnum* potest designari vel *arundinetum*. Auch.

se. Deinde vero quum sentiunt quosdam venatum exiisse pullorum, nimis artificiosa pugna accedunt in congressum, supervolantes et fugientes et iterum lente suspenso gradu obrepentes: atque paullo longius volant; ut dum studium venatorum vident, ipsos liberent, spatio temporis pullis dato pro opportunitate fugae capessendae; quos quum sentiunt longe evolasse, exspectantes adhuc modicum vestigia venatorum, demum delusis eis, ipsi aerem petunt excellenter; ita ut isti stupore agantur, derisos se deceptosque cernentes et exacerbentur, ut par est.

§. 36. Dicunt, qui Semelae*) res narraverunt, quod genus est marinum cooperatione daemonis cuiusdam usum; quod si nequeat sub initium evitare multiplicem hominum industriam malignam, postremam eorum irruptionem irritam reddit. Quippe quod hamum nulla exquisita esca obductum velut cibum ingluti: malum tamen effugiendi remedium invenit; invadens enim et currens sursum, funiculum comedit; geminum emolumentum ferens et sibi salutem comparans et punitionem in eum, qui manu iniuriosus fuit.

§. 37. Incredibilem utique censeat quis histo- P.
riam accipitrum Thraciae; si quidem et ego ut pri- 1
mum audivi, minus fidem praestabam, donec complures indigenarum, (quos inter unus, qui ad nos venit peregrinorum, homo simplex,) testabantur quicquid de illis noverant. Dixerunt enim, quod concorditer labo-

*) Quid in Gr. lectum fuerit ab interprete sic istud nomen exponente nos latet: σμίλη, σμιλίον, potuit esse nomen piscis, sicut scalpello funiculum amputantis, vel ζῶον μέλαν, *animal nigrum*, aut aliquid simile. Si vero legas μύξων, Lat. *mugil*, haec de eo habet Plin. L. XXXII. c. V. „Scit et mugil esse in esca hamum, insidiasque non ignorat: aviditas tamen tanta est, ut cauda verberando excutiat cibum.“ Sed haec et similia non ita facile credas ad praesentem locum pertinere. Varii sunt pisces, qui funiculum hami abscindunt. Auch.

rant, ut opem ferant avium venatoribus et operam dant negotio et fruitioni captorum. Quoniam habitationem sibi parant in silvis, ut par est, inter densas frondosasque quercus, ubi versantur avium genera frequenter; et eis, qui venatum veniunt, cooperatores exsistunt, iis inquam, qui provide accedunt, quique nihil fraudant circa spem aequalis praemii, quod licet exspectare socios a sociis belli. Modus autem auxilii praestiti ita se habet; primum (vel *ante*) venatores sub initium arbores commovent. Hunc motum exiguae ac parvulae aves non sufferentes, disiectae expavent et avolare volunt. Accipitribus tamen super se visis, retro coactae humi descendunt et rostris terram pulsant (aut ab accipitribus rostris laeduntur,) atque ita venatio paratur facilis aucupantibus. Quoniam ramorum vehemens commotio et violentus ex motu saltus atque ex superstantibus impulsus, sicut etiam timor et ingens horror facile reddit aucupium, quo magis incident in manus venatorum. Isti vero laetabundi exhibent portionem ex iis, quae ceperunt, partim cooperationis gratia retributionem facientes, partim ad futuram venationem invitando. P. A.

§. 38. Adeo autem abundanter effluit copia sa- 144
pientiae (animalium), ut in apprime necessariis superet vel hominum sapientiam. Quando quidem unus quisque nostrum quum valetudine laborat, ignorans quae conducunt ad sanitatem, medicos advocat, qui indicent salubria ad salutem proficua. Ubi animantium nullum umquam alterius opus habet, medicam artem per se ipsum callens et suo arbitrio professor compertum. Si quidem cervi a phalangio morsi, norunt pro remedio cancrum (sive ostreum fluvii); cuius esu statim curantur. In Creta vero quum caper sagitta feritur, herbam racemulum (vel dictamum) vocatam quaerit, qua vescens facile sanatur ab vulnere.

§. 39. Aiunt quod etiam testudines ex avida

gula saturatae viperis, ob metum mortis origanum comedunt; hoc enim tantum modo ex veneniferorum discrimine se expedire possunt. Verum enim vero nonnulli qui nihil credere consueverunt nisi exploratum, voluere certius argumentum dictorum capere. Videntes igitur testudinem expletam vipera, origanum prope eam natum radicitus evellentes, exspectabant exitum rerum: illa vero appetens et non reperiens ut ederet, mortua est.

§. 40. Nec solum curare morbos in aliquo repertos aut suspectos, sed dolores etiam in se fingere fallaciter ad evitandum laborem observatum est (in animalibus). Dicunt enim, quod Aristogitoni uni inter eos, qui virtute claruerunt in re publica Athenarum, equus erat piger, qui in hippodromo ultro fingebat P.
claudicare; donec deprehensa fuit ab agasonibus pro- 1
cessu temporis fraus et castigatus fuit, quo supplicio deinde superavit ignaviam; atque ita experimento probatum fuit, quod evidenter fraudulentus dolo usus fuerat; non aliunde, quam sapientia mentis.

§. 41. Haud inaniter et illud dicitur, quod bubulcorum mentem et ingenium habent boum armenta, sicut et caprae caprariorum et grex pastorum et agrestiores belluae curatorum. Verum tamen ciborum quidem et potuum, praesepiumque et generatim eorum omnium quae ipsis utilitati aut damno sunt, non minor est peritia cognitionis; ita ut etiam copiam quandam teneant multarum variarumque notionum, tam artificiosam quam rationalem; ut proinde absurdum sit maxime, inter se conferre nostram et illorum providentiam.

§. 42. Formicam non vides, exigui corporis animal et magnorum operum providum per industriam a mentem? Haec aestiva tempestate comparat necessaria; et ne forte inundationem patiatur, sollerter sib parat sedem; auctumno vero vergente, obreptum e

frigore imbrisque damnum cautius reparat; ut quae in
hibernis a se constructis inclusit et labore proprio con-
didit, iis fruatur et gaudeat, horrea pro tempore insu-
mens et copiose hauriens victum. Quando vero acci-
dit ut deficiant alimenta, rursum exit foras cum suo
exercitu, ut colligat copiam annonae, necessarium ci-
bum procurans pro tempore futuro. Ut autem malo- P. A.
rum saevissimum expellat famem, triticum hordeum- 146
que et quaecunque collegerit, in duo intercidit, ne
pullulantibus illis penuria laboret.

§. 43. Non sufficiet dies ad enarrandas consimi-
les ceterorum curas animalium, quorum apparatus oe-
conomicus abundanti gaudet cibo. Quando quidem
omnia terrestria, aquatilia et volatilia per aerem, ne
forte aliquid necessarii desit ipsis, provide sane pro-
curant. Praeterea quis nescit, quod intellectu consi-
lii praeditorum est, eligere utilia et inutilia, convenien-
tia cum distinctione? Istorum vero peritia nimis certa
est (apud animalia) et solidata disciplina, animae ra-
tionali propria.

§. 44. Attamen illud etiam rite dicitur, quod
oppositorum non idem est usus; quoniam, ut patet, a
contrariis tales proveniunt motus. Quoniam calidum ac
frigidum vel dulce et amarum vel album nigrumque
vel magnum et parvum aut quicquid eorum, in qui-
bus contraria sunt passim temperamenta, diversas pro
sententia consilii in iis agit voluntates; ut animans
quisque velit atque appetat quod placet et affert volu-
ptatem ad quam properat, et effugiat dolorosum, quod
aversatur. Et tanta copia sapientiae utitur, ut etiam
quam plurima ex loquendi facultate hauriens prae se
ferat, consilii ideas quidem explicare non valens; P. A.
quia linguam non habet articulatam; manifestius ta- 147
men, quam voce, operum veritatem eis, qui acute
possunt videre, exponens.

§. 45. Canis quum persequebatur feram, perveniens ad fossam profundam, iuxta quam duae erant semitae, una ad dextram, altera in sinistram; paullulum se sistens, quo ire oporteret, meditabatur. Currens autem ad dexteram et nullum inveniens vestigium reversus per alteram ibat. Quando vero neque in ista aperte appareret aliquod signum, transiliens fossam, curiose indagat, praeter odoratum cursum accelerans; satis declarans non obiter haec facere, sed potius vera inquisitione consilii.

§. 46. Consilium autem talis cogitationis dialectici appellant demonstrativum evidens quinti modi. Quoniam vel ad dextram fera fugit vel ad sinistram aut demum transiliit: et quidem haec et similes formae verborum explicantur ab hominibus; verum intelligitur non obscure et apud ceteros sine mendacitate Aesopus quoque in parte maxima operis fabellarum suarum. Nam etsi vocis expers sit articulatae animal, non tamen fictio est fabulae illa, quae inest eis sapientia scientiaque in multis rebus. Ecce enim in proverbiis etiam acutiores inter homines in cogitando solent vocari vulpes: adeo bestia ista ex claritate multiplicique versutia mentis admirationi nota apud multos est. Etenim simiorum etiam stultissimus praestat agilitate manuum, et ludi praestigiis; ita ut postquam vicit quos voluerit, deceptos ipsos irrideat.

§. 47. Ceterum multa sunt et alia relatione digna de sapientia, qua utuntur animalia; sufficiunt tamen iam dicta. Addendum esset, quod non tantum sapientiae, sed etiam sobrietatis participes bestiae sunt. Quod si opus erit verbis pro rebus eis necessariis, vocem emittunt. Quis vero apud illas apparatus dapium aut quae vinolentia aut quae ebrietas aut quae coquorum pistorumque opera supervacanea, artes miseri ventris eorum, qui nobiscum voluptati dediti sunt? Insuper superbiae procellis nos iactati, quanti P. 1

sane aperto ore mirari non erubescimus; praesertim quum supercilia contrahentes cervicesque extollentes, belluinis sententiis tumidi, deserti vacuique mente, remisso fastu elati reputamus nosmet ipsos, ut poetae dicunt, diis proximos factos fuisse semine et propinquos generatione; verum a cibo exiguo potuque superati, humi iacemus, ab alto caelo cadentes. Ecce illico obnoxii sumus non solum pudori, verum etiam corporis infirmitati: quia aviditatem et gulam sequuntur morbi, exiguam quidem minores, maximam vero irremediabiles.

§. 48. At bestiae, quae parcitatem alimenti ab
ipsa nativitate statuerunt sibi asciscere, herbis pascun-
tur et exiguis contentae sunt. Quarum potus aqua
est, non tamen frequens, sed semel in die, aliquando
etiam post multos menses peractos. Nam quaedam
hibernis tempestatibus vix bibunt, aquae loco satis ha-
bentes frigus aeris et viridis pastus humorem humi-
dum. Ad haec prurigo illa ex humiditate orta cupi-
ditasque sub ventre exsistens nimium minor et exi- P. A.
gua illis est. Nonnullae enim verno tempore, aliae 149
auctumnali feruntur ad coitum; sunt etiam quae semel
in anno congrediantur. Feminae vero earum usque
ad conceptionem solam patiuntur succumbere, deinde
vero aufugiunt mares, completa nimirum lege naturae,
quae pro generatione et corruptione, maris cum femi-
na adinvenit coitum coniunctionemque.

§. 49. Nonne igitur aequum est, ut homines erubescant effrenas suas lascivias ad comparationem istorum continentiae? Nam qua demum anni tempestate homines quidam venereis abstinent, more ducti incontinentium, miseri, non contenti coniugibus solis, foras oculos versantes circum quaque et in meretrices furentes, hereditatem illustrem minime servantes, sed ignominiam paupertatemque pro gloria mutuo probantes? Quo fit ut nonnulli ex iuvenibus florescentis

aetatis, contempta morte, cupiditatem vitae antepo-
nant, ceterorum legem coniugalem dissolvant: nec pro-
videntis moderatoris hominum veriti iudicium neque
legem in adulteros latam timentes, neque paventes
immanem inexorabilemque furorem maritorum mortem
minantium; quibus ad maiora scelera passio inexper-
ta vim facit ut homicidium admittant: etenim aliqui
excedentes malitiam, ad magis iniuriosum coitum fu-
runt, τῇ παιδεραστίᾳ, quo non solum civilis, verum
etiam naturalis legis praecepta violantur. Quoniam
destruendo legem immobilem ab ipsa veritate repre-
henduntur de facto illicito, quum incassum seminent
et fetum perimant immaturumque emittant.

§. 50. Ceterorum tamen animantium honesta- P. A
tis manifestum argumentum ex operibus patet et ze- 150
lum contra libidinosos, quos impudentes statim repel-
lere nituntur: ita ut si pro tempore nequeant compo-
tes esse, opportunum praestolentur tempus. Id autem
cernitur non solum in mansuefactis et apud nos de-
gentibus, sed in belluis quoque, quae videntur conti-
nentiam ultro sibi ascivisse. Plura quidem oportebat
in medium exempla ferre diffidentibus fidem factura,
verum satis erit unius mentione facta similiter argu-
mentari et de ceteris sub silentio. Crocodilus homi-
num vorax amphibiumque in Aegypto animal, coitum
facturus, educens feminam revolvit ad ripam fluvii,
quia dorso supino consuevit concumbere: post autem
coitum rursus manu elevans versat eam. Quum au-
tem suspicatur eam iam commixtam aliis concepisse,
quia subdolus est, simulat se aliquo modo, quasi ite-
rum appetat coitum; tum tamquam amasius cupidine
actus sequitur eam et solito modo revolvit ipsam. Ut
autem statim certus redditur de opinione, odorando,
aut aliquo alio modo, verumne sit, an contrarium,
habet enim ex natura scientiam incognitorum; certior
factus evidenter ab ipsis rebus de concubitu, unguibus

lacerans intestina depascitur, tenera enim sunt; cum ex adverso musculi sint squamis solide connexis colligatisque, ita ut vel ferrum acutum hebetent contactum.

§. 51. Quum hactenus de sobrietate actum sit, quid opus sit de fortitudine referre? Quando quidem aprorum aut taurorum, vel elephantum ceterorumque his ferociorum robur vimque nemo est qui nesciat P. A.
ingentem esse et loco exigente magnum fortemque 151
animum demonstrare mira in pugna arte. Ecce enim istum (taurum) vidi in luctam venientem, pedibus, gladiatoris instar, pulverem suscitare, torve aspicere oculis rubescentibus et cornibus ad feriendum paratis furore fervere totoque aspectu horrendum apparere. Aprum autem dicunt, qui venatum exeunt in silvis, quum viderit venatores, non prius viribus armari, quam in arbores vicinas acuerit dentes. Ursi vero secedentes impetumque facientes cervicem immittunt sub medium adversarii et retorquentes violenter sternunt in terram et pedibus constringunt artificiose velut laqueo captivantes. Et quicquid paedagogis (vel ludorum magistris) in usu est per astutiam peritiae, totum ipsi exsequuntur. Singula singillatim dinumerare supervacaneum est.

§. 52. Ecce enim nudius tertius dracunculi cum viperis Aegyptiacis luctamen videns, non modicum stupefactus fui: ita ut ex ipsis rebus necessum habuerim credere veritati de hoc, quod rationis particeps esse, haud secus ac rationalibus, ceteris quoque animalibus concessum fuerit. Vipera enim venenosa venit ad congressum, velut geminae naturae ac biformis facta; quippe quae caudam nimio strepitu in forma globi retraheret; de pectore vero usque ad caput sursum erecta accurreret pectore forti et larga cervice, inflata, plena furoris venenique; sicut alii quoque quasi digito indicabant, huc illuc versando linguam

cum sibilo immani. Draco vero elevans altius caudam suam, removit eam, ut vipera decepta, in ipsam tamquam in adversarium sibi animal irrueret. Ipse dein super faciem pronus serpebat totus humiliatus, oculis solis sursum directis, et exspectans praestolabatur; veritus tamen, ne forte illa praeveniret et P. A
vulnus sibi afferret periculorum, parabat se simul ad 15
impetum faciendum. Quando igitur sensit insidias luctae suae ad libitum cessisse, quum nimirum vipera cum cauda sua serio dimicare videbatur, subito invadens eam, acri morsu prehendit cervicem eius et suffocavit.

§. 53. Porro haec animantia utuntur etiam ordine meliore, quam cohortis praefecti ac centuriones, minime indigentes adhortatione mutua; quoniam prompta sunt ad operandum sine excitamento, quo necesse est homines identidem ad opus impelli, quod acuit audientes, nec eos cunctari sinit, sed excitat ad virtutem.

§. 54. Etenim ego etiam quando per legationem adii Romam, crebro vidi in bestiarum congressibus, quod more optimorum cursorum prius huc illuc discurrebant, et ex altera parte tamquam flagello caudis propriis dorsum et latera percutiebant, ut sese hortarentur, quem ad modum in hippodromo aurigae faciunt. Quoniam non solum supplicii loco flagella adhibent, verum etiam monendis pedibus (ut sese moveant). Propterea et poeta certior factus dicit:

„Cauda latera dorsumque ex utraque parte
Percutit, ut irritet ad certamem se ipsum.“

§. 55. Tanta igitur fortitudinis vis in robustioribus exsistit: ut quae vires debiliores desiderio habent, erubescant, quod ignotum non est. Dicitur enim, quod leones quum in congressu ob multam oppugna- P. A
tionem debellantur, obtuentes secedunt lente vocife- 15
rando et huc illuc ambulantes pudere se de errato

manifestant; atque aversis vultibus et voce remissa sese abdentes, persuadent, quod ultro reprehensionem indicantium se digito volunt evitare et retrorsum reversi velut ex stadio currunt.

§. 56. Equorum autem genus adeo cupidum est honoris, ut in ipsa iam Graecia atque apud Barbaros, sicut hominibus, ita etiam equis certatim currentibus praemium apponatur. Et non solum in minoribus congressibus, quorum exigua est ratio, sed etiam in sacris certaminibus, ad quae ex orbe terrarum veniunt congregatim ob varias necessitatis species, aliqui propter colluctationem spe victoriae, quidam vero desiderio spectaculi visendi ac nonnulli ob negotiationem; quoniam paratiores sunt voluntates advenientium in coetum solemnem, pudori ducunt sibi, si eo egressi nihil in domum adduxerint.

§. 57. Apertis igitur heroicis theatris cursibusque equorum, ludis Olympicis, Nemeaeis, Pythiis, Isthmiis, agasonum quoque studium videre est et diras curas ineffabiles, impensas sine parsimonia, stabula construentium pro equis, cibos parantium locantiumque exercitatores (vel instructores), qui animalium velocitatem naturalem excitent acuantque per curam et alimentum. Quando certaminis tempus venit, iam iam rem sentit, videns circi carceres. Unde primum irritatur ad resiliendum velociter disrupto claustro; deinde foras emissus evolat atque longius per longitudinem festinato cursu satagit properare.

§. 58. Ecce nudius tertius mirum spectaculum multas hominum myriadas obstupefecit. Erat enim certamen quadrigarum septem concurrentium: ceteris ergo post remanentibus, duae velocitate praevalentes contendebant aequo marte, aurigis etiam etsi non corporibus, saltem animi nisu, quantum in eis erat, concurrentibus; at unus raptus ambitione cecidit haud sibi conscius. Tunc equi destituti ab auriga, P. A. 154

suapte vi, omni cum furore sese regentes satagebant tendebantque in cursus sollicitationem, quasi vero ab auriga sibi adhibitam celeritatem praeferentes, una cum peritia; ita ut non pedes frustra moverent huc illuc inutiliter converso cursu, sed potius quasi per lineam directe currentes, expedite medium tenerent stadii, ne forte qui post se sequebantur, praevenientes, praecederent excederentque circulum: eo vero loco, ubi multi gyri aguntur apte commodeque se vertentes obviabant aliis; perpendendo illud quoque, ut circulum propius obtingeret temo cum equo a sinistra exsistente; ne videlicet gyrus maioris periodi largitudinem relinqueret ei, qui post veniebat et ceteris.

§. 59. Quid autem dicendum ad ea, quae referuntur de ferociore animali, nempe elephanto? Ut autem omnia antiquitus dicta praeteream, memoriae mandabo res sub Antiocho actas. Asianorum princeps armentum alebat elephantorum, ut in congressu equis obiectum iuvamini esset; a voce enim elephantis abhorrens pavet equus, ita ut ob metum violenter fugae se det. Itaque iis, qui praecellebant corporis vigore et robore, eo quod ad operandum iuvat, appella- P. A
tionem indidit ex heroum nominibus, praeferentiam 15
concedens Aiaci; illi nempe, qui praeter omnes fortis videbatur et operi deditus. Quum ergo flumen rex transiret cum exercitu, Aiax (nuncupatus elephas) ad ripam morabatur, transitum timens, ut puto, ob gurgitem. Qui vero sequebantur, ut decebat, impavidi reperti, ordinem (tamen) diligenter servabant. Donec rex misit vocavitque altores, quia tempus erat accelerandi, *βραβεῖον* duplex pollicitus transeuntibus ante alios, insidenti nimirum argentum, et elephanti dignitatem primi honoris. Quoniam vero Patroclus transfretavit desiliens in amnem, ita ut audacter transitum fecerit, quem secuti etiam alii transierunt, ideo ipse honorem assecutus est. Aegre id tulit Aiax ac ne

privaretur dignitate, tam molestus et agitatus, deturbare totum ordinem castrorum voluit, ita ut videretur conqueri se deteriorem evasisse Telamonis filio ob arma Achillis similiter furentis; si quidem livore plenus et rebellis, in itinere atque in castris intolerabilis erat, ignominiam effugiens et gloriam petens. Utinam etiam homo talis fuisset, ut non solum fortitudini acquirendae studeret, verum etiam sequelam virtutis feliciter optaret!

§. 60. Ecce enim quaedam animantia praeter iam dictas virtutes, iustitiam etiam prae se tulerunt, natantia, terrestria et aerea. Quando quidem iam in marinis Pinnae et satellitis eius aequitas in societate manifesta est; contubernium enim commune cibi habent et aequaliter eum distribuunt. Idem facere et Trochilum ac Pompilum in confesso est apud omnes, qui minores iis comperiuntur in vita communi. P. A.
§. 61. Inter volucres autem vel ipsam supre- 156
mam iustitiam ciconia demonstrat, parentes nutriens, et statim ut alata fuerit, nullum aliud opus sibi proponens, antequam gratias retribuat et benefacientibus sibi vices reddat. Verum hoc pariter et terrestrium aliqua agere persuasum est. Nam etsi nequeamus omnium ipsi naturas proferre nec lustrare neque certius indagare, oportet tamen fidem praestare testibus manifestis in iis, quae ipsi non videmus. Aequum est quidem non nonnullis, sed universis partibus mundum compositum esse; verum partem eam, in quam cadit iustitia et iniustitia, illam omnino praeditam esse etiam ratione: utraque enim ad rationem pertinet. Itaque sicut hominibus, sic animalibus quoque memoratis distribuatur (ratio) necesse est. Iure sane (homines) ciconiis adultis parentes alentibus honorem certum exhibent aut contumeliam; laudant etiam satellites Pinnis aequaliter distribuentes cibum; ex adverso vero, opprobrio et accusationi dignum censent, si soli

consument dictum (cibum). Qui vero laborant in examine apum, fucos nocivos favo elaborato existimantes deperdunt; quoniam ut ait Hesiodus, „aliorum laborem in ventres suos induxere.“

§. 62. Videntes antiqui virtutes usque ad bruta animantia devenisse, a carnis esu sese abstinuerunt; atque ad multum temporis consuetudinem talem inter Graecos et Barbaros obtinuisse aiunt, donec prisca temperantia labente, in delicatam vivendi rationem cum voluptate declinarunt: novis enim cupiditatibus ad- P. A.
inventis, illicitis deliciis civitates adimpleverunt; 157
quorum principia morbi sunt, quibus non expurgatis, mortes subsecutae sunt. Unde homines disciplina instructi, qui aemulatores sunt Pythagoricae sapientiae, neque si necesse etiam fuerit, carnem attingunt, propter sobrietatem religiosam et evitationem morborum.

§. 63. Etenim habent ex natura relationem aliquam corpus et anima (animalia et homines,) non solum per familiaritatem cum iis, quibuscum solis assuefacta sunt, sed etiam ut reddant quod debetur fideli dilectioni; qui enim diligitur, diligit utique vicissim; et cuicumque curam adhibemus diligenter, hic optat parem utilitati acceptae referre recognitionem.

§. 64. Aequalitatis ergo et iustitiae argumenta sunt magna, quod eadem etiam ipsa animalia praestant, immo maiora quam homines. Etenim principes constituunt et ordines, quibus statutis, nulla est negligentia; et electis a se principibus omni obedientia obsequuntur. Fidem probant dictorum certam oculi ipsi. Taurus enim armenti et hircus caprarum et aries gregis dux est; atque in agrestium coetu unus ex regia fere familia praepositus exsistit, quem magna multaque animalia sequuntur, quod divinitus impressum esse convenit.

§. 65. In examine apum extra dubium constituitur rex, quem dispensatione praesidentiae praeditum

verentur omnes et pertimescunt et puniuntur qui sub
eo sunt ministri omnes. Quod si adauctus fuerit nu-
merus examinis excessive, populosissimae civitatis in-
star, in coloniam alias transferuntur velut familia pro-
pria. Sin autem illi, qui principatum susceperunt,
nequeant agere officium praesidentis, ex anarchia vel
ex polyarchia concussae destructaeque disperguntur. P. A.
Ecce enim et multitudinem avium vidi, gregatim vo- 158
lantem, quibusdam praecedentibus, aliis post sequen-
tibus; nec non in fluviis, stagnis et maribus coetus
piscium tamquam rivus rectus in una linea protrahi-
tur, exercitus instar per longitudinem extensi a prae-
fectis legionum magistrisque militiae. Hoc modo po-
liticae virtutis animantium genera habent participatio-
nem; iamque ostensum est, quod dispensatione gau-
dent; quae sunt argumento moralis disciplinae et pro-
videntiae.

§. 66. Porro non minus vitia quam virtutes sunt indicia naturae rationalis. Pronum enim mihi est demonstrare, quod perversitas peccati tam hominibus, quam animalibus inest. Nam avida luxuries, timiditas, iniuria et istiusmodi, in una fere specie communiter multiplicatae sunt usque ad insaniam; probitate autem vacua sunt saepe animantia. Quaedam, exempli gratia, sunt callida, ut lupi et vulpes. Item alia luxuriosa, ut hirci et columbi; adeo ut ob vitium veneris mas soleat ova frangere, ne femina super ova sedens impediat sibi coitum. Cupiditas enim libidinosa praevalet etiam in animalibus modo violento, ita ut non sit eis satis ferri ad cognatos, verum etiam ad inimicos propter aviditatem. Nam quem ad modum ut putatur, homines per frequentes multiplicesque cibos et avidas dapes, quibus de more dediti sunt, novas cupidines sibi fecerunt et meretrices alienas adinvenientes, incitati sunt insolita perpetrare; sicut sermo habetur de Pasiphaë Minois Cretensis filia, quae fertur

adamasse taurum peperisseque monstrum Minotaurum;
simili modo in homines nonnulla (animalium) exar- P. A.
sere, sicut cantatus ille aries Glauci. Alioquin un- 169
de alieni variique generis monstra portentosa evenit
nasci, nisi ex dissimilium prava commixtione?

§. 67. In Achaia ipsa, ut dicitur apud antiquos, delphin pueri excellentis in pulcritudine vultus desiderio captus, multoties ex ora maris intus in pelagus deferebat super dorsum elevatum supra undas et multoties ex pelago usque ad ripam seducebat sine discrimine. Et tunc demum cessavit a stadio hoc longo, quando etiam a vita: mortuo enim puero in puerili aetate, moleste id ferens delphin, cum illo etiam animam visus est exspirare, ligamen spiraminis cum corpore constantius connexum violenter dissolvens.

§. 68. Sunt etiam alia tanto timore plena, ut
infirmioribus cedant et ad umbras fortiorum trepident.
Nunc in speluncis, quae sub montibus sunt et in val-
libus condensisque silvis, cum tremore latitant; nunc
in altis frondosisque saltibus: ubi oculos huc illuc
versant haesitabunda, ipsum volatum avium metuen-
tia. Testes sunt his dictis cervi: quibus fortitudinem
quum negarit natura, ut videtur, instrumenta quibus
se tuerentur concessit, et haec ipsa ramosa; haud sic-
ut in ceteris bestiis in capite sitis geminis cornibus,
sed abundantiora germina hinc illinc pullulare faciens
velut ramos in truncis, utpote animo forti carentes,
saltem per excessum armaturae aequalitatem sortiren-
tur. Sed quid refert ignavis ex armatura fortitudi- P. A
dinem acquirere? nec enim mulieres deformes orna- 160
tus iuvat ad formositatem, immo claritas ornatus ru-
borem inducit.

§. 69. In certamine timiditatis nunquam ferat lepus secundas cervo concedere. Namque tremit semper haec bestia et timet cuiquam fidere, non dico bel-

luarum, sed etiam partium naturae. Quoniam timet et scaturigines fontium salientium et strepitum maris, venti aerisque omniaque, quae sunt super terram; ita ut circa fontes, dumeta et siccorum foliorum congeriem contrahatur. Quare ut mihi videtur, poetarum genus non sine ratione *latitantem* vocat leporem, eo quod lateat trepidetque. Ideo omnium auxiliatrix natura adiumenti loco contra timorem concessit huic bestiae velocitatem pedum parem celeritati alarum; pedes eius non ut ceterorum firmans in imputrida ac glomerata pelle, sed instar spongii dilatans, ut nempe multum aeris recipiendo, ope eius levius elevarentur ad cursum.

§. 70. Quantum vero isti pavore sunt pleni, tantum nonnulli in impudentem audaciam feruntur. Quid enim oportet aprorum vel pardorum aut leonum referre praepotentiam, qui ad iniurias violentiasque faciendas parati sunt, quum vel connutritus inter homines canis quando obtingat vultum sibi infamiliarem, furit praeter modum? qui si ex longinquo appareat, crebro murmurat et cum impetu impavide latrat; ap-
propinquantem vero invadit, cunctis imminentibus P. A.
malis contemptis. Nam supersiliens vehementer ocu- 161
lis sanguineis oreque spuma pleno, non tantum lapidum proiectionem suffert, sese opponendo, sed etiam hastarum sagittarumque immissarum ictus obviat et interserit se.

§. 71. Itaque reliquam etiam partem, non solum homines, verum etiam bestias sortitas esse intellectus, quasi hereditate accepta, haud obscurum est: cuius rei participatio virtutis ac malitiae satis fidem facit. Sunt quidem aliqui, qui nequeant haec audire, per se minime edocti; sed ignorantiam pro disciplina habentes contrarium omnino tuentur. Quibus tamen una cum naturali ratiocinio principia intelligentiae deus concesserit atque doctrinam ex verbo acquisiverunt, istis

licet adversarios increpare veluti insanos aut veluti inimicos veritatis.

LYSIMACHUS.

§. 72. Haec sunt, o honoratissime Philo, quae Alexander noster ex fratre nepos conscripsit et in medium veniens publicavit.

PHILO.

§. 73. Mirifica sane res est, e Lysimache, maiorque aetatis tempore, ita ut stuporem facere possit non solum rusticis, verum etiam instructis philosophia. Ego igitur non careo studio huiusmodi verborum, sed ex iuventute in hac nutritus sum disciplina ad inveniendam veritatem; atque nominum venustatem interpretationisque celeritatem non mediocriter percepi, sed certe et vere novi. Quoniam haud ignoranter te P.
rem percipere monstrabas, quum declamares verba 16
citata, nutu continuo capitis tui; quid quaeso putares, si ipsum audires legentem? Mihi videbaris rem altius concipere instar divinantium sacra quadam insania; quoniam illi non eamdem revelationem se accepisse dictis declarant, quam faciunt auctores et commentatores. Quapropter aliud est, quando huc illuc versatilis comperitur praedictio linguae et per terminum oris finita, et aliud, quando ex anima moderatrice producta, instrumentum vocis pulcre coaptans, decenter pronuntiat.

§. 74. Verum enim vero patris aut matris ad natos affectio non habet parem: veri tamen parentes, qui secundum scientiam sapientes sunt, quum referant suas inventiones, admiscent cum verbis inenarrabilem quamdam affectionem ad auditores. At non pauca una cum nominibus verbisque conduntur velut in thesauro, inquis. Decenter ac convenienter: ego tamen erga commentatorem inclinationem tuam miror; ita

enim verbum mihi narrare videris, ut etiam ab ipso scriptore, quando legens publicabat, nihil differre videreris.

§. 75. Miras autem adolescentis quaestiones recentes, novas multiplicesque adinventiones et nominum ad singulas res rite exponendas accommodationem, non eo modo probabiles mihi fateor, quo homines modici intellectus solent adire eum, qui in promptu habet quasi per incantationem allicere auditores; sed veraciter dicta, ut re ipsa se habent, indagando perpendam, immo magis ventilatum universos verbum edocebo; cura enim mihi est non persuasoriis verborum semper adinventionibus vinci; neque etiam nepoti nostro ex fratre fidem praebere licet in iis, quae scripsit, ante quam opposita certius sciret. Haec igitur, si vacat P. A.
tibi tempus, iam iam memoria recolens enarrabo; sin 163
autem procrastinas, sermone nunc interrupto, iterum opportuno tempore dicemus.

LYSIMACHUS.

§. 76. Non me credis, o Philo, omnia contemnere ob desiderium disciplinae cupidinemque veritatis: et haec prompte te docente ultro me velle audire?

PHILO.

§. 77. Equidem, o Lysimache, quantum in me est, promptissimus sum: tu tamen considera, sic interrogando et explorando, si nolumus aberrare a sacro consilio, utrum apes et araneae (puta quod textrices istae sint, illae favum melis creabunt) iuxta artisne industriam ingeniosam (id faciant) an sine ratione per actionem naturalem? Si quidem horum omnino, si oportet verum fateri, admirabilis habenda diligentia, quae tamen non a disciplina deducta est. Ad quid enim disciplina, quam non praecedet comprehensio

scientiae; quod oportet esse artium principium? quoniam ars est collectio concordantium concepta.

§. 78. Itaque exempli caussa, volucres solent per aerem volare, aquatilia natare et gradi terrestria. An id per studium doctrinae? Minime; sed suapte natura singula memorata haec agunt. Similiter et apes sine doctrina naturaliter favum peragunt et araneae quasi per se edoctae subtilem illam elaborationem textorum moliuntur. Si quis autem aliter putat, adeat arbores et perspiciens videbit cuiusque dotes cla- P. A
rissimas: quia etiam in istis multa sunt, sine arte 16
artificiosa.

§. 79. Vitem non vides, dum diebus vernalibus germen producit? Primum enim foliis illud operit, deinde more matris paullatim nutrit et id augmentum ducit; post modum remutans ex acido uvam efficit, donec omnino maturet fructum. At instructane in his fuit, cura adhibita? Certe omnino per mirabilem operique praesidentem naturam par fuit non solum utilissimo fructui ferendo, verum etiam adornando trunco decore, extensis per longum palmitibus, volutatis capreolis, dilatatis frondibus viridibusque foliis eleganter; conspectus erat eius clarissimus et species mirabilis: pulcritudo vero ipsius non oculos solum, sed etiam nares vi attractiva ad se trahebat; exhalatione vero spiritus circumvicinum aerem fragrantem reddebat: lente enim flante aura adimplebat spatia odore suavi odoratumque grata placidaque voluptate explebat.

§. 80. Plura etiam de ceteris plantis quum dicere possim, non morae taedio taceo, sed tantum modo nimiam verbositatem evitans. Etenim puto, quod sub silentio multis relictis unius analogiae modo totum innotescit. Dicimus enim etiam de invisibilibus naturis, quod quum ordinatae et artificiosae sint, integrum servant esse rationales, etiam illae, quae omnino carent

anima. Revera tamen non ista dantur etiam in prae-
dictis animalibus. Cuncta enim peragunt non provi-
da procuratione ac consilio, sed secundum irrevocabi-
lem operationem eliciunt ex propria constructione pro-
prietates naturales. Namque consimiliter palumbes
fugiunt vultures ac pulli timent reptilia; et marini P. A.
murices dum tanguntur ab aliquo, tenaciter constrin- 165
gunt lapidem, cui haerent, velut ambabus manibus
tenentes et aegre divulsi vim faciunt pro unione. De-
liberatione forsan? Minime: sed naturae peculiari
quadam dispositione, quae singula ad opus coaptatum
invitat. Quam ob rem aves statim ut alae eis natae
sint, illico volant; et tauri cornibus natis illico cornua
movent et impugnantes oppugnant. Praeterea, haud
consulto (neque enim id putes,) scorpio attollens acu-
leum dimovet ac si per electionem statuerit debere ul-
cisci eum, qui iam iniuriam sibi fecerit. Sicut etiam
genus serpentium invadentes se nititur mordere vi ve-
nenosa; anne scire etiam poterit quem ex morsis mori
contingat? Item comparatio victus et morborum cu-
ratio et his similia, iterum naturae sunt inventiones
innatae animalibus invisibili virtute. Et haec omnia
possident, ut salva se servent et ut vindicent se ab
invasoribus.

§. 81. Non enim edoctus mus in rimas suas antraque immergitur et quicquid est frugi et natos suos antequam incrementum sortiti sint, intus inferre studet. Pulli tamen hirundinum cibum digestum retro versi deponunt. Num certae cuiusdam utilitatis sensus alius fuit umquam animali aut continuum studium virtutis? An ad aliquid diu durabile operandum provide se verterunt, ut aliquid amplius augmenti sortiantur facta?

§. 82. Gravius quippe est putare callidissima fraudulentia et superabundante quadam sapientia uti

bestias. Qui enim his sapientiae concedendae testimonium perhibent, ipsi certe non norunt se plane P. A
nihil scire. Nam etsi detur in istis perceptio ali- 16
qua, obscura tamen et insulsa est, leves animo faciliter irritans; quoniam eis, qui adhuc iuvenilem aetatem agunt, comprehensio scientiae velut pueris incerta est atque inconstans, non ita perfectis in verbo et intellectu.

§. 83. Quod si Aristogoni*) equus illaesis pedibus claudicabat, non decipiebat, quasi fingens fraudulenter; deceptio enim rationalis est: sed quia fortassis antea dolores in pedibus senserat, quietem acquirere recordabatur; at quantum temporis esset ex quo quieti se dederat atque otio, obscurum est et incertum: nam etiam in illis per aliquod tempus tantum memoria rerum servatur.

§. 84. Proscribenda etiam eorum opinio, qui canem venaticum bestias persequentem autumarunt quinto argumenti modo uti. Idem dicendum de collectoribus conchyliorum deque quaerentibus quicquam; indicia enim rerum sequentur apparenter sub specie dialectica, verum tamen ne per somnium quidem philosophentur: alioquin dicendum esset de omnibus aliquid quaerentibus, quod quintum illum modum usurpent. Ceterum ex aliis observa, quod isti etiam tales feruntur in negationem pravitatis suae, soliti praetexere sermonem fuco et sophistice de rebus agere potius, quam verum, ut res se habet, examinare.

§. 85. Nos enim dicimus, quod ex decentibus bonisque sibi convenientibus multisque rebus iuvantibus ad sanitatem perseverationemque valetudinis habent

---

*) Hic supra Aristogito nominatur, quare videtur errore in orationem Armeniam *Aristogoni* nomen irrepsisse. *Ed. Lips.*

(animalia) appetitionem (aut imaginationem); et universali comprehensione universorum carentes, eam possident certitudinem, quae in propria specie cernitur. P. A. Verum tamen rationalis habitus necesse est illa nul- 167
lam habere participationem. Rationalis autem habitus est syllogismus ex apprehensione entium, quae minime assunt; ut intellectus de deo, de mundo, de lege, de patrio more, de civitate, de politica, deque aliis innumeris, quorum nihil percipiunt bestiae.

§. 86. At caput efferens equus hinnit et pavidi sunt cervus lepusque et perfida vulpes, alii puerorum amasii, invidi et id genus multa. Non utique secundum acumen oculorum animae, certitudinem quamdam comprehendunt intellectus, sed secundum illud, quod ex naturā apparatus necessarius singulis conveniens datus est, sicut partes corporis et animae, singulis proprio modo ad sui totiusque perfectionem operantibus.

§. 87. Ecce etiam leones videntes se evidenter debellatos, abscedunt et nolentes quemquam videre fugam capessunt, quin retrorsum se vertant: ambitionis nihil quicquam vel modicum sentientes, sed quia petulantes esse consueverunt, tamquam acuti ad robur exercendum sine doctrina: robur autem non acquiescit contemni ab aliis. Idem mihi videntur pati etiam equi, cervi ceteraque animalium, quae ambitione affici putantur. Etenim haud de primate cogitant, sed assuefacta alimento, ea in quibus exercitantur ab educatore, imitantur.

§ 88, Nec tamen desperandum supponere iam in istis semina curae habendae, ut unum quodque ad virtutem sibi propriam progrediens, non destituatur a debita perfectione. Convenienter etiam pavo, qui cernens in se claram variegatamque alarum formam texturae similem, pulcherrimam praebet speciem vi-

dentibus, non ostentatione utitur, sed naturae suae P. A
virtutis desiderio cedit. 16

§. 89. Putare autem, quod unus Antiochenorum elephantum Aiax nominatus, quum privatus fuisset dignitate principali, furore captus fuerit, irridendum omnino est una cum procacitate insolentiaque ferae agresti. Fortassis ob saturationem fruitionemque cibi multum delicati diligenter alteri comparati invidia ambitiosa accessit.

§. 90. Catulos vero et onagros, haedos, simias et quaecumque mirificas in spectaculo ostentationes exhibent, noli putare ullo modo rationis esse documenta; nam cibi indigentia, et crebre flagellum ad haec excitant: si quidem omne, quodquod animae partem habet, subiectum est tormento; et famis tormentum sub legem necessariam redigit.

§. 91. Quod si censeas alia praedita esse oeconomica quadam prudentia, ut formica et apis, quum nemo istarum tamen politica gaudeat, concedas oportet posse falsum esse in specie, quod verum sit in genere sub quod cadit. Ut puto, non ignoras, quod eorum est oeconomia, quorum etiam politice: unius enim utraque virtutis proles, etsi sub specie pares, impares tamen magnitudine, ut domus et civitas. Atqui deest eis politice, neque ergo dispensatio dicenda est de illis.

§. 92. At quid quis dicere potest (inquies), quum antea collectione facta condit in thesauros formica et horrea sibi prius parat? His utilius in opus exit apis et collectis floribus alviarique pulcre constructo mirifice mel facit. Ita quidem ego etiam dico. Dico tamen haec providentiae, non animalium ratione ca-

rentium, sed eius qui universam moderatur naturam P. A. esse tribuenda. Illud enim (animal) nihil agit intel- 169 lectu. Isti vero (deo) cura est variis de rebus; ut nimirum sicut creator impetum singularum creaturarum constringit ac corroborat ad id, propter quod factae sunt, sive ad eam, quae singulis convenit, perfectionem.

§. 93. Quae vero dicuntur de Pinna et satellite eius, communem societatem demonstrant; quaeque non gratis dicta sunt eis, qui persuasi de inventione veritatis, manifestare rem nituntur artificiose; nihil tamen iuvant illos, qui sapientiae ducunt esse reprehendere sapientiam.

§. 94. Quisquis autem haesitat, discat ex arboribus plantisque, ut non decipiatur. Hae enim etsi nullam habeant animae partem, tamen familiaritatis abalienationisque non minorem praeferunt manifestationem. Moventur et crescunt atque tamquam osculo dilectionis salutando amplectuntur se invicem, ut olivam hedera et ulmum vitis; aliquas tamen non solum aversatur (vitis), verum etiam evitat, manifeste ostendens in aspectu suo, quod in fugam se verteret, si pedes haberet: atque languet non modicum, si propius accedat; quoniam steriles redduntur primae eius germinationes et germina producta adhuc restant ut novella; ita ut invisibiliter exsiccetur, alia quoque paullatim mulgendo.

§. 95. Vitem evitant populus (aut crambe) et lauri. Sed neminem arbitror adeo insanire, ut audeat dicere, haec ex fidelis amicitiae aut hostilitatis animo oriri, sed supremae naturae ratione quae- P. A. dam in unum adducuntur, alia disiunguntur, haud 170 sibi invicem convenientia. Hoc igitur tenore existimo

falsum esse animalia mortalia quaeque, praeter hominem, contrarietatem societatemque et quae ad istas referuntur rationali cum harmonia, prae se ferre. Haec enim omnia ratione et mente solent conciliari; similitudines vero et tamquam imagines in animalibus delineari contigit; et speciem contemptus vel honoris, studii, gratiarum actionis et consimilium rerum exhibent aliqua subobscura delineamenta impressa, quae non pertinent ad veritatem; quando quidem propriae, certae et solidae formae in animis sunt hominum.

§. 96. Quapropter etiam ciconia non enutriens genitorem, iniquitatis rea nulla tenus erit, etsi aliquid simile iniuriae facere videatur; quia non procedit ex voluntate. Neque fuci laborem apum devastando rei evadunt; non enim voluntarie id agunt, sed potius desiderio victus. Non vides, quod parvulum infantem nemo de ullo opere facto accusat umquam, eo quod prudentis aetatis nondum particeps fuerit? At puer quamvis imperfectus comperitur, quia homo tamen est rationalis natura, paullo ante acceptis sapientiae seminibus, quamvis nondum formare rem potest, paullo tamen post oriri faciet: etenim aura recepta, seminales vires ad modum scintillae in silva iuxta tempora cum illo crescentes vigere atque adhaerere debent. Aliorum vero (animalium) animae non habentes fontem mentis, progressu deliberationis carent.

§. 97. Multa et alia de illis dicunt ad vir- P.
tutes et malitiam pertinentia exploratores historiae 17
animalium, ii nempe, quibus mos est ob otium improba et minus laudabili consuetudine verba protrahere. Nos autem iam pridem asseruimus ex diametro argumentum adversus praesumentes contra dicere,

nihil urgere cur dicamus animalia per scientiam deliberativam provido consilio agere quicquid faciunt; sed etsi aliqua ab illis fiant ad similitudinem humanae operationis, sine intellectu peragi primae naturae impulsu, quae apparatum singulorum in ipsa nativitate distribuens, illum donavit eis velut innatum.

§. 98. Hactenus satis locuti de ratione exsistente in intellectu, locutionem nunc examinemus. Si quidem merulae et corvi et psittaci et consimiles etsi varie vocem proferant, articulatum tamen numquam et nullo modo vocabulum pronuntiare queunt. Sed puto quod quem ad modum in instrumentis musicis foramina quamvis habeant portionem veritatis constantis, non tamen rationales sonitus sunt constantes, sed forma carentes et consequenter nihil manifeste exponere possunt; ita etiam praedictorum animantium voces sunt significatione carentes et deformes, veritatem formae sermonis non vocabuli modo exprimentes, sed per cantilenam.

§. 99. Exempli loco sint tibi tibia et cithara, cum aliis instrumentis musicis; quoniam pulsatus ab his aer sonos perficit, imitando voces humanas: qui tamen incerti sunt et nequeunt constanter formare significatum Facile est enim ei, qui velit, innumeras fingere differentias et vocabula contentiosa, quae eidem sententiae aequivaleant: argumentum autem rei firmum et manifestum recipiet quis ex eo, quod P. A.
auditores vario modo concipiunt et non eadem 172
omnes; nec enim instar blaesorum balbutientium est sonus istorum (animantium atque instrumentorum), sed tenebricosa comperiuntur omnia, quae polita voce ac diserte pronuntiante certo privantur.

§. 100. Desinamus igitur obmurmurare contra naturam et impietatem subire. Quando quidem usque

ad gradum humani generis extollere immerentia et indignis distribuere aequalia summa est iniuria: tum vituperare illos (sc. homines), qui dignitatem primi gradus ex natura sortiti sunt *), et egregiam sobrietatem ascribere ignavis atque exiguis minimeque apparentibus bestiolis.

---

*) Plin. VII, 1. „Animantium in eodem (mundo) natura, nullius prope partis contemplatione minor est, si quidem omnia exsequi humanus animus queat. Principium iure tribuetur homini, cuius caussa videtur cuncta alia genuisse natura." Auch.

FINIS TRIUM SERMONUM PHILONIS.

INDEX

NOMINUM RERUMQUE MEMORABILIUM*).

*) Index hic est trium, qui supra leguntur, sermonum, numeri paginam Aucherianam in margine a nobis ascriptam significant. *Ed. Lips.*

PRINCIPIA PHILONIANA

TRIBUS QUI SUPRA LEGUNTUR SERMONIBUS CONTENTA.

Pag.*)

*) Hic quoque numeri quos vocant Arabici paginam Ancherianam denotant. *Ed. Lips.*

INDEX RERUM LATINUS

EX MANGEII EDITIONE DESUMPTUS.

(Signis I et II notantur tomus primus et secundus editionis Mangeianae, quorum ille tribus prioribus, hic tribus posterioribus nostrae editionis continetur. Numeri appositi indicant paginam illius editionis, quam in margine nostra, littera M. distinctam, ponendam curavimus).

E.

F.

I.

S 2

V.

X.

Z.

INDEX LOCORUM

VETERIS TESTAMENTI,

quos Philo in libris suis allegat et interpretatur. *)

*) Hoc indice numerus Latinus volumen, Arabicus paginam editionis Mangeianae significat, sed ubi est A., i. e. Aucheri nomen, ascriptum, numerus Latinus I maius volumen ab Auchero editum denotat, quod volumine sexto extremo et septimo nostrae editionis continetur, II autem minus, quod a nobis editum est volumine octavo: numeri Arabici paginam alterutrius voluminis indicant. *Ed. Lips.*